

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

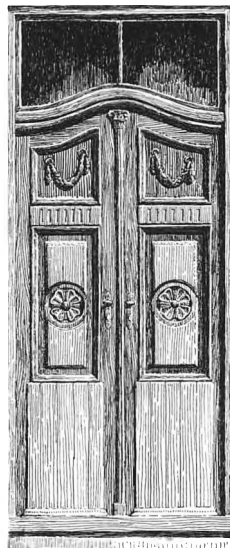
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Helsingør Kommunes Museer

Årbog 2006

Helsingør Kommunes Museer årbog 2006

Helsingør 2006

Redaktion, billedredaktion og grafisk tilrettelæggelse:
Lone Hvass, Helsingør Kommunes Museer.

Udgivet 2007 af Helsingør Kommunes Museer
og Helsingør Museumsforening

Trykt hos Nofoprint as, Helsingør

Oplag: 800 eksemplarer

ISSN 0108-0393

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag. Aftryk i referat af årbogens artikler er tilladt, når årbogen angives som kilde og et eksemplar af aftrykket sendes til Helsingør Kommunes Museer. Ved aftryk i større omfang må forfatterens accept indhentes gennem museerne.

Illustration på titelblad:
Dør fra Brostræde januar 1924, Otto Bülow.

Omslag:
Maleri af Carl Larsen Bosevang.
Købt af Elsa Trolle i 1940.
Hun serverede på Julebækhus.
Her så hun maleren stå og arbejde,
og købte maleriet inden det var tørt.

Indhold

<i>Lone Hvass</i> Gurre Slots ydre ringmure	side 5
<i>Jens Lyster</i> Nu galder hanen for anden gang	side 17
<i>Kjeld Damgaard</i> Vindmøllerne i Tikøb sogn	side 27
<i>Jens Middelboe</i> Barndomsår på Vapnagaard	side 43
<i>Erik Trolle</i> Hellebæks maler Carl Larsen Bosevang	side 49
<i>Else Holgersen</i> Husholdningsskolen i Mørdrup	side 57
Rita Vognsen Jensen <i>In memoriam</i>	side 81
Beretninger for året 2006	side 85

Gurre Slots ydre ringmure

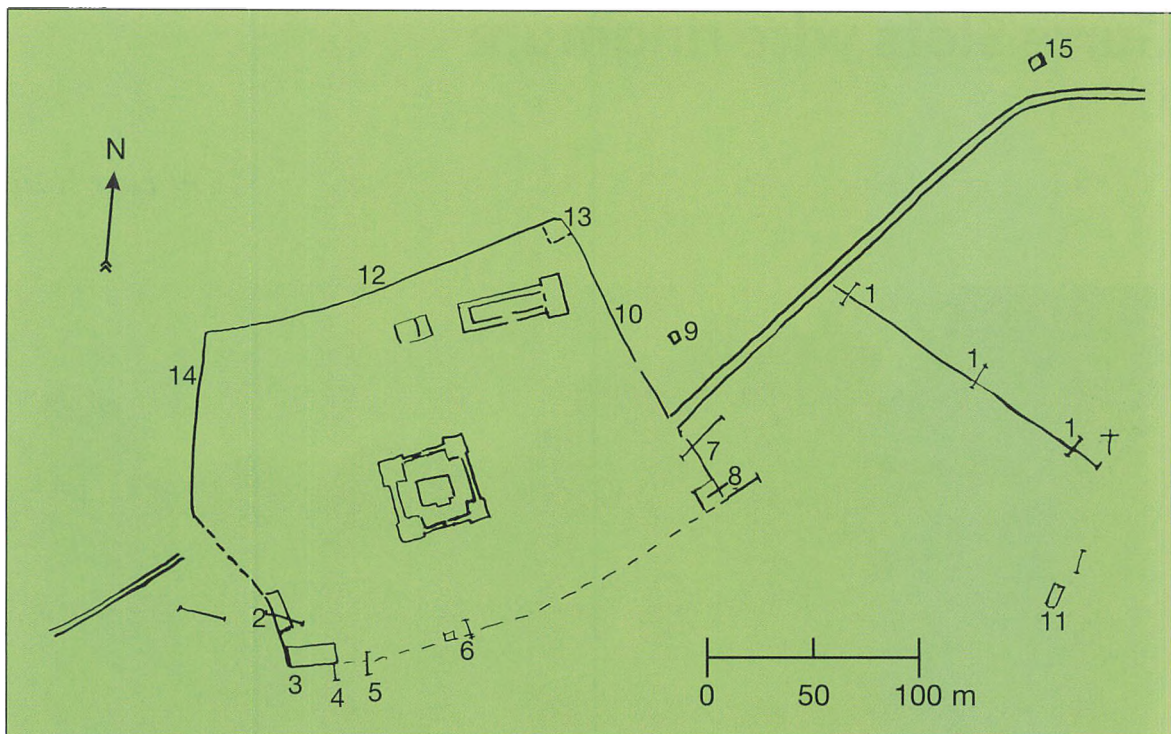
Af Lone Hvass

I august 2005 rykkede Helsingør Bymuseum endnu engang ud til Gurre for at foretage en undersøgelse af slottets forborgsområde. Denne gang var det hensigten at finde borgens afgrænsninger mod syd, dvs. syd for Gurrevej. Som de foregående 4 år blev der kun udgravet lange grøfter på 1 meters bredde med en minigraver uden at fjerne noget af de forskellige anlæg. I alt blev der åbnet 14 søgegrøfter. I modsætning til de tidligere års undersøgelser, som har fundet sted i det fredede område nord for Gurrevej, ejet af Skov- og Na-

Fig. 1 Steen Svendsens effektive minigraver begynder årets undersøgelser i Gurre med at grave en 150 meter lang drænggrøft parallelt med Gurrevej for at få tørlagt engen.

turstyrelsen, fandt dette års undersøgelser sted på privatjord. Både engen vest og øst for ”den gamle smedje” Gurrevej 425, dvs. umiddelbart syd for Gurrevej, ejes i dag af Janne Skjødsholm og Bjarne Clausen, Gurrevej 431b, Kvistgård. De økonomiske midler til maskinkraften, som de øvrige år blev betalt af Kronborg Statsskovdistrikt, kom

dette år fra Dronning Margrethes Arkæologiske Fond, der ligesom i 2003 havde ydet økonomisk støtte til undersøgelserne med 30.000 kr.

På grund af den høje vandstand i engene indledte vi udgravningen med gravning af en 150 meter lang drængrøft parallelt med Gurvej mod sydøst, fig. 1. Herved fandt vi ganske uventet resterne af et ringmursfundament i en afstand af 115 meter fra borgens hidtil østligst fundne ringmursfundamenter, fig. 2,1 og fig. 3.

Derefter begyndte vi vores undersøgelser i området sydvest for Gurvej. Her fandt vi på en kunstig højning af gult ler, fig. 2,2, resterne af en 0,60 meter bred teglstensmur stående på en stenlægning med flere større syldesten og en større piloteringspæl i siden fig. 4 og 5. Dernæst lå der resterne af en ca. 5,5 meter bred bygning, bygget op til indersiden af muren, men den var kun bevaret som en stenlægning af mindre sten. Mellem muren og stenlægningen lå en tynd, 2,5 meter lang planke. Muren og bygningen ligger umiddelbart nordvest for den store teglstensbyg-

Fig. 2 Planen viser de forskellige søgegrøfter som omtales i artiklen.

ning, fig. 2,3, som i 1921 blev undersøgt af A. Chr. Jensen fra Nationalmuseet, og som stadig er synlig med store syldesten i græstørvens overflade. Både bygningen fra 1921 og den nyfundne mur og bygningsrest ligger på samme kunstige højning af gult ler.

I lige linie mod øst fra denne højning med den store bygning kunne borgens sydmur følges i to søgegrøfter, fig. 2,4 og 5, som pålagt ler med koncentreret teglstensbrokklag. Resterne af murforløbet løber i lige linie ind til de tidligere fundne faskine- og pælekonstruktioner, fig. 2,6, som blev fundet ved udgravningerne 1935 og 2001, ved ejendommen Gurvej 425, "den gamle smedje". Derefter rykkede undersøgelserne øst for "den gamle smedje". Her 10 meter sydøst for Gurvej, fig. 2,7, fandt vi også de svage rester af borgens afgrænsninger, ikke som en fundamentgrøft, sådan som vi tidligere havde fundet det i udgravningen

2001 og 2003 nord for Gurrevej, men kun som et påført grågult gruset lerlag med mange sten. Længere mod syd lå imidlertid i en afstand af 40 meter fra Gurrevej, fig. 2,8, en kvadratisk stenlægning på 2 x 2 meter, fig. 6. På stenlægningen lå resterne af en 0,60 meter bred teglstensmur i to skifter, bevaret i 1,60 meters længde i nordøstlig-sydvestlig retning. Det spændende er, at murforløbet løber i samme linie som fundamentgrøften, som vi fandt i borgens østlige afgrænsning nord for Gurrevej i 2001 og 2003, fig. 2,10.

125 meter ud fra borgens østlige og sydøstlige ringmursfundamenter lå det først fundne, 150 meter lange stenfundament for en teglstensmur, fig.2,1 og fig.3, der må have været en yderligere markering af borgområdet.

Men ikke nok med det, 175 meter syd for Gurrevej fandt vi rester af endnu en teglstensbygning opført på det sædvanlige gule ler, fig. 2,11 og fig. 7. Selve højningen er omkring 15 m lang, og når man går ude i engen kan man sagtens fornemme, at terrænet hæver sig. På begge sider af bygningen her mod øst og vest lå de naturlige sorte tørvelag. Ovenpå det gule lerlag lå et 20 cm tykt lag af teglbrokker, rester af to rækker mindre syldesten og teglsten på række, måske rester af et gulv. Bygningen har haft en bredde på ca. 5,5 meter. Den har ligget 33 meter fra det østligste ringmursfundament og ligger umiddelbart op til kirkegårdsområdet foran Skt. Jacobs kapel på møræneskråningen.

Vi er imidlertid ikke de første, som har fundet rester efter borgens udenomsværker. Borgens forborgsværker blev omtalt allerede i 1743 af sognepræsten i Tikøb Rasmus Garboe i hans beretning om Gurre. For det første beretter han om endnu synlige egepæle, der er nedrevne 1½ alen dybt i jorden – dem sætter han i forbindelse med en mulig vindebro til slottet, der må have haft forbindelse til en lang stenbro – på hvilken man ”på den Tid igennem begge Vandene ved begge Sider havde Indkiørsel til Slottet.” Dernæst følger nogle svært bestemmelige mål på anlægget: ”Naar man over foranomtalte Træbro (vindebroen) stiger op på Gurrehøi, hvor Slottet fordem har staaet, og som i Circumference nedenom har en størrelse af 150 Favne (300m) (her skal man regne med,

Fig. 3 Det helt uventede fund af resterne af et ringmursfundament ikke mindre end 115 meter fra borgens hidtil østligst fundne ringmursfundamenter. Ringmuren ligger vinkelret på Gurrevej og vejdamningen fra middelalderen. Der er ingen spor af nogen fundamenter på den anden side af vejdamningen, der i dag er helt bevokset med birke og elletrær.

at der ikke er fjernet jord fra den store høj, der i løbet af 1600- og 1700-årene helt dækkede ruinen) ...og er omgivet af en tredobbelt Mur, den ene nemlig nedentil, hvorfra endnu findes Rudera ud imod den lille Sø, den (Mur) derimod paa i en Circumference af 96 Favne (192m) og den tredje (Mur) øverst, 60 Favne (120m) i omkreds”. Det er

meget svært at stedfæste de her nævnte murværker, men at der har været væsentlig mere synligt i 1700-årene end i vor tid synes klart nok. I beretningen nævnes også omgivelserne omkring kirkeruinen Skt. Jacob og natstalden i Gurte Vang, men disse områder har vi ikke undersøgt. Senere nævnes forværkerne også af Vedel Simonson i 1838-39 (Annaler for Nordisk Oldkyndighed s. 323): "Paa flere Steder omkring paa de Enge, der udgjøre Ruinenes nærmeste Omgivelser, findes kjendelige Spor af Fortidsbygninger: de tvende i Nord og Nordost for Slottet liggende Bygninger, hvis Omfang bestemt kan paavises, ere afsatte paa Planen; men foruden disse er i Sydvest og Vest for Ruinerne og i en Afstand af 20 til 40 Alen fra titnævnte Slotsgrav fundet Grundsten, Muurbrokker og Kalk, som tydelig gave tilkjende,

Fig. 4 Resterne af den 0,60 meter brede teglstensmur, der står på en stenlægning med flere større syldesten. Alle ydre mure på borgens yderværker og økonomibygninger har en bredde på 0,60 meter.

at ogsaa her havde staaet tvende Bygninger." Borgens ydre ringmur fandt C. M. Smidt fra Nationalmuseet ved snitgravninger i begyndelsen af 1930'erne. Her stødte han på rester af en såkaldt "ringmur" ca. 78 m nord for ruinen fig. 2,12. Det fremgår af hans nord-sydgående opmålinger på nordsiden af slotsruinens ringmur, at det er et 1,6 m bredt kampestensdige, 0,5 m højt, der ligger i umiddelbar forlængelse af højningens grusede fyldlag af gult ler og sand. Både C. A. Jensen og C. M. Smidt havde i 1920'er-

ne og 1930'erne gravet søgegrøfter i området syd for vejen, der hvor "den gamle smedje" fra 1897 ligger. Ved disse undersøgelser var der fundet rækker af lodretstillede og skråtstillede pæle, der markerede en grænse mellem påfyldt grusmateriale og tørv.

Den vigtigste årsag til udgravningen i sommeren 2001 var ønsket om at afgrænse borganlæggets udstrækning mod nord, øst og vest og at undersøge det endnu i græstørven mærkbare stendige mod nord (C. M. Smidts ydre ringmur). Det lykkedes at finde fundamentgrøfter til en ringmur mod øst og vest samt at genfinde C. M. Smidts kampestensdige i nord. Syd for Gurrevej ved siden af "den gamle smedje" blev der gravet et felt, 17 meter i lige linie fra det felt, som var gravet i 1920'erne og 1930'erne fig.2,6. Udgravningen blev vanskeliggjort af indstrømmende vand. Også her var en pælerække bevaret med samme placering og orientering som den, C. M. Smid tidligere havde fundet. Pælene må være en konstruktion, der skulle holde på det nedlagte fyldmateriale i sydsiden af borgarealet ud mod Lille Gurre Sø.

Med udgravningen i sommeren 2003 tog vi udgangspunkt i de tidligere udgravninger på forborgen og en magnetometrisk opmåling. På den

østlige del af forborgen – 19 meter uden for den ydre ringmur og 109 meter fra selve hovedborgen – fandtes rester af en smedje, fig. 2.9. Vi søgte også efter spor af en evt. træbro fra forborgen ind mod hovedborgens østre ringmur, men fandt ikke noget. Sandsynligheden taler mest for at adgangen til hovedborgen er foregået fra syd, hvorfra Rasmus Garboe i 1743 endnu kunne se egepæle. I 1700 årenes slutning eller begyndelsen af 1800 årene blev et beboelseshus opført med mindre huse og tilhørende have umiddelbart syd for den sydlige ringmur. Bygningerne på stedet blev først fjernet i 1970'erne måske er det ved den lejlighed at der også blev dumpet betonaffald fra en nedrevet tunnel i Espergærde ned i kanten af Gurrevej ind mod ruinen. Tracheet til fjernvarmeledningen Helsingør – Tikøb blev i 1999 ført gennem dette område. I fremtiden vil det altså ikke været særlig nyttigt at undersøge dette område.

Borgens ringmure nord for Gurrevej har mod øst og vest ligget i en afstand af 90 meter fra hovedborgens ringmur med de 4 hjørnetårne. Mod nord ud til Store Gurre Sø har afstanden været knap 80 meter og afstanden til pælerækken syd for ringmuren er 55 meter.

Det er ikke meget, der er tilbage efter disse mure, kun spor som viser sig som grøfter, fyldt med store

Fig. 5 Teglstensmuren til bygningen i søgegrøften fig. 2, 2 set fra vest med en velbevaret piloteringspæl på ydersiden.

Fig. 6 I en afstand af 40 meter fra Gurrevej lå en kvadratisk stenlægning på 2 x 2 meter. På stenlægningen lå resterne af en 0,60 meter bred teglstensmur i to skifter. Som ved flere andre af borgens økonomibygninger var alle tegn på mørtel udvasket i det sumpede engområde.

Fig. 7 175 meter syd for Gurrevej fandt vi på det sædvanlige tilførte, gule lerlag på en 15 meter lang højning resterne af en 5,5 meter bred bygning, hvor kun teglbrokker og mindre syldsten var bevaret. Bygningen har ligget 33 meter fra den østligste ringmur umiddelbart op til kirkegårdsområdet foran Skt. Jacobs kapel.

stensmur, som har markeret borgområdets østre grænse. Denne struktur kunne følges i terrænet mod syd, mere eller mindre ned til vejdæmningen, og mod nord til et meget stenfyldt hjørne (formodentlig på en kunstig højning) direkte ud mod Store Gurre Sø.

Længere ude mod øst, ca. 20 m øst for stenrækken, næsten ude ved skovkanten, lå et ca. 4 m bredt og ca. 10 cm tykt bælte af ler, som var lagt direkte på tørven. I toppen af laget lå mindre teglbrokker. Dette har måske været et færdselsområde eller et meget nedbrudt dige, som har ligget uden for teglstensmuren.

Borgområdet mod øst, fig. 2,10

Ved udgravningen i 2003 stødte vi igen i en søgegrøft 90 m mod øst fra hovedborgens ringmur på rester af fundamentgrøften for den ydre ringmur. Lige som i de tidligere udgravninger var det en fundamentgrøft med varierende mængder af marksten i og over. Overalt var der spor af tegl, som viser, at muren har været af teglsten. Den ydre ringmur blev snittet to steder. I den ene grøft var der ingen fundamentsten. Grøften bestod blot af ler og grus med småsten og teglbrokker. Det andet snit viste en fundamentgrøft med en tæt stenpakning med en del teglbrokker. Endvidere fandtes en åbning i fundamentgrøften. Tæt op til den 0,5 m dybe grøft, der her var uden stenpakning, lå op ad siden ind mod borgområdet en konstruktion af spinkle brædder. En lodret stående stolpe var nedbanket i 1,5 meters afstand fra grøften. Bemærkelsesværdigt er det, at der lige uden for åbningen mod øst i en afstand af 19 meter fandtes resterne af en mindre smedje funderet med sten og nedrammede bøgestolper fig. 2,9.

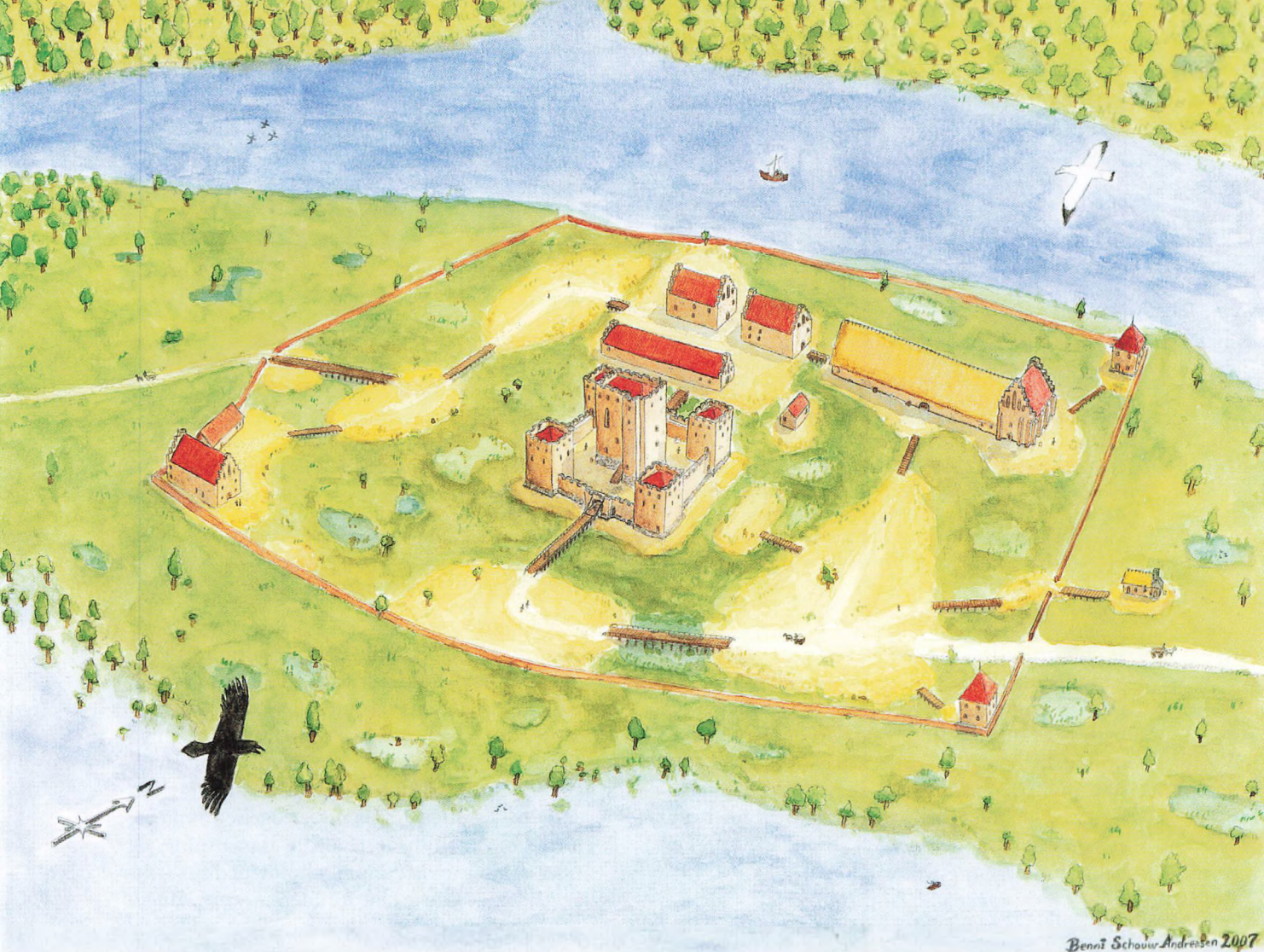
Borgområdet mod nord ud mod Gurre Sø, fig. 2,12

Mod nord ud mod Store Gurre Sø lå i to søgegrøfter et øst-vestgående bælte af mindre kampesten

sten og pakning af mindre sten ovenpå. Antagelig har de båret teglstensmure af større eller mindre dimensioner. Når bevaringstilstanden er forskellig på dem, kan det muligvis tilskrives de senere ejerforhold, brugen af engen og dermed brugen af det oprindelige ydre borgområde.

Borgområdet mod nordøst, fig. 2,13

11 meter øst for gavlen af den treskibede, store bygning fandtes i 2001 resterne af en nord-sydgående, ca. 1 m bred stenrække. Stenene lå i en u-formet nedgravning og var formodentlig resterne af fundamentet for et stendige eller en tegl-

Benni Schouw-Andersen 2007

og en meget karakteristisk fyld af teglstumper. Disse forløb var ca. 1 meter brede, og i den nordøstlige grøft blev frilagt tæt stillede funderingspæle op ad konstruktionen. I det andet felt længere mod vest var der mod syd pakket ler op mod teglstensbroklaget, og mange tæt stillede piloteringspæle. Disse sten- og teglsamlinger lå på eller var let nedgravet i tørven og var understøttet af pilotering eller pakket med ler; der var ingen mørtelrester. Mest sandsynligt er de udvasket i den våde eng. Konstruktionerne lå i flugt med hinanden og ligeledes med det anlæg, som C. M. Smidt kaldte for ringmuren. Gurre Sø har gået helt ind til muren.

Fig. 8 Gurre Slot en forårmorgen i 1400-årene, inden borgens beboere er vågnet. På rekonstruktionen er alle de nu kendte bygninger tegnet samt borgens ringmure omkring hovedborgen og de vigtigste økonomibygninger. Særlig fremhævet er de kunstigt tilførte forhøjninger af gult ler og grus. Tegning af Jesper Lassen og Benni Schouw-Andersen.

Borgområdet mod vest, fig. 2,14

Mod vest fandtes i 2002 rester efter digelignende konstruktioner. Her registreredes store kampesten og enkelte teglsten, der lå i flere lag i en gravet fundamentgrøft, hvori der et enkelt sted stod store sten på højkant. Stenene var overlejret

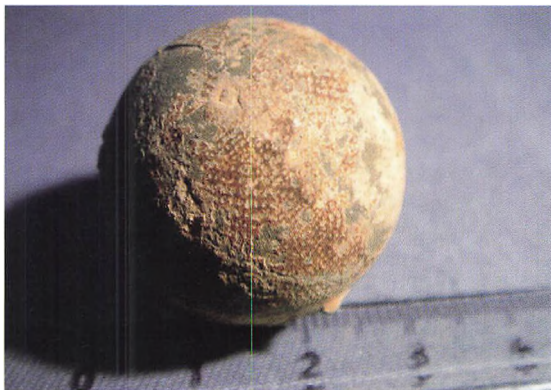

Fig. 9 Blykugle, som kan være brugt til afskydning med et ildrør eller en form for jernbøsse. Der er stadig spor efter det stof, som har været anbragt i røret omkring kugle ved afskydningen. Kuglen er fundet ved skråningen op til Gurrehus vest for slotsengen. Metaldekte fund af Brian Wellbelove.

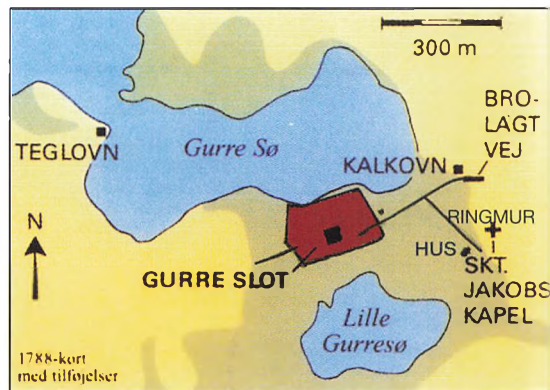

Fig. 10 Oversigtsplan med hele borgområdet indtegnet. Mod øst ses vejdæmningen (Gurrevej) der fører op til kalkovnen og borgens yderste ringmursanlæg, samt det sidst fundne hus umiddelbart foran Skt. Jacobs kapel. Mod vest ses slottets teglovn på Teglovnskrogen i Gurrevang umiddelbart ud til den indsnævrede del af Store Gurre Sø.

af gult grus, der også lå i et 1–1,6 m bredt bælte på hver side af stenrækken. Konstruktionen løb i nord-sydlig retning. Her mod vest var anlægget kraftigere end mod nord og øst, og der var ikke umiddelbart tegn på, at der havde stået en teglstensmur ovenpå. Selv om de undersøgte anlægsrester havde forskellig karakter, gav de indtryk af et samlet forløb, der viser, at de alle har været en del af forborgens grænser.

Området uden for borgterrænet fig. 10

Teglovnene i Teglovnskrogen i Gurrevang er beskrevet i *Gurre Slot. Kongeborg og sagnskat* i kapitlet om slottets teglovnene. Ved udgravningen i 2004 fandt vi fundamentet for en kalkovnv på området umiddelbart vest for Søgården matr. 2 fig.2,15(Skalk 2004 december nr. 6), lige der, hvor Gurrevang går over og bliver til en dæmning. Ovnens grundplan svarer til teglovnens i Gurrevang. Ovnens rum består af en rektangulært rum, 4,5 x 6 m med tre indfyrringsskakter, bygget af munkesten. Ved fundamentet til en indfyrringsskakt lå der stadig utilstrækkeligt brændte kalksten tilbage. Efter undersøgelsen er hele fundamentet blevet tildækket og derved bevaret for eftertiden.

Selve beboelsestårnet har i 2006 været under re-

staurering af Nationalmuseet og Kulturarvstyrelsen, og arbejdet fortsætter i 2007. Ringmuren med de 4 hjørnetårne afventer ligeledes en restaurering, idet mange sten fra murene er faldet ned eller er helt løse. Engen omkring hovedborgen afgræsses i sommerhalvåret af får. Med udgravningen i 2005 sluttede 5 års undersøgelser omkring Gurre slot. Vi fandt slottets ydre afgrænsning, og undersøgelserne viste sammenholdt med de skriftlige kilder, at Gurre slot foruden at være konge-

Fig. 11 Det velbevarede kampestensdige i borgområdet mod vest.

Fig. 12 Taphane til et ølanker fundet med metaldetektor af Brian Wellbelove inde i Gurre Vang tæt op mod Kong Valdemars Vold. En taphane af nøjagtig samme udseende er fundet omkring selve hovedborgen i de allerførste undersøgelser i 1830'erne.

bolig for Valdemar Atterdag, Dronning Margrete og Erik af Pommern også var en betydningsfuld lensmandsborg, der i mere end 150 år krævede afgifter ind fra det meste af Nordsjælland.

Gurres mønter afspejler møntsituationen i Danmark i 1300 og 1400 årene

Gurreborgens folkelige overlevering har været årsagen til, at antallet af notater om tidligt fundne mønter er usædvanligt stort, men de fundne mønter afspejler endelig også møntudviklingen i 1300 og 1400 årenes Danmark.

Jørgen Steen Jensen, leder af Den Kgl. Mønt og Medaljesamling, har i *Gurre Slot. Kongeborg og sagnskat* skrevet om møntværkstedet på borgen og Gurregrossen "MONETA CASTRI GORGE". I kapitlet omtales også alle andre mønttyper, som er fundet på borgen siden 1835 og frem til 2002. Grossen blev også præget i Lund, men måske blev de to mønter slået med forskellig lødighed, samt at lødigheden muligvis faldt over tid. Dette skulle

hænge sammen med konkurrence mellem kongen, der udmøntede i Gurre, og ærkebispen, der sandsynligvis havde andel i indtægterne fra udmøntningen i Lund. Gurregrossen, som var den mønt der var mest i omløb, er sikkert blevet sat ned i værdi efter Eriks afsættelse i 1439.

Ved undersøgelsen i 2005 fandtes 3 mønter, heraf en ubestemt "borgerkrigsmønt", dvs. en kobbermønt slået i slutningen af 1200-tallet eller begyndelsen af 1300-tallet. Mønten hører til en type små kobberpenninge med meget lav værdi. Det var mønter, der forblev meget længe i omløb i Danmark. To mønter er fra Christophers 2. tid, præget i Roskilde (1276 – 1332).

I årtierne før Christophers søn Valdemar Atterdag begyndte sin ombygning af Gurreborgen, dvs. tiden fra 1330'erne til 1360'erne var Danmark dybt afhængig af det nærmeste udlands økonomiske forhold. Et symptom på denne udvikling var, at der fra 1330'erne og indtil Erik af Pommerns regeringstid ikke udmøntedes dansk mønt, men at udenlandsk mønt cirkulerede i Danmark til den værdi, dens sølvindhold berettigede til. Valdemar Atterdag har tilsyneladende i en kort tid forsøgt at drage fordel af at udmønte en kobbermønt, som han kunne kræve anvendt i Øresunds markedshandel, men det var et kortvarigt spekulativt præget indgreb fra kronens side, som højst sandsynligt havde stærke indenrigske interesser imod sig (se Kai Hørby i Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd. 5). I Skåne fortsatte udmøntningen derimod flere årtier endnu. Så meget desto mere spændende er det, at der i 1835 blev fundet 1 kobbermønt netop fra Valdemar Atterdag i Lund, men også en i 2005. Mønten blev fundet i den opgravede jord over huset fig. 2,2, og passer fint med dateringen af bygningen syd for Gurrevejen, der som de øvrige økonomibygninger må høre til Kong Valdemars udbygning af borgen. De mange andre forskellige mønter, som er fundet i Gurre siden 1835 og frem til 2005, bortset fra Erik af Pommerns kobbersterling og grossen slået på selve borgen eller i Lund, er fra Sverige, Mecklenburg, Lüneburg, Stralsund, Hamburg og Nederlandene.

Et detektorfund i græstørven over den store 3-ski-

Fig.13 Shilling fra Livland (Estland – Letland)1424 –34 fundet med metaldetektor af Brian Wellbelove tæt ved Skt. Jacobs kapel.

bede bygning NØ for borgen var således en sølv-mønt slået i Lund under Magnus Smek, norsk/svensk konge 1316 – 1376. Ved vores undersøgelser i 2003 fandtes 5 af den type mønter.

Når kong Erik valgte at slå mønter på Gurre, er det sandsynligvis fordi regeringen gerne så noget af det sølv, som man fik ind ved Øresundstolden, ompræget til lokal, dansk mønt. I øvrigt er det eneste gang, at det på en dansk mønt udtrykkelig angives, at den er præget på en borg.

I begyndelsen af 1500 årene ophørte man med at vedligeholde slottet og dets øvrige bygninger. De yngste mønter er en hulpenning slået i Mecklenburg fra anden halvdel af 1500-tallet. Helt specielt er et hængesmykke af forgyldt kobber, præget i Malmø under kong Hans (konge 1481 – 1513). Bortset fra dette smykke er mængden af mønter, fundet på borgen, alle slået eller i omløb i sidste halvdel af 1300 og 1400 årene. Efter 1535 må alle bygninger i slotsengen efterhånden være forladt, og stedet blev herefter drevet som kongelig ladegård under Kronborg i Gurre Vang. Ole Linge, Helsingør, gennemsøgte for Bymu-

seet det udgravede område med metaldetektor og gjorde de fleste af undersøgelsens fund af jerngenstande i de opgravede jorddynger: fragmenter af hestesko, flere bolte af jern til armbrøster og en meget stor, bemærkelsesværdig bolt, formodentlig beregnet til en ballisk, dvs. en armbrøstliggende kastemaskine til pile. Endelig to mønter, den ene fundet i græstørven over den store 3-ski-bede bygning og mønten slået under Valdemar Atterdag fra jorden over hustomten fig. 2,2. Fra grøften fig. 2,8 øst for ringmuren lå in situ en ubestemmelig borgerkrigsmønt (alle tre mønter nævnt ovenfor).

Stor tak til volontør Torben Bill-Jessen, der også de øvrige år har deltaget i undersøgelsen, og som atter i år forestod de digitale fotooptagelser. Museumsinspektørerne Vivian Etting og Henriette Rensbro, Nationalmuseet, samt Bymuseets trofaste volontører Jonna Gustafsson Nielsen og Ebbe Nielsen deltog også i udgravningen. Entreprenør Steen Svendsen, Havreholm, kørte minigraven trofast hver dag. Niels Christian Clemmesen, Kulturarvsstyrelsen, nivellerede og opmålte som tidligere med sin uundværlige GPS. Felttegninger, genstande, fotos (digital- /CD-rom) opbevares på Nationalmuseet. Kopi af felttegninger samt fotos findes på Helsingør Bymuseum.

Fig.14 Museumsinspektørerne Henriette Rensbro, Vivian Etting fra Nationalmuseet samt entreprenør Steen Svendsen og Lone Hvass fra Bymuseet nyder en stille stund i udgravningen. Fotografen er Torben Bill-Jessen

Fig.15 Bymuseet og arkivets volontører Jonna Gustafsson Nielsen og Ebbe Nielsen samt Steen Svendsen og Lone Hvass nyder kaffen i skyggen af firmabilen. Den uundværlige volontør Torben Bill-Jessen er igen bag kameraet.

Litteratur:

- V. Etting, L. Hvass og C. B. Andersen: Gurre Slot. Kongeborg og sagnskat, 2003. V. Etting, L. Hvass, C. B. Andersen, Henriette Rensbro: Fra udgravningerne i Gurre i sommeren 2003, Helsingør Kommunes Årbøger 2003. L. Hvass: Kalk til Gurre og andre slotte, Helsingør Kommunes Museer 2004.
 L. Hvass: Gurre, Skalk nr. 6, 2004.
 K.Grinder-Hansen: Kongemagtens krise, Det danske møntvæsen 1241 – 1340.
 Jens Christian Moesgaard: Erik af Pommerns danske mønter, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad nr. 2 maj 2005.

Den trompetblæsende hane er Sthens symbol, der sammen med sentensen "Sic et non aliter" – således og ikke anderledes – signalerer årvågenhed, beslutsomhed og viljestyrke.

Nu galer hanen for anden gang

*Tale ved præsentationen af Sthens Skrifter II, ¹
i Skt. Olai Kirke på Sthens fødselsdag
tirsdag den 25. november 2003.*

Af Jens Lyster

Nu galer hanen for anden gang! Det er det markskrigerske signal om, at nu udkommer andet bind af Hans Christensen Sthens skrifter. Nu giver Sthens hane – efter ni års tavshed - atter lyd fra sig. Hanegal i tide og utide kan gå folk på nerverne. Det har vi udgivere af Sthens Skrifter taget skyldigt hensyn til. Engang lød der hanegal hver eneste søndag fra denne prædikestol. Kun 24 år gammel var kapellanen ved Skt. Olai, Hans Christensen Sthen, da han i 1568 besteg denne prædikestol for første gang. At han ikke var endnu yngre skyldes ikke Sthen, men prædikestolen. Den blev først stillet op det år, i 1568. Allerede to år tidligere, den 12. juli 1566, blev Sthen som daværende skolemester i byen tilkaldt til Helsingørs rådstue, hvor borgmestre og rådmænd, byfoged og sognepræst var forsamlet og var blevet enige om at pege på Sthen som emne til den ledige kapellanstilling. Han havde på det tidspunkt været rektor for byens latinskole i et år.²

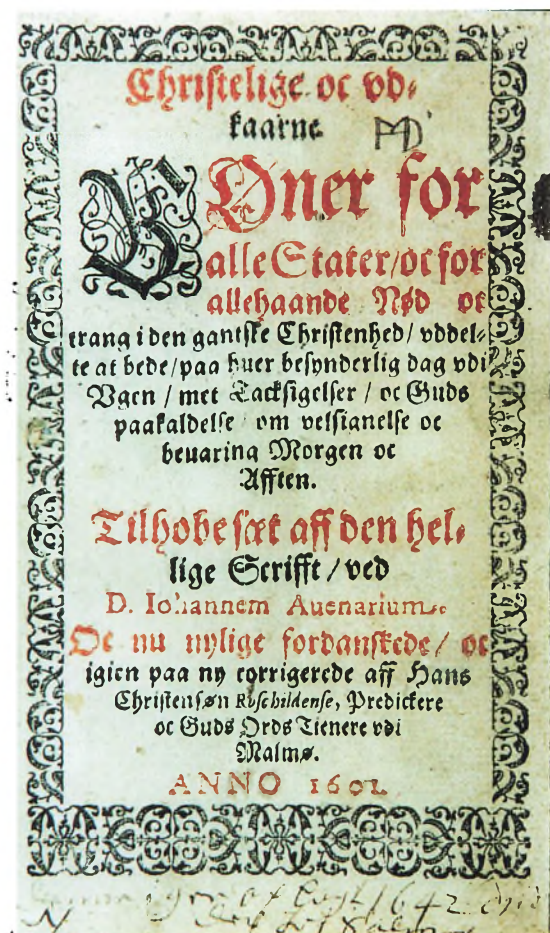
Den kun 21-årige Sthen sagde ja tak til den ledige stilling og måtte derpå rejse ind til København til en samtale med Peder Palladius' efterfølger, superintendent Hans Albertsen. Derefter gik turen til Antvorskov, hvor superintendenten ordinerede ham til præst. Og så må vi formode, at Sthen omkring ved mikkelsdag, den 29. september, som var den almindelige skiftedag, er blevet indsat som præst her i Skt. Olai Kirke. Endnu var han ikke fyldt 22 år. Hans nye embede bestod i, at han hver søndag skulle prædike to gange her i kirken. Om morgenen til ottesang og om aftenen til aftensang – højmessen var forbeholdt sognepræsten – , endvidere skulle han hver tirsdag og fredag før middag prædike her i sognekirken. Og så skulle han ellers besøge syge folk, når han blev

bedt om det.³ Dvs. han skulle berette de syge, tage dem til skrifte og give dem den sidste nadver. Vi ved også, at Sthen blev udkommanderet til henrettelser og når der var pinlige forhør over formodede hekse. Der skal nogen til det grove, og dertil havde sognepræsten sin unge kapellan. Sthen måtte også midlertidigt tage sig af sangen i kirken og øve med sine tidligere latinskoledrenge. Der var nok at se til. Nogle år senere voksede Sthens arbejdsopgaver yderligere, idet han indvilgede i tillige at passe sit gamle rektorembede ved latinskolen. Det har nok været et spørgsmål om at få økonomien til at hænge sammen. Sthen stiftede familie og måtte forsørge en hastigt voksende børneflok.

*Fra denne "splinternye" prædikestol holdt den unge kapellan Hans Christensen Sthen sine uforfædede prædikener.
Foto Roberto Fortuna.*

Han må have magtet mere end de fleste. For ved siden af arbejdet som præst og skolemand begyndte han også sit ret omfattende forfatter-skab. For en stor del bestod det i at formidle den nyeste tyske andagts- og opbyggelseslitteratur til en dansk læserskare. Det er de to væsentligste og længstlevende af Sthens udgivelser fra helsingørtiden, der her i aften præsenteres i det nye bind af Sthens Skrifter. Det drejer sig om to bønnebøger, der er lokalhistorisk interessante, fordi de begge er tilegnet prominente navngivne helsingørborgere.

"Christelige oc vdkaarne Bøner" er titlen på Sthens oversættelse af Auenarius' bønnebog. Her ses titelbladet på en udgave fra 1601.

Det første skrift i den nye bog viser os Sthen som en mand, der har fingeren på pulsen, idet han før nogen anden tager sig for at oversætte den bøhmiske teolog Johann Habermanns nye epokegørende bønnebog "Christliche Gebet für alle Not vnd Stende der gantzen Christenheit, ausgeteilet auff alle tag in der Wochen zu sprechen". Johann Habermann – eller på latin Johannes Avenarius – havde som noget ganske nyt disponeret sin bønnebog efter ugedagene, med otte bønner til hver dag i ugen. Hver dag har sin særlige morgen- og aftensignelse, imellem hvilke de øvrige bønner befinder sig.

Disse 8 x 7 bønner er båret af en stærk biblicitet. Man kan sige, at Avenarius' bønnebog er Biblen omsat til bøn. Især Davids Salmer, men også evangelierne og Paulus' breve og flere apokryfiske skrifter lægger tekster til. De bibelske elementer indgår i bønnerne uden bibelstedsangivelser. Det har derfor for os udgivere været et overordentlig krævende arbejde at identificere de utallige mere eller mindre skjulte bibelcitater og –allusioner. Bønnerne springer ud af et bibelsk tankeunivers, og når bønnerne er bedst, har de deres styrke i stærke, bibelske metaforer.

Et smukt og typisk eksempel på tonen i disse bønner får I nu fra aftensignelsen til lørdag: "... Jeg leder efter Herren i min nød, min hånd er ud-rakt om dagen og giver ikke slip. Thi min sjæl har ellers ingen trøst. Så véd jeg heller ikke af nogen hjælper at sige, i Himlen eller på jorden, uden af dig alene. Når jeg opvågner ved midnats tid, så tænker jeg på dit navn, at det er så venligt, og på din miskundhed og trofasthed, som du har bevist mig, og takker dig for din retfærdighed. Når jeg er bedrøvet, så tænker jeg på Gud. Når mit hjerte er angst og bange, så taler jeg om min frelser og saliggører, thi han fører min sjæl af fordærvelsen og redder og befrier mig fra dødens bånd..." (AV 64,17-27)⁴. Der er også teologiske overvejelser bag de enkelte bønners disposition. Bønnerne kommer ikke bare væltende hulter til bulter. Bønnerne til om søndagen er bestemt af det åndelige regimente, der forvalter Guds ord, medens mandagens bønner kan siges at tilgodesee det verdslige regimente, der forvaltes af øvrigheden. Tirsdagen er ægteskabets dag, måske inspireret af fortæl-

lingen om brylluppet i Kana, der fandt sted på tredjedagen. Fredagens bønner er tydeligt præget af langfredag med dens lidelseshistorie. Derfor er der om fredagen bønner for dem, der er undergivet lidelse og smerte, såsom fødende kvinder og fanger, enker og faderløse børn.

Avenarius' bønnebog er den første lutherske bønnebog, der er opbygget med en vis systematik. Systematikken viser sig at være lånt fra en samtidig jesuitisk bønnebog. Men indholdet i den enkelte bøn er præget af gedigen luthersk teologi, og formen er præget af et bibelsk sprog. Avenarius' bønnebog fik en vældig udbredelse og blev oversat til de fleste europæiske sprog. Men Sthen var med sin danske oversættelse fra 1571 hurtigere på banen end de fleste andre. Oversættelser til svensk, latin, engelsk, slavonisk, fransk, græsk, hollandsk og rumænsk kom i de følgende år. Der gik næppe et år, uden at der udkom indtil flere nye oplag af Avenarius' bønnebog. Der kendes fx tre forskellige latinske oversættelser af bogen. Der kom også poetiske gendigtninger af alle prosabønnerne, ligesom også salmedigtere har ladet sig inspirere af Avenarius' bønnebog. Springet fra bøn til salme er ikke så langt⁵. På baggrund af denne kolossale betydning for europæisk fromhedsliv er det overraskende, at Avenarius' bønnebog ikke tidligere er gjort til genstand for en systematisk undersøgelse endside en tekstkritisk udgivelse. Det er tilfældigvis blevet udgivelsen af Hans Christensen Sthens forfatterskab, der gør, at den første kritiske udgave af Avenarius' bønnebog er blevet et dansk projekt.

Her stødte jeg på et tidligt tidspunkt på den vanskelighed, at ingen af de hidtil kendte tyske Avenarius-udgaver svarer særlig godt til Sthens oversættelse. En systematisk eftersøgning af den tyske bønnebog på forskningsbiblioteker og klosterbiblioteker uden for Tyskland gav imidlertid overraskende gode resultater. På Bodleian Library i Oxford dukkede der fx en svensk Avenariusoversættelse op, trykt i Göteborg i 1650. Den var indbundet sammen med en götesalmebog trykt samme år. Pludselig stod jeg med den første bog, der nogensinde er trykt i Göteborg. Og svenskerne kendte den ikke! Den var så spændende, at Göteborgs Stiftshistoriske Selskab sidste år lod den udgive i faksimile.⁶

Men det største kup gjorde jeg på Universitetsbiblioteket i Breslau, hvor der stod et komplet og smukt eksemplar, trykt i byen Hoff i 1567, som er det år, hvor 1. udgaven af den tyske Avenarius-

Titelbladet på Avenarius' bønnebog, trykt i Hoff 1567, oplyser med udtrykket "gemehret vnd gebessert", at bogen er en revideret udgave.

us ifølge al tidligere forskning formodes at være kommet. Men titelbladet på dette hidtil ukendte 1567-oplag fra Hoff havde en anmærkning om, at bogen var "Auch wider von newem durchaus gemehret vnd gebessert". Noget kunne altså tyde på, at den hidtidige tyske bønnebogsforskning havde taget fejl af, hvornår bønnebogen var ud-

kommet første gang. Hvornår kom da 1. udgaven? Svaret lod ikke vente længe på sig. Der fandtes endnu en gammel Avenarius-udgave i Breslau, oven i købet trykt i Breslau – i året 1569. Men forordet i denne 1569-udgave er dateret den 23. februar 1565! I Vatikanbiblioteket i Rom fandt jeg en anden tidlig udgave med det samme forord fra 23. februar 1565. Det viste sig nu, at teksten i disse to udgaver afveg kendeligt fra 1567-udgaven, der fra nu af må betragtes som en 2. udgave af den berømte bønnebog.

Med dette nye sammenligningsgrundlag kan vi nu se, at Sthens danske oversættelse for det meste står i gæld til den tyske 1567-udgave. Men det er tydeligt, at Sthen også må have kendt 1565-udgaven. Sthen har formentlig lavet sin danske oversættelse efter den ene tyske udgave, men har derpå fået adgang til den anden og har så beriget og forøget sin oversættelse med markante indskud fra den anden udgave. På den måde er Sthens danske oversættelse blevet en unik sammenføjning af to forskellige, meget tidlige tyske udgaver.⁷ Sthens danske Avenarius har flere andre karakteristika. Den rummer et tillæg med 22 bønner af navngivne tyske forfattere. Især den bøhmiske gammellutherske reformator Johannes Mathesius er stærkt repræsenteret. Men også Andreas Hyperius, der blev kaldt Hessens Melancthon, den ærkelutherske Cyriacus Spangenberg, Nicolaus Selnecker, Konkordiebogens ivrige forkæmper, og Bernhard af Clairvaux⁸ er repræsenteret. Sthen oplyser, at han har fundet og uddraget disse bønner af lærde mænds bøger og fordansket dem fra både latin og tysk. Måske har dette tillæg først været udgivet som et selvstændigt skrift for så siden at blive slået sammen med Avenarius-udgivelsen. Af Helsingørs kærnerregnskab for 1570-71 fremgår, at borgmester og råd har foræret Sthen 36 mark, fordi han har udgivet bedebøger og andet nyttigt, siden han hidkom, denne menighed til ære.⁹ At det hedder ”bedebøger” i flertal må betyde, at Sthen på det tidspunkt har udgivet mindst to bønnebøger, og det kunne foruden Avenarius-oversættelsen være tillægget i en nu tabt separatudgivelse.

Sthens bønnebog afsluttes med et akrostikon-digt, som har voldt forskerne hovedbrud. Det

Titelblad til Sthens Haandbog, der bl.a. rummer 10 åndelige viser. Her en udgave fra 1609. Karen Brahes Bibliotek, Odense.

første bogstav i hver linje danner tilsammen navnet RASMUS HANSEN. For lærde kendere af 1500-tallets andagtslitteratur har der aldrig været tvivl om, at denne Rasmus Hansen må være Sthens samtidige digterkollega, præsten Rasmus Hansen Reravius, som Sthen har villet hædre med et akrostikon.¹⁰ Men hvorfor tilskrive Sthen dette

ædle træk, at han med dette akrostikon skulle gøre opmærksom på sin værste konkurrent på det danske bogmarked? Det er ikke faldet de lærde ind, at der fandtes andre mandspersoner på den tid med navnet Rasmus Hansen. Nu skal jeg her lige indskyde, at 1. udgaven fra 1571 af Sthens Avenarius-oversættelse er gået tabt. Vi må tage til takke med 2. udgaven fra 1577. Det er her, i 1577, at vi finder dette Rasmus Hansen-akrostikon. 1577-udgaven er tilegnet en række navngivne helsingørborgere. Sthen gør i sit forord opmærksom på, at han i 1571 tilegnede de samme helsingørborgere sin lille bog. Undersøger vi nu ud fra byens kærnerregnskab og andre kilder disse borgeres status i året 1571, havde de også dengang betroede poster i byen. På nær én person. Der var kommet en ny byfoged til i 1573, idet den gamle byfoged døde den 2. januar 1573. Den gamle byfogeds navn var Rasmus Hansen! Eftersom afdøde Rasmus Hansen var af anset familie og bror til den siddende borgmester Jacob Hansen, har Sthen ikke turdet forbigå den afdødes navn i stilhed, men udeladelsen opvejes af en æresbevisning i form af det nævnte akrostikon.¹¹

Dette afsluttende digt med akrostikon RASMUS HANSEN er skrevet til ære for Helsingørs i 1573 afdøde byfoged.

Sthens Haandbog er tilegnet Frands Lauridsen og hans hustru Bente Poulsdatter. 1578 udg. Kgl. Bibliotek.

Avenarius' morgen- og aftenbønner i Sthens oversættelse fik 200 års levetid i Danmark og Norge.¹² I visse udgaver af Kingos salmebog var de i brug så sent som i 1774.¹³ De inspirerede andre til at gøre Sthen kunststrykket efter, og op gennem 1600-tallet kom der den ene serie ugedagsbønner efter den anden. Kingos morgen- og aftensuk til hver dag i ugen er kun en af mange serier, om end vel den mest kendte. Jeg havde håbet på og indtrængende opfordret til,¹⁴ at den sidste salmebogskommission, der netop har udarbejdet

Også Helsingørs byvåben har fundet plads i Haandbogen. 1578 udg. Kgl. Bibliotek.

en ny salmebog og dertil hørende ny bønnebog med to rækker ugedagsbønner, ville have været opmærksom på Sthens pionerarbejde, men det havde kommissionen ikke horisont til.

Jeg forestiller mig ikke – slet ikke –, at man i dag uden videre kan bruge Sthens prosabønner. Men med mangfoldigheden af bibelske billeder vil Sthens bønner formentlig kunne inspirere til en tiltrængt fornyelse af bønningen og det andagtsliv, som ikke eksisterer længere.

Jeg er nu kommet til det andet skrift i det nye bind. Det kom i 1578 og bærer titlen "En Liden Haandbog, Som indeholder allehonde nyttige Øffuelser vdi Gudelighed, oc smucke trøstelige Bøner og Loffsange, som mand kand daglige bruge". Disse "øvelser i gudelighed" er ifølge titelbladet "sammenskrevet af Hans Christensen Roskildense, prædikant og Guds ords tjener i Helsingør". Med ordet "sammenskrevet" antydes, at stoffet er samlet ind andre steder fra. "En Liden Haandbog" gør ikke krav på originalitet. Den lover ikke andet end det, den kan holde: at være en broget buket af alt godt fra tidens andagtslitteratur. Jeg har begrundet mistanke om, at store dele af bogen stammer fra samtidens skillingsviser og skillingsstryk. Sthen har købt tyske skillingsviser, oversat dem og udgivet dem som danske skillingsviser. Og da han havde oversat tilstrækkelig mange, samlede han dem i en bunke, redigerede dem løseligt og udgav det hele under titlen "En Liden Haandbog".

I "En Liden Haandbog"¹⁵ finder vi 10 åndelige viser, hvoraf to er i levende brug den dag i dag. Den ene, "Min største hjertens glæde", er en fortræffelig salme til allehelgen. Den anden er julesalmen "Nu vil vi sjunge og være glad", som vi lige har sunget. Begge salmer har typisk nok ordet glad og glæde allerede i 1. strofe. I aften salmen, som vi skal synge om lidt – "Den lyse dag forgangen er" – kommer glæden frem i omkvædet: "Glæde os Gud i Himmerig". En anden salme begynder "Guds nåde højt jeg prise vil, thi han mit hjerte glæder...", og lidt senere i salmen hedder det: "når Gud det skikker, og det sker, at jeg til ham skal fare, mit sind sig glæder, hjertet ler, min sjæl vil han bevare". Det er påfaldende, så tit ordet "glæde" dukker op i Sthens salmer. Det gælder ikke mindst i "En Liden Haandbog" fra 1578. Den er tilegnet "ærlig, viss og velagt mand", Frands Lauridsen i Helsingør og hans kære hustru Bente Poulsdatter, som Sthen kalder "mine særligt trofaste gode venner".¹⁶ I sit forord formaner Sthen sine venner og sine læsere til daglig indøvelse i gudfrygtighed, dvs. daglig besindelse på Guds ord. Fra morgen til aften er der gode råd at hente. "Når du om morgenen opvågner og rejser dig op, da gør Jesu Kristi korsens betegnelse for dig og sig:

*Gud Faders nåde og barmhjertighed,
Jesu Kristi blod og kærlighed,
den Helligånds trøst og tålmodighed
bevare min sjæl og liv i fred.*

Når du vasker dig om morgenen skal du sige: Gud vær mig nådig, efter din miskundhed, udslæt mine synder efter din store barmhjertighed, to mig vel af mine misgerninger og gør mig ren for mine synder, bestænk mig med ysop, at jeg bliver ren... Du skal også vaske dit ansigt åndeligt, at man ikke deri mærker nogen besmittelse, med uskikkelighed, uvilje eller fortræd mod din næste. Din mund skal du rense og skylle ren fra al Guds bespottelse, skændsel, unyttige ord, sværgen og banden med andet sådant. Dine hænder skal du også rense fra al ukristelig og ubillig handel, fra uretfærdighed, fra slag og mord, tyveri og andet ondt..."

Kirkens klokkeringninger er gode anledninger til andagt: "Det er en gammel brug og en god kristelig sædvane, at hvor man end er, i kirken eller andetsteds, når man hører klokken slå, da opløfter man sit hoved og siger: Gud give os en salig stund og det evige liv. Sådant en god og gammel skik skal mand ikke aflægge, forglemme eller foragte, thi det er dog den nyttigste bøn man kan bede. Når du hører det ringe til gudstjeneste, da tænk på den store klokke, som skal ringe på dommedag, når vi skal i den evige himmelske kirke og ære og tjene Gud til evig tid. Når det ringer tolv, da tænk på Kristi pine, da han i samme stund blev ophængt på korsets galge uden for Jerusalems porte, og bed Gud forlade dig dine synder og lade sin søns hellige pine være dig en fuldkommen betaling derfor."

I forbindelse med måltiderne er der disse vejledninger, der formentlig giver os indblik i ældre praksis: "Når man går til bords, skal man med David sige: "Herren giver dem mad, som frygter ham. ... Når du hører børn læse og bede ved bordet eller andetsteds, da tænk det som David siger: "Af de unge og diende børns munde beredte du Herre en magt, for dine fjenders skyld, at du skal fordrive fjenden og hævneren... Man kan i sandhed intet værre gøre den onde fjende Djævelen, end at man lærer små børn at læse og

Sådan ser begyndelsen til Sthens julesalme ud i En Liden Haandbog 1578: Nu vil vi sjunge og være glad.

bede, og holde dem aften og morgen flittigt til gudelige bønner.

Man har i de gamle dage almindelig brugt denne korte bordlelse og sagt:

*Den Herre Jesus som tålte på korset død,
han velsigne og mangfoldiggøre vort øl og brød,
og oplade os sin runde og milde hånd
og forløse os af syndens og Djævelens bånd.
Gud unde os at nyde og bruge hans gaver så,
at vi alle Himmerigets glæde kunne få. Amen.*

Det er også en smuk, nyttig brug, at man plejer i gode mænds hus at læse eller lade læse af Bibelen et kapitel før måltid og et andet efter. Dermed øver man både sig selv og andre i gudfrygtighed. For når vi læser i Skriften, da taler Vorherre med os, ligesom når vi beder, da taler vi med Vorherre”.

Prosabønnerne i ”En Liden Haandbog” er et kapitel for sig. To lange bønner, en morgenbøn og en aftenbøn (Hb 10 og 17), har samme klangfarve som Avenarius’ bønner. Det er ikke så mærkeligt. De to bønner viser sig nemlig at være sammenstykket eller ”sammenskrevet” af lutter tekstdele hentet fra Avenarius’ henholdsvis morgen- og aftensignelser. Denne kompilatoriske praksis med at sammenskrive andres bønner kender vi også fra andre samtidige forfattere, men det er særlig udpræget hos Sthen. Han henter sit stof alle mulige steder fra – ligesom en bi henter honning fra mange forskellige blomster over store strækninger – , og lige så lidt som bien anfører Sthen sine kilder. Hovedsagen er, at honningen smager godt.

Men i en videnskabelig udgivelse hører det med til arbejdet om muligt at påvise forfatterens kilder. Det har været et spændende arbejde at kikke Sthen over skulderen og iagttage, hvordan hans tekster er blevet til, og hvilke kilder han øser af. De er overraskende mangfoldige. Han går ikke af vejen for en spændende bøn over lignelsen om den fortabte søn (Hb 20), forfattet af en lærd dominikanerprædikant fra Augsburg. En nadverbøn (Hb 28) ser ud til at være Sthens sammenskrivning af to middelalderlige bønner. Sthen har fundet disse bønner værdifulde, og det har ikke i hans øjne stemplet dem som ubrugelige i en luthersk menighed, at pave Bonifacius skænker 2000 års aflad ved brug af den ene af disse bønner.

En væsentlig landvinding ved kortlægningen af Sthens kilder var det, da vi opdagede, at den meget produktive tyske teolog Nikolaus Selnecker hørte til Sthens foretrukne forfattere. Sthen må have ejet Selneckers store kommentar i folio til alle Davids 150 salmer. Hver af de 150 salme-kommentarer afsluttes med en bøn over den pågældende salme. En række af Sthens bønner er blevet til ved sammenstykning af diverse dele Sel-

necker-bønner. Sthen har fx ”En bøn efter prædiken at bede, når man falder på knæ” (Hb 22), hvis første og største del er hentet fra Selneckers bøn over Sl 5, medens sidste del er fra Selneckers bøn over Sl 12. Et midterste led, hvormed Sthen har sammenkædet de to bønnehaldede, er min-sandtten også af Selnecker, nemlig nogle få linjer fra bønningen over Sl 1. Sthen har tydeligvis skønnet på Selneckers teologiske holdning og har kunnet bruge den og tage den til sig som sin egen. Men Sthen skilter ikke med, at han har lånt de enkelte dele af bønningen, og hvorfra han har lånt dem. Så indtil i aften har det været en hemmelighed, som kun Sthen og jeg har vidst om, at han ikke har formuleret bønnerne selv, men har sammenskrevet dem fra anerkendte tyske teologers digre værker. Nu står jeg så her på Sthens prædikestol og røber hans små hemmeligheder for menigheden i Skt. Olai.

Der er fx en omfangsrig kirkebøn i ”En Liden Haandbog”, der optræder i to forskellige versioner (Hb 23 og 52). Men indholdet er væsentligt det samme. Hvorfor skal den bøn stå og fylde op to gange i Haandbogen? Det må være den bøn, som Sthen har bedt fra prædikestolen her hver eneste søndag. Tid efter anden er bønningen blevet revideret og indrettet på den aktuelle storpolitiske situation og menighedens behov. Hovedsubstan-sen i Sthens kirkebøn er hentet fra pfalzgreve Friederichs kirkeordning, der tryktes i 1563. Bønningen er af Sthen blevet oversat og udvidet med indskud. I den ene version er indskuddene hentet fra Selnecker. I den anden version har indskuddene en anderledes karakter, der tydeligt er præget af det osmanniske riges fremstød mod Sydeuropa. Det lykkedes mig at finde frem til et tysk skillingstryk fra 1566, som var et år, hvor tyrkerfaren var overhængende. En østrigsk præst, Andreas Gyglar, har her aftrykt seks såkaldte tyrkerbønner. Det er fra to af disse, at Sthen har henter stof til sine dagsaktuelle indskud, en bøn til Gud, at ”du vil ved din almægtige arm vædelige styrte paven, tyrkens og Mahomets tyranni og give vore krigsfolk, som nu eller anden tid ligger i marken mod disse grumme blodhunde, kraft og styrke, lykke og sejrvingning, og redde dem nådelige, som lider forfølgelse. Tilsted ikke, o trofaste Fader, at

det vinbjerg, som du har plantet iblandt os, skal så aldeles ødelægges, og at Antikrist, tyrken og Mahomet samt andre vantro og ugudelige skal berømme sig, dit hellige navn til forsmædelse og last...". Tiden tillader ikke, at jeg kommer nærmere ind på alle Haandbogens bestanddele. Jeg vil dog nævne to omfangsrige dialog-tekster. Dels en samtale mellem Satan og den syge, der anfægtes af Satans fristelser. Denne tekst har Sthen formentlig lånt fra et tysk skillingsstryk. En omfangsrig samtale mellem Døden og Manden kan muligvis være Sthens egen frembringelse, men i så fald inspireret af andre lignende dialoger af nedertysk oprindelse.

Sammenfattende kan man sige, at Sthen takket være sin belæsthed og sin vilje til at være aktuel og orienteret i den nyeste litteratur i både den lutherske, den reformerte og den katolske lejr havde de bedste forudsætninger for at uddrage interessante godbidder, som han derpå havde den fornødne teologiske og litterære ballast til at forarbejde og nyttiggøre i en luthersk sammenhæng. Der er ingen tvivl om, at Sthens teologiske ståsted er præget af Philip Melanchthon i Wittenberg og den danske Niels Hemmingsen. Men det hæmmer ham på ingen måde, når han samler stof til sine udgivelser. At en tekst har fx jesuitisk oprindelse skræmmer ham ikke fra at bruge den til opbyggelse for en luthersk læserskare. Sthens økonomiske forhold som ung, fattig kapellan i Helsingør må givetvis have sat nogle grænser for, hvilke bøger der var råd til at anskaffe. Så når han i sin morgensang beder Gud om lykke og gode råd, er det måske også en bøn om at få råd til flere bogindkøb. Men de billige flyveskrifter og skillingsstryk, som han har kunnet overkomme at købe, medens han var fattig i Helsingør, synes at være blevet en vigtig kilde til det, der skulle blive det mest spændende opbyggelige forfatterskab, vi har på dansk grund i sidste halvdel af 1500-tallet. Sthens hane galede altså ikke for ingenting. Den havde noget at være stolt af. Den kunne ikke lægge æg. Det er der ingen haner, der kan. Men den kunne gøre opmærksom på, at den mørke nat var forgangen og en ny dag brudt frem, til menneskers glæde. Hermed være Sthens gudelige øvelser og fromme bønner og smukke viser anbefalet.

Noter:

- ¹ Hans Christensen Sthens Skrifter II. Christelige oc vdkaarne Bøner og En Liden Haandbog, udgivet af Jens Lyster under medvirken af Jens Højgård. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, C.A. Reitzels Forlag, København 2003. 595 sider.
- ² En kort fremstilling af Sthens liv og virke i Helsingør og senere i Malmø findes i Hans Christensen Sthens Skrifter I, København 1994, s. 179-189. Se også Arkiv for Dansk Litteratur, ADL, Det Kongelige Bibliotek 2002, www.adl.dk/Sthen.
- ³ Holger Fr. Rørdam: Lærere og Præster i Helsingør fra Reformationen til 1617, Kirkehistoriske Samlinger 3. Række, 4. Bind, Kbh. 1882-84, s. 307.
- ⁴ De to udgivne skrifter er af udgiverne inddelt i afsnit, der igen har linjetælling. AV er forkortelse for Avenarius' bønnebog, Hb forkortelse for En Liden Haandbog.
- ⁵ Det spændende forhold mellem bøn og salme har jeg tidligere belyst i: Jesu barmhjertige øje – og Peter, Magdalene og røveren, Hymnologiske Meddelelser 1973, s. 147-168; Dr. Paul Ebers bøn om en salig død, Festskrift til Poul Lindegård Hjorth, Kbh. 1997, s. 127-155; Hvorfor sukke, når man kan synge?, Jeg løfter opp til Gud min sang – rapport fra Hymnologikonferanse i Seljord 2002, Trondheim 2003, s. 167-186.
- ⁶ Een wanligh PsalmBook. Göteborgspsalmboken 1650. Faksimilutgåva av exemplaret i Bodleian Library, Oxford. Med efterskrift af Jens Lyster, oversat af Margareta Brogren.
- ⁷ Jens Lyster: Avenarii bønner i Sthens oversættelse. På sporet af den danske bønnebogs 1. udgave 1571, Kirkehistoriske Samlinger 1976, s. 67-83.
- ⁸ I sidste halvdel af reformationsårhundredet blev den hellige Bernhard taget til hjerte af den lutherske kirke. Se nærmere i Jens Lyster: Den himmelske rådslagning. Davids salme 85 og Bernhards legende om Guds fire døtre i salmedigtningen, Hymnologi 2006, s. 161-192.
- ⁹ Holger Fr. Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger 3. Række, 4. Bind, 1882-84, s. 311.
- ¹⁰ Holger Fr. Rørdam sammesteds s. 311.
- ¹¹ Jens Lyster i Kirkehistoriske Samlinger 1976 s. 80f.
- ¹² I en hyppigt optrykt miniature-bønnebog figurerer Sthens bønner helt frem til 1763, jf. Jens Lyster: Skandinaviske andagtsbøger i miniature III, Hymnologiske Meddelelser 2005 s. 205-231.
- ¹³ Sthens Skrifter II s. 176-179 og 287f.
- ¹⁴ Jens Lyster: Salmebogskommissionens lavstatusrapport II. Om salmebogens nye prosabønner, Præsteforeningens Blad 29. maj 1998/22 s. 498-503.
- ¹⁵ Jens Lyster: Skillingsviser som kilder til Sthens salmer og Sthens egne salmer som skillingsviser, Hymnologiske Meddelelser 2001, s. 229-260.
- ¹⁶ At Frands Lauridsen også var en trofast ven af Skt. Olai Kirke vidner malmdøbefonten fra 1579 stadig om.

Tibberup Mølle 2006. Foto Kjeld Damgaard

Vindmøllerne i Tikøb Kommune

af Kjeld Damgaard

Det er omkring 800 år siden, at de første vindmøller så dagens lys i Danmark. Men før da havde vandmøllerne i et par hundrede år til en vis grad gjort en del af arbejdet med formaling af korn m.v. Ligesom vindmøllerne var der flere slags vandmøller. Lige fra de helt primitive møller, der kunne drives med ganske lidt vand, til de store avancerede møller, der drev hele industrianlæg. Sådanne store anlæg var der flere steder i Nordsjælland: Hellebæk, Usserød, Frederiksværk og Mølleaadal.

Denne artikel vil imidlertid alene beskæftige sig med vindmølle-historie i almindelighed og med vindmøller i den gamle Tikøb Kommune i særdeleshed.

Mølle-restriktioner

En række love i løbet af 1600-tallet søgte at regulere mølledriften, bl.a. ved at kronens bønder fik møllepligt, d.v.s. at den enkelte bonde skulle søge en bestemt mølle. Denne ordning ophævedes dog igen, men til gengæld blev der indført en slags mølle-privilegium, således at mølleren undgik for megen konkurrence - mod til gengæld at svare afgifter i forhold til formalingsevne og antal kunder.

Først i 1862 ophævedes de sidste restriktioner m.h.t. mølledriften i Danmark. Det fik i de følgende år antallet af vindmøller til nærmest at eksplodere. Samtidig betød tekniske fremskridt, at møllerne nu kunne bygges med selvkrøjning (d.v.s. at de automatisk drejede sig mod vinden) og selvsvikning (d.v.s. at vingernes overflade automatisk reguleredes med bevægelige jalousier).

De sidste årtier af 1800-tallet var vindmøllernes storhedstid i Danmark. Allerede omkring 1900 begyndte havnebyernes store valsemøller at udkonkurrere de ustabile vindmøller, der i stedet forsøgte sig med damp-, petroleums- eller dieselmotorer for at undgå at ligge uvirksomme hen i vindstille. Men også de små, private gårdmøller (klapsejlere eller vindroser) indebar konkurrence, idet de ofte kunne dække den enkelte gårds behov.

Stubmøllerne

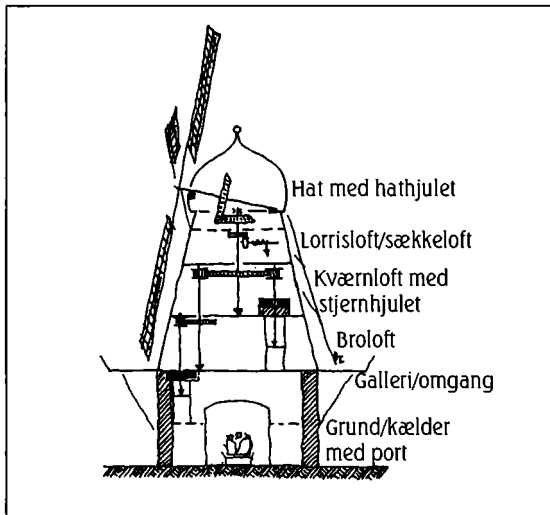
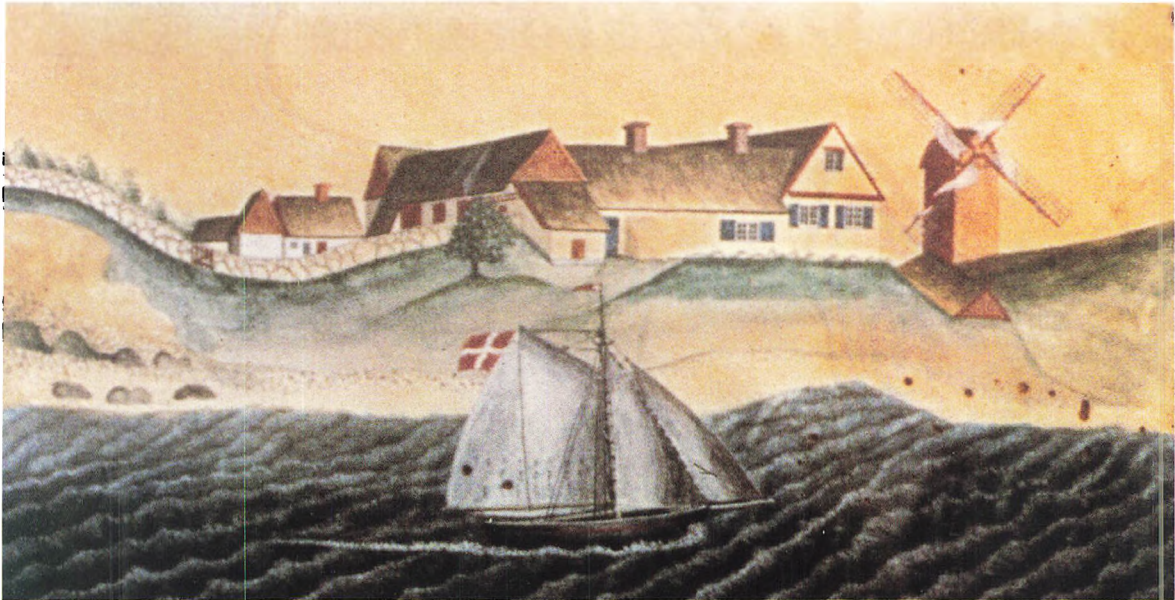
Den ældste type vindmølle, stubmøllerne, var helt igennem bygget af træ. Hele møllen kunne drejes omkring en svær lodret egestub, der var afstivet med en krydsfod. På den måde var det muligt med håndkraft at dreje vingerne op imod vinden.

De fleste stubmøller var ganske små – kun understyret med én kværn - da de jo skulle kunne drejes op mod vinden med håndkraft. Desuden var de ikke ret store, fordi de ellers nemt væltede i stormvejr.

De hollandske møller

I 1800-tallet erstattedes de gamle stubmøller ofte af en såkaldt hollandsk mølle, d.v.s. at det nu kun var hatten, der skulle drejes op imod vinden (og ikke hele møllen).

Denne mølletype dukker for alvor op i Danmark omkring år 1800. Fordelene ved denne mølletype med frontløbere var, at det nu kun var møllehatten, der skulle krøjes (drejes) for at få vingerne op imod vinden. Og da man endda i

Snit gennem en vindmølle af den hollandske type.

1822 fandt på en metode med selvkrøjning, skete drejningen op imod vinden automatisk. Selvkrøjningen foregik ved, at man satte en vindrose vinkelret på møllevingernes retning. Når så vinden tog fat i vindrosen drejede denne møllehatten

Udateret billede af Tibberup Mølle, sandsynligvis fra perioden 1820-50. Midt i billedet ses den oprindelige møllegård – senere kaldt "Christiansminde". Bagved til venstre ses den nuværende "Tibberup Møllegaard".

– indtil vinden gik lige ind i møllevingerne. Samtidig var vinden i vindrosens plane side i samme retning som vinden – og derved holdt vindrosen op med at rotere hatten.

Var der ikke selvkrøjning, måtte krøjningen foretages ved at stjerten blev brugt til at dreje hatten. Stjerten blev typisk styret fra galleriet eller omgangen.

Møllevingerne skulle svikkes – d.v.s. at sejlene på vingerne skulle foldes ud eller ind – alt efter vindhastigheden. Men senere blev møllevingerne på mange møller selvsvikkende, d.v.s. at de blev forsynet med træklapper, som selv åbnede eller lukkede afhængigt af vindhastigheden.

Selve vingeres profil er også bemærkelsesværdige. De er nemlig vredet om vingens akse. Det gjorde man fordi den del af vingen, der er nærmest mod rotorakslen, jo bevæger sig langsommere gennem luften end vingens ydre ende. Det er vigtigt, at dette passer sammen, da møllevin-

gerne ellers vil løbe løbsk i stærk vind.

Ofte var der jo åbent igennem møllens ”kælder”. Vognene med kornsækkene kørte således ind under møllen, sækkene blev hejst op og kornet malet. Senere blev melet så sænket ned på vognen igen og den kunne så køre videre ud på den anden side.

Om nabosoggenes møller

Fra matriklen 1681 kendes ingen møller i Tikøb Sogn. Sognets bønder måtte derfor udensogns, når der skulle males korn. I matriklen fra 1681 står der ganske tydeligt, at de fleste bønder i sognet får malet enten i Esroms Mølle, i Dronningens Mølle eller ved Helsingørs møller – altså i nabosoggene mod nordvest eller øst.

Men antallet af vindmøller i eller ved købstaden Helsingør har igennem tiderne været meget højt – især når man tager i betragtning, at der jo kun var ganske få landbrug på Helsingørs byjorder og overdrev. Hvordan harmonerer det så med, at der i 1681 opregnes ikke færre end 7 vindmøller spredt rundt på bakkerne lige udenfor den gamle bykerne?

Alle syv møller var dengang stubmøller, først 100 år senere dukker den første mølle af den hollandske type op. To af møllerne fra 1681 lå ved Svingelport og kaldtes i senere tid for hhv. Cathrine Mølle og Thor Lunds Mølle. Derudover var der Christians Mølle ved Møllebakken, Hannemindes Mølle på spidsen mellem Esrumvejen og Gurrevejen (brændt 1837), Barkmøllen eller Mølledahl lidt længere ude ad Esrumvej (senere flyttet til Møllebakken og kaldt Christine Mølle), samt to møller som lå på den nuværende kirkegårds plads og en sydøst herfor.

Foruden disse syv vindmøller var der desuden to vandmøller samt 3-4 hestemøller – altså mindst 12 møller i en periode hvor der kun var omkring 2-3000 indbyggere i Helsingør. Om opland var der faktisk ikke tale. I en halvcirkel rundt om købstaden lå moser, engstrækninger, overdrev, hede og en bred bræmme af skov.

Grundlaget for Helsingørs mange møller

Årsagen til de mange møller skal imidlertid søges i den meget store søgning, byen havde fra

Øresundssiden. I 1600-, 1700- og 1800-tallet var det meget nødvendigt at få friske forsyninger ombord i skibene med jævne mellemrum. En tur til England kunne i vare 2-3 uger, og når skibene alligevel skulle lægge til ved Helsingør for at betale Øresundstold, så kunne man jo lige så godt proviantere med det samme. Samtidig besøgte Helsingør – dengang en af rigets største byer – af mange gæster. De to ting tilsammen gav grundlaget for de mange møller.

Men hvad malede disse mange møller egentlig, når der praktisk talt ikke var landbrugsjord i eller omkring Helsingør? Imidlertid havde man på den tid en række restriktioner og bestemmelser om hvem der skulle levere korn og hvem der måtte male. Det blev derfor bestemt, at bønderne i store dele af Nordsjælland skulle levere korn til møllerne i Helsingør. Desuden var der fra gammel tid en fritagelse for Helsingørs møllere til at indkøbe korn i flere kystbyer i Danmark og Skanane – uden at betale told.

Tibberup Mølle

Hvornår der første gang etableredes en vindmølle i Tibberup er usikkert. Matriklen fra 1681 omtaler ikke en mølle, men samme matrikel har et par ganske interessante oplysninger, der måske antyder, at der tidligere har været en mølle. Den af Tibberups tre vange, der strækker sig fra landsbyen og ned mod Øresund, kaldes naturligvis for Strandvangen. Denne vang var igen opdelt i 12 åse, der så igen var opdelt i agre. Alle åsene havde navne, og blandt disse navne findes dels ”Møllelette Aasen”, dels ”Møllebjergs Aasen”. Desuden omtales i samme afsnit en eng med navnet ”Møllebjerg Eng”.

Disse navne er næppe opstået ved en tilfældighed – og især forekomsten af ordet ”Møllebjerg” antyder, at man kan udelukke eventuelle forvekslinger med tidligere og længst forsvundne vandmøller. Da netop Tibberup Mølle ligger på et ”bjerg” kan vi tillade os at tro på, at der har været en vindmølle på toppen af møllebakken i en kortere eller længere periode.

Og hvorfor ikke? Stubmøller kendes i Danmark fra midten af 1200-tallet. Så her kan sagtens have været mølledrift allerede i middelalderen.

Tibberup Stubmølle afbilledet i første halvdel af 1800-tallet af en ukendt kunstner, der har stået på den nuværende Tibberup Møllevej og set mod øst. Til højre ses således den nuværende "Tibberup Møllegaard" – og midt i billedet den gamle Tibberupvej.

Udsnit af topografisk kort fra 1857. Syd for møllen og nord for Møllegaarden ses et enkelt hus – det er antagelig den hestemølle, som eksisterede i en årrække i 1800-tallet. Kort – og Matrikelstyrelsens arkiv.

Det faktum, at møllerne jo nødvendigvis ligger på en bakke har imidlertid betydet, at de har været udsatte for lynnedslag. Og nærheden til vandet har også i middelalderen været et risikomoment – simpelthen p.g.a. risikoen for overfald af sørøvere eller fjendtlige skibe.

Den første stubmølle

Omkring 1697 byggedes imidlertid en ny mølle på bakken ved Øresund. Bygherre og ejer af møllen var ejeren af Krogerup – på det tidspunkt Frederik Rostgaard. Det var en stubmølle, den eneste vindmølletype man kendte på den tid. Det var den mølle, som svenskekongen i år 1700 brugte som pejlemærke ved sit invasionsforsøg af Danmark. De svenske krigere byggede straks et brohoved på bakken ved Tibberup Mølle og syd herfor, og forsvandt først igen, da England og Frankrig gav svenskekongen besked på, at han skulle holde sig væk fra Danmark. Endnu i dag er det muligt at påvise spor ved møllen af de gamle svenske forsvarsanlæg, der omgav møllen for nu 300 år siden. Møllen blev ved den lejlighed brændt af, men antagelig allerede i 1705 opførtes en ny stubmølle – den eksisterede i alle fald i 1721, da den nævnes i kirkebogen dette år.

Den første person med tilknytning til Tibberup Mølle vi kender navnet på er fra 1721, da

Niels Johansen fik sin datter Kirstine døbt i Tikøb Kirke. Desværre fremgår det ikke af kirkebogen om han er mølleren selv – eller måske en møllersvend.

En klage fra 1732

I 1732 klager ejeren af Krogerup Gods, Frederik Rostgaard sin nød over, at nogen har berettet for "min Møller paa Tebberop Mølle, at alle Gaardmænd i Tikiøbs og Asminderøds Sogne skulle være blevet anbefalede ikke paa denne min Mølle efterdags at lade male under 2 Marks Straff for hver Gang at imod samme Forbud handlede". Frederik Rostgaard er oprigtig forundret over denne bestemmelse, som han ikke selv kender oprindelsen til og anfører i den forbindelse, at han "paa Tebberop Mølle haver imod 50 Aars Hævd, og at denne min Weirmølle er opsat siden dend Wand Mølle blev afbrudt, som haver lagt ved det mig tilhørende Sobechs Huus, som med et anden Navn, kaldes Somøllen." I sin kvide over denne trussel på møllens eksistens truer han ligefrem med at klage til kongen.

Hvorledes sagen ender kendes ikke – men møllen blev da på Tibberup Bakke. Brevet fra Frederik Rostgaard indeholder imidlertid et par interessante oplysninger. De næsten 50 års hævde, er nok lidt en overdrivelse, men dels får vi bekræftet at det var Krogerup Gods, der lod møllen opsætte

og drive – dels giver Frederik Rostgaard den oplysning, at Somøllen (Søbæk Mølle), blev nedlagt før vejrmøllen blev opsat.

Senere i 1771 er mølleren den da 33-årige Niels Olsen. I 1787 optræder Niels Poulsen som møller i Tibberup Mølle. Han er da 42 år og gift med den 39-årige Inger Hansdatter. De havde da to hjemmeboende børn. Begge møllere var fæstere af møllen – stadig under Krogerup Gods.

Krogerup sælger

Indtil 1806 hørte møllen således endnu til Krogerup Gods, ligesom al anden ejendom i Tibberup. Men det år solgte Krogerup ud af godsets ejendom, bl.a. Tibberup Mølle og den tilhørende gård. Mølleren hed da Jens Pedersen – men han boede ikke på Møllegaarden syd for møllen, som man måske skulle tro. Møllerens bopæl var deri-

Maleriet af Vilhelm Petersen fra 1854, viser det oprindelige landskab omkring Tibberup Mølle. Man ser i forgrunden Strandvejen løbe over Søbækbroen for derefter at slynge sig op ad Møllebakken – endnu helt fri for bebyggelse. De to gårde syd for møllen er skjult af bakken. Helsingør Kommunes Museer.

mod den anden af de to gårde, som lå uden for selve landsbyen – nemlig gården på den anden side af Strandvejen – den, der nu er en del af Øresunds efterskole, og som kaldtes Christiansminde.

I skødet fra 1806 nævnes udtrykkeligt, at Jens Pedersen havde haft Tibberup Mølle i fæste – og vi ved fra Krogerups fæstearkiv, at Jens Pedersen havde fået fæste på "Tipperup Vejrmølle" den 5. juli 1800.

Jens Pedersen døde i 1824 – og enken i 1832, hvorefter sønnen Peder Jensen overtog møllen og den ejendom, som vi nu kender som Møllegaarden.

I 1855 nævnes, at der til møllen hører en hestemølle, d.v.s. en mølle med kværn, der blev trukket af heste. Mon ikke mølleren har ladet denne bygge for at imødegå problemet med vindstille? I alle fald lå hestemøllehuset – bygget af bindingsværk - nord for møllegaardens stuehus og var indrettet med 1 kværn med gryntromle til en samlet værdi af 500 rigsdaler.

Måske var det den oprindelige stubmølle, der stod helt frem til 1870. I al fald ses denne stubmølle forsikret for 3.500 rigsdaler i 1865 og i taxationen beskrevet som en stubmølle på en

Møller Niels Christiansen (1838-1923) og hustruen Johanne Kirstine Olesdatter (1841-1900) er her fotograferet sammen med deres to døtre Karen og Sofie. Niels Christiansen overtog Tibberup Mølle i 1869 efter farbroderen Peder Jensen. Han lod straks efter overtagelsen den gamle stubmølle erstatte med den nuværende mølle af hollandsk type. Datteren Sofie (t.h.), der blev gift med Christian Larsen, overtog møllen i 1909.

stensat fod med et omkransende 8-kantet skur. Mølleren hed da stadig Peder Jensen.

En ny hollandsk mølle

Det var tømrermester Niels Andersen fra Skotterup, der var bygmester på møllen – men det var antagelig Peder Jensens nevø, møller Niels Christiansen, som lod møllen bygge – selvom Peder Jensen først solgte i 1875. Indtil år 1900 blev møllen drevet af netop møller Niels Christiansen, der antagelig derpå bortforpagtede driften til svingersønnen, gårdejer Anton Larsen, som overtog

møllen i 1909, men solgte igen i 1916. Anton Larsen blev således den sidste af mindst fire generationer af møllere i samme familie...

Ifølge to forskellige kilder ophørte mølledriften da, hvilket kan bekræftes af forsikringsarkivalierne, der fortæller, at den dyre mølleforsikring blev opsagt i november 1916. William Haste skriver i 1930, at mølledriften allerede i en længere årrække har været nedlagt, og dette støttes af andre forfattere, nemlig N. Meyn og H. Loft, der i 1934 udtrykkeligt skriver, at mølleriet ophævedes i 1912.

Efter mølleriets ophør

Uanset om mølleriet nedlagdes i 1912 eller i 1916, så blev møllen i 1916 købt af skibsreder Poul Carl, der samtidig købte den overfor liggende villa "Møllebakken" (nu Efterskolen Øresunds hovedbygning). Samme år lod han tømrermester Harald Tjellesen gennemføre en istandsættelse af møllen – det kostede den anelige sum af 12.000 kr, hvilket svarer til mere end 2 mio. kr. i dagens Danmark.

I 1931 overtog konsul Erik Banck møllen sammen med Christiansminde, som han i øvrigt omdøbte til Humlegaarden. Også han brugte en del penge på at restaurere møllen. Enken Ese Banck overtog ejendommen i 1936 og i den forbindelse skiftede møllens farve fra hvid til sort. Senere købte prokurist Georg Jensen møllen – og brugte den til garage!

Møllen stod herefter tom i en årrække og først i 1950 skete der noget. Møllen blev fredet i det, der dengang hed klasse B – d.v.s. at det stod ejeren frit for at ændre møllens indre, hvorimod det ydre ikke måtte ændres. Den nye ejer, grosserer Gustav Hyllestad, fjernede da også både kværn og møllesten fra møllens indre – de store sten ses endnu ved møllens indgangsparti. I 1954 købte Grethe og Karl Szabad møllen og indrettede den til dels beboelse, dels til arbejdsrum.

"Maleriet" genoptages

Da Grethe og Karl Szabad var kunstnere, blev der igen malet i møllen – nu ikke længere korn, men billeder. Imidlertid oversteg vedligeholdelsen af møllen kunsterparrets økonomiske formåen. Da

Grethe Szabad fotograferet i sommeren 1979 med sin kollektion af nederdele.

alternativet da var, at møllen ville forfalde, trådte Helsingør Kommune til og købte møllen i 1975. En istandsættelse af møllen blev iværksat – og dermed reddedes møllen for anden gang fra at gå til. Familien Szabad fortsatte imidlertid med at bo på møllen – enken helt frem til 1998. Her-

På dette udsnit af et kort fra 1824 ses en møllesignatur på selve Odinshøj – hvilket indikerer, at der forud for Nordskov Mølle har ligget en mølle lidt nordligere.

efter overtog sønnen Carl Szabad lejemålet, men opsigede dette i 2004.

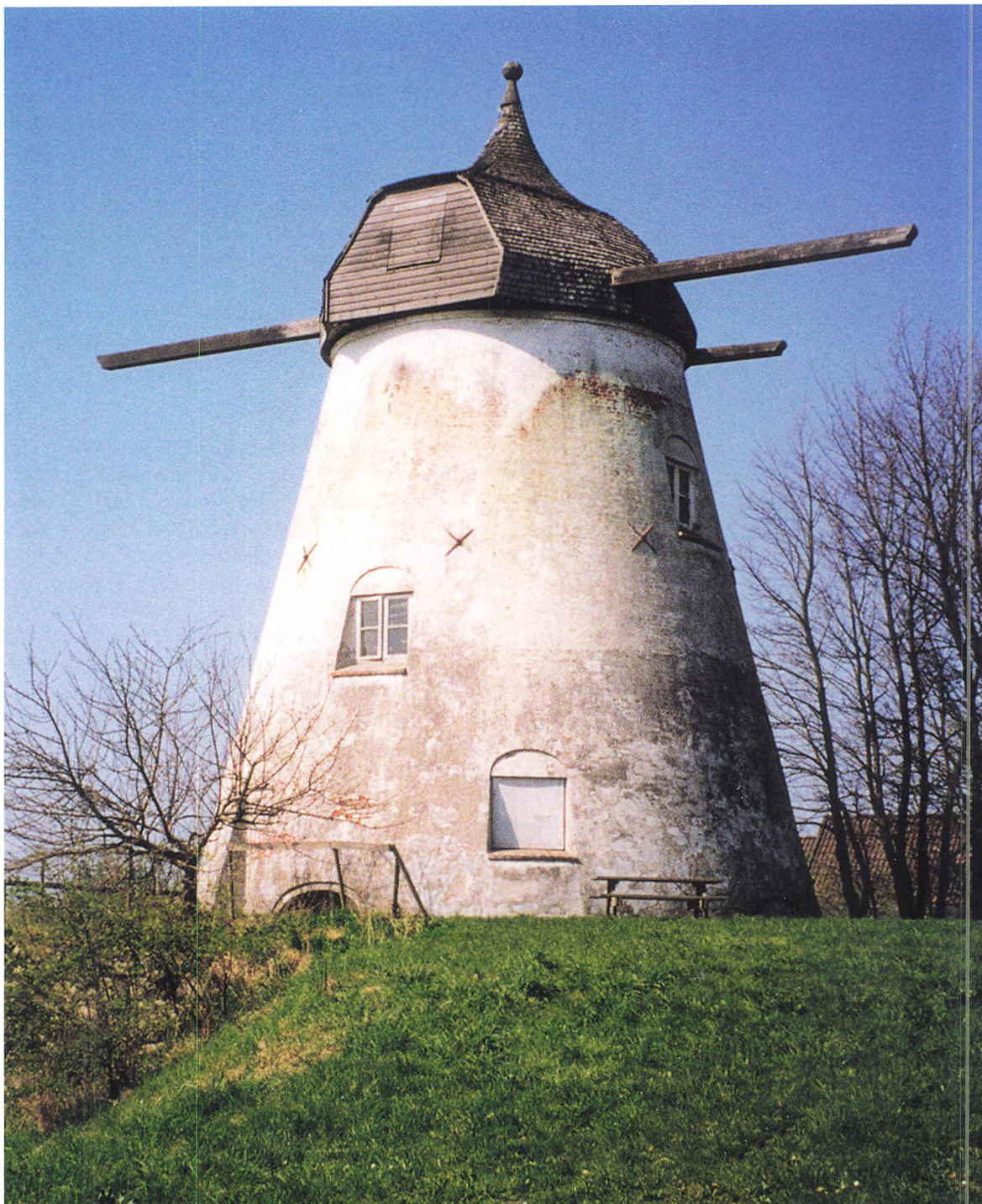
Den indtil videre sidste akt udspillede i foråret 2005, da Helsingør Kommunes Økonomiudvalg vedtog at sælge møllen. Det har ikke givet anledning til bemærkninger. Det gjorde det derimod, at økonomiudvalget samtidig besluttede at sælge den del af grunden, som ligger nordligst, til en selvstændig ejendom – m.h.p. at denne kunne bebygges med et parcelhus. Det gav anledning til omfattende protester – og økonomiudvalget lod sagen falde. I stedet har kommunen nu solgt møllen og nedlagt forbud mod at bebygge den nordlige grund.

Nordskov Mølle

Hvornår der er etableret mølle på nordkysten i Tikøb Sogn vides ikke. Den ældste mølle er antagelig ikke den nuværende Nordskov Mølle, således som det almindeligvis hidtil har været antaget. Der har efter alt at dømme været en forgænger – blot få hundrede meter længere mod nordøst – nemlig på selve Odinshøj. En sådan mølle kendes dog kun fra et kort fra 1824 – men det kan være en stubmølle, som en tidligere ejer af Nordskovgaard har ladet opsætte. Denne stubmølle er så i 1829 blev afløst af den nuværende mølle lidt længere mod sydvest.

Nordskov Mølle omkring 1910. Vejen fører rundt om møllehuset og igennem møllens port, hvorved møllekunderne undgik at skulle vende med tungtlæssede vogne.

Nordskov Mølle i 1999 - ude af brug og i stærkt forfald. Foto Kjeld Damgaard

Nordskov Mølle, der egentlig ikke ligger i Aalsgaard, men derimod på Stenstrup Overdrev, har for længst mistet sine vinger. Møllen hørte under den nu nedrevne Nordskovgaard og dens drift indstilledes før 1935. I dette og flere andre tilfælde har de tidligere ejere ikke formået at udrede de store udgifter, der har skullet til for at vedligeholde især vingerne, der naturligvis – udsat for vind og vejr – har lidt mest skade.

Det gamle overdrev fra den lille landsby Stenstrup (mellem Hornbæk og Saunte) lå øst for Hornbæk Plantage – nord for Apperup landsby. Arealet var indtil 1700-tallet ubebygget, men i 1800-tallets begyndelse byggedes her Nordskovgaard – der fik navn efter den skov, der oprindelig strakte sig over store dele af den nordlige del af Tikøb Sogn. I 1829 lod ejeren af Nordskovgaard, Anders Larsen, som nævnt bygge en hollandsk vindmølle på en høj på markerne. Bygmester var murer Peter L. Sørensen. Initialerne på møllen ”ALS” og årstallet ”1829” står således for ejeren Anders Larsen og byggeåret.

I en bog fra 1831 skrev N.S. Sterm om Nordskov Mølle:

Nordskov Mølle ved Nordskovgaard i Hellebæk Sogn, er en hollandsk Mølle, der ejes og drives af hr. Larsen. Møllen er for ganske kort Tid siden opført, saa at den endnu ikke er ansat i Møllenskyld. Den ligger en halv Mil fra Helsingør, en kvart Mil fra Hellebæk. I Møllen er en Melkværn og en Grynkværn. Den maler 2 Tdr. Sød i Timen. Paa Møllen hviler ingen Bankhæftelse.

Begrebet ”møllenskyld” var datidens ord for den skat, som mølleren skulle betale. Tidligere betegnede det den afgift, som fæsteren af møllen skulle betale til herremanden eller kongen.

Efter Anders Larsens død i 1834 overtoges møllen af Elias Becker Larsen (f. 1809), men efter at han døde i 1849 overtog enken, Maren Becker Larsen, møllen.

Taxationsmændene beskrev den 1. december 1855 Nordskov Mølle som ”i meget god stand” – og fuldstændig svarende til den tidligere fastsatte assurancesum. Møllen var med andre ikke gået i forfald – tværtimod. Året efter kunne Maren

Becker Larsen endda tage sit nye stuehus i anvendelse. Det var en anselig bygning på 18 fags længde og 15 alen dyb (ca. 10 meter). Bygningen var i én etage med kvist i 8 fag og forsynet med tegltag – og vurderet til ikke mindre end 5.400 rigsdaler.

Senere – i 1875 – findes en anden beskrivelse af møllen. Denne gang er beskrivelsen udfærdiget i forbindelse med ejerens ansøgning om et ”offentligt lån” – d.v.s. et realkreditlån. Det var to lokale vurderingsmænd, A. Petersen fra Borsholm og L. Lichtenberg fra Qvistgaard, der vurderede ejendommen, og de skrev bl.a.:

En hollandsk Weirmølle opført af Gundmuur indtil Hatten i meget tykke Mure ca 1½ Alen. Hatten tækket med Brædder og Skillefyre, der er to Grouværne med Sigteværk til den ene Qværn, 1 Grynquærn med Gryntromle og 1 Skalquærn.

Nordskov Mølle var ejet af samme ejer som Nordskovgaard helt frem til 1935 – men blev i lange perioder drevet af forpagtere, som havde mølleruddannelsen. Fra omkring 1885 hed mølleforpagteren således Niels Laurits Larsen. Efter hans død i 1908 overtog enken, Margrethe f. Hansen, mølleforpagtningen, men kun 10 år senere var konkurrencen fra motor- og dampmøllerne blevet for stor. Margrethe Larsen opsagde forpagtningen til den daværende ejer af Nordskovgaard, Poul E. Kabell.

Møllens drift ophørte således reelt omkring 1918/1919. Godt nok var der i starten af 20’erne i en kort periode en ny forpagter ved navn Fausing. Han lod installere en elektromotor, der skulle drive kværnen, når det var vindstille. Men svært var det for mølleren at få det til at løbe rundt økonomisk, og efter få år ophørte hans forpagtning. Endnu i nogle år lod den daværende ejer af Nordskovgaard, Poul Kabell, møllevingerne snurre når han skulle male sit eget korn, men storme satte snart en stopper for det: Møllevingerne blæste simpelthen af – en efter en – og i 1935 solgte Kabell møllen efter at have fjernet stort set al indmaden. Flere af de brugbare ting blev anvendt i andre møller og den elektriske kværn anvendte han selv på Nordskovgaard.

Siden 1935 er møllens tilstand stort set kun blevet ringere fra år til år. Dog blev møllehatten i

1977 så ringe, at Helsingør Kommune trådte til og ofrede en ny hat til den. Spredte forsøg på at restaurere møllen, har kun ført til små forbedringer – der slet ikke har kunnet hamle op med forfaldet.

Tikøb Mølle malet i 1920 af C. Hornung-Jensen. Privateje

Møller Frands Olsen (1845-1927) ejede foruden Tikøb Mølle også Søgaard i Tikøb. Dette portræt stammer fra hans tid i Tikøb Sogneråd, som han var medlem af i perioden 1898-1910. I 1921 overtog Frands Olsens svigersøn, Jens Jensen møllen.

Og en strid om hvem, der reelt er ansvarlig for vedligeholdelsen, har ikke gjort meget godt for møllen, der nu er i en sådan stand både indvendigt og udvendigt, at den kun kan reddes, såfremt der meget snart bliver gjort en stor indsats.

Tikøb Mølle

I Tikøb by findes nu kun en sørgelig rest af møllen: ikke bare møllevingerne er væk – også hatten. Møllen her blev drevet og ejet af den samme familie i gennem mange år. Det var den navnkundige gård- og mølleejer Frands Olsen, der i 1872 lod møllen bygge.

Frands Olsen var ud af en lokal slægt. Han var født på den nu nedrevne Sølundegaard i Harreshøj i 1845, men senere købte hans fader, Ole Andersen, Søgaard i Tikøb. Denne gård overtog Frands Olsen i 1870 og beholdt den til 1921, hvor svigersønnen Jens Jensen overtog ejendommen. Frands Olsen var i lange perioder medlem af alle tænkelige bestyrelser m.v. indenfor landbruget. Desuden var han medlem af bankrådet for Helsingør og Omegns Bank og i perioden 1898-1910 var han medlem af Tikøb Sogneråd – de sidste tre år endda sognerådsformand.

Den 17. juni 1876 lod Frands Olsen møllen vurdere af kreditforeningens vurderingsmænd. De beskrev Tikøb Mølle således:

”Cirka 200 Alen fra Søgaard forefindes en for 3 Aar siden opført ny hollandsk Vindmølle, indlagte 4 Kvarne, Sigte og Gryntrømler, assureret til 10.920 Kroner.”

Senere overtog svigersønnen, Jens Jensen møllen, men lod den efter få år overgå til sin søn, Holger Jensen. Allerede i 1926 blev der indlagt en 20 HK stor dieselmotor i møllen. Nu kunne man endelig blive uafhængig af vindens luner.

Det var jo sådan, at selv om omegnens bønder jævnlige skulle have malet korn til foder eller til brød, så var det hele jo afhængigt af om der var tilstrækkeligt med vind. I perioder med vindstille (eller for stærk vind), måtte mølleren indstille sit arbejde og kunderne måtte simpelthen vente.

Tikøb Mølle blev herefter drevet videre som motormølle, medens den gamle vindmølle blev anvendt mindre og mindre. Omkring 1970 lod Holger Jensen vingerne nedtage af hensyn til den

Udsnit af topografisk kort 1857. Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv.

villabebyggelse, der var opstået tæt på møllen. Senere forsvandt også hatten og i dag står møllen uden vinger og hat og er kun en skygge af sig selv.

Havreholm Fabriks Vindmølle

I Havreholm har der været hele to vindmøller. Den ene var en del af Havreholm Papirfabriks store fabriksanlæg, og den forsvandt allerede omkring år 1900. Den var imidlertid lidt speciel, idet den havde 5 møllevinger – mod normalt kun 4. Møllen lå, hvor senere Havreholm Bageri havde til huse d.v.s. Bøtterupvej nr. 24 – altså i virkeligheden slet ikke i Havreholm, men derimod på Bøtterups jorder.

Møllens opførelsesår kendes ikke, men den ses første gang assureret i december 1856, og antagelig er den bygget dette år. Ældre end 1842 kan den med sikkerhed ikke være, da papirfabrikken først oprettedes da. Møllen blev da beskrevet som en hollandsk vindmølle af engelsk type, d.v.s. med fem møllevinger.

Vindmøllen blev anvendt til formaling af kludene og det gamle papir, der udgjorde råstofferne til papirfremstillingen. Efter malingen blev den slæmmede masse kørt over til selve papirfabrikken, der lå i den anden ende af fabriksområdet. ”Slæmning” betød, at man blandede materialet (f.eks. klude) med vand eller anden væske, kørte det igennem en kniv- eller rivemølle - for på den måde at få frigiort materialets forskellige bestanddele.

Fra 1873 findes en beskrivelse af møllen:

En hollandsk Veirmølle opført i Høide af 12 Alen af Kampesten, derefteren Muursteens Møllebygning 16 Alen høi med Hat af Tømmer, engelsk 5-armet Vindfang med Selvdreining og Selvsvikkerindretning. Bygningen er 15 Alen i Fiirkant, Kampesteens muret i Kalk. Muurstenene i Cement, indrettet til Papirfabrication, assureret med Fradrag af alt Muurværk for 6.215 Rdl, men taxeret som Bygningen staar til 10.000 Rdl.

I selve møllen fandtes på samme tid:

2 Jernvalseværker med Hjul, Lagere og Axel samt 1 Havreknusemaskine, i Alt vurderet til 550 Rdl.

Denne vurdering er foretaget som følge af, at ejeren af Havreholm Papirfabrik, Valdemar Culmsee, på dette tidspunkt havde ofret betydelige summer på istandsættelsen af fabrikken – og nu skulle bruge et lån til yderligere investeringer.

Efter at Havreholm Papirfabrik i 1889 blev opkøbt af ”De forenede Papirfabrikker”, nedlagdes fabrikationen i Havreholm og Bøtterup. Efterfølgende blev fabrikkens bygninger købt af fabrikant Emil Brüel, som indrettede bygningerne til

Valdemar Culmsee drev fra 1867 til sin tidlige død i 1877 Havreholm Papirfabrik – herunder også fabrikkens vindmølle, der lå på den nuværende adresse Bøtterupvej 24.

I 1880'erne tog Havreholm Fabriks karakteristiske femvingede vindmølle sig således ud set fra nordvest.

fabrikation af trævarer, bl.a. rundstokke, træuld, smørdritler m.v.

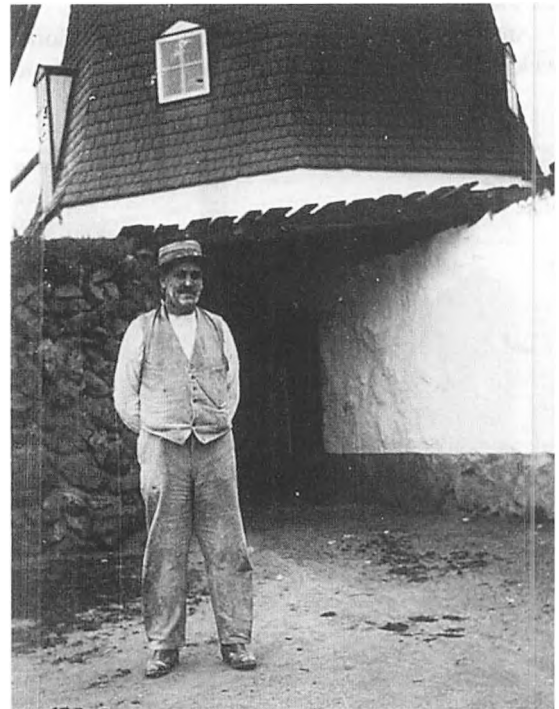
Ifølge Ejler Alkjær forfaldt vindmøllen efter papirfabrikkens nedlæggelse, men endnu i mange år stod det store kampestensfundament tilbage. I dag er der intet tilbage af selve møllen, hvori mod de tilstødende bygninger endnu findes. I året 1900 indrettedes i den gamle direktørbolig og de tilbageblevne møllebygninger "Havreholm Bageri og Brødfabrik". Dette bageri blev drevet af bagermester Hans Peter Hansen. Det fortsatte – med skiftende ejere – frem til 1962, da Hollandske Mølle overtog bageriet og brødfabrikken. I 1964 ophørte fabrikationen af brød m.v. i disse bygninger. Ovne og maskiner blev fjernet og siden da har ejendommen været anvendt til privat beboelse.

Havreholm Vindmølle

Men i selve Havreholm By lå den "almindelige" Havreholm mølle. Den skriver sin historie tilbage til 1890, da den blev bygget af møller Hakon Nielsen. Senere blev møllen drevet af møller Niels Jensen, der i 1902 solgte den til sønnen Jens Jensen. Fra 1907 til 1917, hed mølleren Johansen og derefter af O. Larsens enke indtil 1. februar 1919, da Edvard Sofus Hansen købte møllen.

Allerede i 1924 blev vindmøllen bygget om

til en motormølle, og fik installeret en 22 HK motor. I 1930 ombyggedes magasinet og møllen fortsatte nu som motormølle.

Møller Edvard Sofus Hansen foran porten på Havreholm Mølle.

Havreholm Mølle fotograferet i starten af 1950'erne, da den havde mistet sine vinger.

Vindmøllens vindfang var 32 alen – hvilken svarer til knapt 22 meter. Men også her gik vingerne hurtigt i forfald, da de jo ikke længere var i brug. Disse blev nedtaget omkring 1950. Fem år senere brændte møllen imidlertid – en ikke helt usædvanlig årsag til møllernes forsvinden. Årsagen til branden var enten en kortslutning i det elektriske ledningsnet eller måske var det en aksel, der var løbet varm ved det arbejde, der var foregået tidligere samme dag.

Ilden blev således opdaget af en medhjælper i møllen, Niels Jensen, der den dag arbejdede i magasinet. Pludselig hørte han en høj buldren og

Billedet til højre:

Meulenburg Stubmølle fotograferet i 1930'erne.

Billedet nederst til højre:

Meulenburg Mølles bagside med den kombinerede trappe og "svans" eller "stjert", som anvendtes til at dreje møllevingerne op imod vinden.

Købmand Carl Johan Carøe ejede ejendommen Meulenburg, da der i 1904 blev opført en stubmølle tæt ved den nuværende Tjørnevej.

opdagede en ildsøjle stå op gennem hele vindmøllen. Møllejer Gudmund Sørensen var ikke hjemme, men blev underrettet om branden i Esrum. Da han nåede Havreholm var alene de brændende ruiner tilbage. Brandvæsenet var naturligvis kommet til stede, men måtte først lægge 800 meter slanger ud til den nærmeste å.

Alligevel blev det tilhørende kornmagasin reddet, og mølleriet fortsatte endnu nogle få år – frem til 1959, da møllefunktionerne endeligt nedlagdes.

Meulenborgs mølle - møllen, der var til "låns" ...

En mindre kendt stubmølle lå på den såkaldte Hyldebakke ved Meulenborg i nærheden af Snekkersten. Som navnet (Meulenborg-Møllenborg) antyder, har der antagelig langt tilbage i tiden været en form for (vand-)mølle drift på eller ved denne ejendom. Men det var nu en brugt vindmølle, som blev anskaffet af den daværende ejer af ejendommen "Meulenborg" ved Snekkersten i 1904.

Møllen kom nemlig fra den lille by Lundforlund på Slagelse-kanten, men blev altså genopstillet her i nærheden af Snekkersten. I 1950'erne blev møllen imidlertid ikke længere brugt og den forfaldt mere og mere, da ejeren af Meulenborg ikke havde mulighed for at vedligeholde den. I stedet forærede ejeren, Carl Johan Carøe,

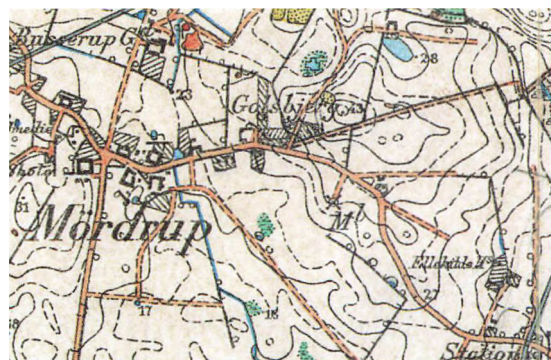
Foto fra 1901, der viser møllen på Stolbjerg Bakke, medens den endnu var i brug – hvilket kan ses af, at vingerne er riggede med sejl.

i 1964 møllen til Nationalmuseet, som derefter ville have ladet den istandsætte og genopstille i Lundforlund. Men som så ofte før, var der alligevel ingen penge til formålet, og møllen ligger i dag pakket sammen i Nationalmuseets magasiner – men dog gemt.

Borupgaards Mølle

Det kan ikke med sikkerhed siges hvornår møllen på Stolbjerg Bakke blev taget i brug. Det er derimod utvivlsomt, at den eksisterede i 1890'erne og et stykke ind i 1900-tallet.

Det var Borupgaards ejer, der havde ladet den

Udsnit af topografisk kort fra 1897, der viser Borupgaards mølles placering tæt på Stolbjerg Bakkes højeste punkt. Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv.

lille hollandske mølle bygge – lidt usædvanligt helt af træ. Møllen fungerede endnu i 1901, men den blev antagelig ikke brugt ret meget i årene derefter. På et foto fra 1910 er den allerede noget forfalden – og er antagelig nedrevet nogle få år senere. På et kort fra 1915 ses møllen således ikke.

Den lille mølle har antagelig alene været anvendt til Borupgaards eget forbrug – og en egentlig møller har der næppe været ansat til at drive mølleriet. En enkelt møllersvend har sikkert – sammen med gårdens folk – kunne drive møllen de forholdsvis få dage den var i drift.

Dette luftfoto fra 1938 skimtes Bybjerggaards vindmølle lige syd for møllehuset, der ses tydeligt midt i billedet. Måske var denne mølle den, der oprindeligt stod på Mørdrupbakken? Af møllen eksisterer i dag kun fundamentet, medens møllehuset endnu står, men nu indrettet til tømrerværksted.

Møllen ved Mørdrup

På et kort fra 1897'er aftegnet en mølle på det areal, der senere kom til at rumme Søbækgaards hovedbygning. Hverken hvem der drev møllen, hvor længe den lå der, eller andre oplysninger om denne mølle haves. Der kendes – så vidt vides – ikke noget fotografi af den – og på andre kort ses den ikke. Den må dog være blevet nedrevet eller flyttet senest omkring 1915-16, da Søbækgaards hovedbygning jo da blev opført. Måske er den flyttet til en anden placering i nærheden, nemlig til Bybjerggaard.

Bybjerggaards Mølle

På den forholdsvis lille gård Bybjerggaard i Mørdrup eksisterede i en årrække også en lille hollandsk vejmølle. Også her er der stor usikkerhed m.h.t. møllens alder. Den eksisterede – ifølge et bevaret foto – i starten af 1920'erne, og findes endnu på et andet foto fra omkring 1938. Efter oplysninger i bogen om Mosebyen, skal den være ødelagt som følge af et lynnedslag.

Denne lille mølle blev drevet af ejeren af Bybjerggaard, Henning Jensen, hvis hustru havde arvet gården efter sine forældre i 1915. Henning Jensen blev kaldt ”mølleren” – og det er muligt at det er ham, der har ladet møllen bygge. Imidlertid lod han allerede i 1916 bygge en dampmølle på

den anden side af Hovvej – og da det fremgår af forsikringsarkivalierne, at der ikke er forsikret en vindmølle op til 1918, så er vindmøllen antagelig først bygget omkring 1920.

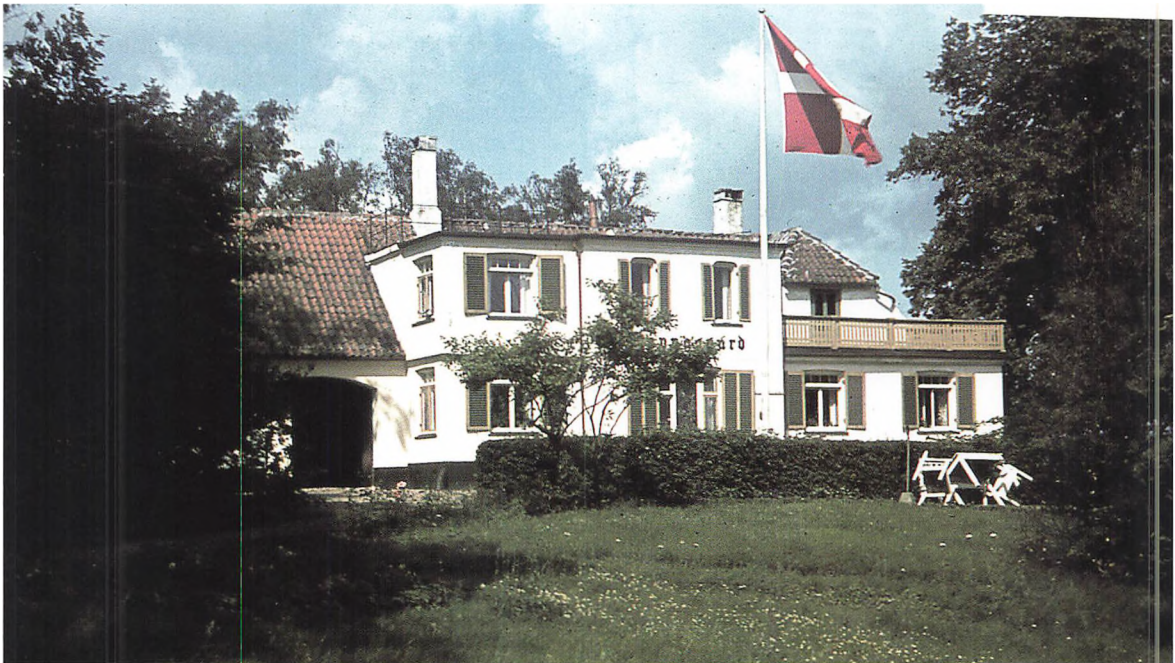
Sammen med vindmøllen indrettedes også et møllehus. Af selve møllen findes i dag kun rester af fundamentet, derimod findes møllehuset endnu – nu blot indrettet til værksted og lager for den lokale tømrermester Jens Seitzberg.

Trykte Kilder:

Niels Meyn & H. Loft: "Danske Møller", København 1934
 Ejler Alkjær: "Havreholm", København 1944
 Ejler Alkjær: "Da Havreholm var Fabriksby", i Fra Frederiksborg Amt 1945
 Bendt Friis: "Havreholm Papirmølle omkring Midten af 19. Aarhundrede", i Fra Frederiksborg Amt 1946
 Laurits Pedersen: "Helsingørs Møller og Møllere", i Fra Frederiksborg Amt 1955.
 Birger Mikkelsen: "Da Helsingør var møllernes by" i Helsingør Dagblad den 6. august 1964
 Kristian Vestergaard: "Kværnsten og mølletyper", Viborg ca. 1974
 Kenno Pedersen: "Møllernes saga i Helsingør" i Helsingør Dagblad den 20. december 1982
 Lis Møller Hundebøll: "Nordskov Mølle fortæller", Tofterup 1987
 Kjeld Damgaard: "Lidt om vindmøller i Nordøstsjælland", i FAHS-bladet nr. 4/2000

Utrykte Kilder:

Breve og dokumenter vedr. møllerne på Kronborg og Frederiksborg Distrikter 1636-1766 i Landsarkivet
 Brandtaksationssager i hhv. Landsarkivet for Sjælland og i Erhvervsarkivet i Aarhus
 Vurderingssager i Landsarkivet for Sjælland
 Folketællingslister i Rigsarkivet
 Realregistre og Skøde- og Panteprotokoller i Landsarkivet for Sjælland
 Tingbøger på Civildommerkontoret i Helsingør
 Arkivalier og fotos i Kjeld Damgaards arkiv
 Arkivalier og fotos i Christian Sørensens arkiv
 Arkivalier og fotos i Flynderupgaard Museets arkiv
 Oplysninger m.v. fra Esther og Flemming Larsen, Hillerød
 Oplysninger m.v. fra Kresten Tommerup, Mørdrup
 Oplysninger m.v. fra Anders Møller Nielsen, Saunte

Facaden på hovedbygningen på Vapnagaard, sommerdag ca. 1941 Bemærk porten til venstre. Den blev senere slojffet.

Den stadig eksisterende hovedbygning idag. Foto Jens Middelbo.

Barndomsår på Vapnagaard

Af Jens Middelboe

Når man i dag kommer i boligområdet Vapnagaard og ser de mange store boligblokke, der ligger spredt ud over området, er det svært at forestille sig, hvordan her så ud for 65 år siden, da jeg med mine forældre og min bror flyttede ind i det, som i dag kaldes Gl. Vapnagaard. Vi skulle bo i hovedbygningen, som er den del af gården, hvor der i dag er møderum og festlokale. Gl. Vapnagaard er naturligvis kendt af alle beboerne i området, men også af mange andre helsingoranere, som kommer her på valgdagen, hvor der i "Laden" bliver indrettet valglokale til folketings- og kommunevalg.

Vapnagaard var dengang i begyndelse af 1940'erne en traditionel landbrugsejendom i fuld drift. Ejeren var en københavnsk fabrikant, som ikke selv boede på gården og derfor udlejede hovedbygningen, medens landbruget blev varetaget af en bestyrer, som boede på gården sammen med sin kone og en landbrugsmedhjælper – det, der dengang hed en "karl". Her kom jeg så til at bo i årene fra 1941 til 1943. Vi boede i alt 7 personer på gården. I dag bor der mere end 4000 mennesker i boligområdet.

Hvordan så gården ud i 1940'erne?

Jo, det var en rigtig gammel, firlænget gård med hovedbygning (østfløjen), bestyrerbolig, stalde og lader. Bestyreren boede i den fløj, hvor der nu er café, kiosk og børnebibliotek. I sydfløjen var der stalde og i den vestfløj, som ikke længere eksisterer, var der lade. Der var adgang til gårdspladsen gennem en stor port ved sydenden af hovedbygningen, dér hvor der i dag ligger en lille, fremskudt bygning. Lige ved siden af porten, bygget ind i et hjørne af kostalden, boede karlen i et meget lille karlekammer.

Boligforholdene var glimrende i hovedbygningen, der var moderne udstyret med centralvarme og varmt og koldt vand. Forholdene var lidt mere primitive hos bestyreren, hvor der ikke var varme i soveværelset på 1. sal. Han og konen kunne på kolde vintermorgener vågne op til frost i værelset, is i vandfadet og rim på dynerne. Endnu mere primitivt var det hos karlen. Som jeg husker det, havde han ikke varme i sit kammer. Til gengæld boede han jo væg-i-væg med køerne, så der har vel egentlig været lidt ko-lunt i kammeret. Jeg husker det i det mindste som et varmt og hyggeligt sted, hvor min bror og jeg holdt meget af at komme. Når karlen havde fri, sad han på sin seng og spillede harmonika, og vi lyttede begejstret. Og så var han jo flink til at tage os med i marken, når han kørte ud i den hestetrukne arbejdsvogn.

Gården lå dengang helt isoleret med store marker på alle sider. Markerne strakte sig helt fra Kongevejen ned til Rønnebær Allé og mod vest ind i land til Kjeldsbjerggaard. Ind til gården kom man enten ad en markvej ude fra Kongevejen forbi højdepunktet "Hestens Bakke" eller ad en smal grusvej, der førte op fra Rønnebær Allé. "Hestens Bakke" ligger jo stadig som det højeste punkt på egnen, og oppe fra den trigonometriske sten med det lille buskads er der – og var der – en pragtfuld udsigt ned mod Snekkersten og ud over Sundet til Ven og den svenske kyst. En dag i august 1942 sad maleren Knud Agger oppe på bakketoppen og malede udsigten. På billedet kan man se, hvordan området så ud dengang. Gården ligger gemt bag træerne til højre, og man ser Rønnebær Allé, der løber tværs igennem billedet i baggrunden. Dengang en rigtig allé med to rækker store træer hele vejen ned til Snekkersten, se billede side 47.

Foran hovedbygningen lå der en grusbelagt

plads begrænset af en stor hæk, og bag ved den en vældig stor, gammel have med masser af forvoksede frugttræer af alle slags; selv et kvædetræ var der. Nogle af æbletræerne bar æbler af en art, som jeg ikke siden er stødt på. I erindringen står de med en smag, som ikke siden er overgået af noget æble, jeg har smagt. Bag hækken var der en græsplæne, som gik meget stejlt ned mod øst og endte i en lille idyllisk dam, hvor min mor holdt ænder. Det var nogle store, meget flotte hvide ænder, som vi selv havde sat ud i søen, da de var helt nyudklækkede. Daggamle ællinger – og også kyllinger – kunne man dengang købe på torvet i Hillerød. Min bror og jeg var med til at købe ællingerne på torvet, og jeg husker hjemturen med Nordbanen med en stor overdækket kurv fyldt med de små gule, rappende ællinger.

Dammen ligger der stadigvæk, men nu næsten forsvundet bag en cykelsti og et forvokset buskads. Den er i en miserabel forfatning og bruges åbenbart til affaldsplads. Det flyder med kasserede cykler og andet gammelt skrammel. Trist syn!

Ved siden af markvejen fra Kongevejen lå der en stor gammel, faldefærdig lade. Her kunne vi

finde mange spændende, kasserede ting og sager. En dag opdagede vi flere gamle laurbærkranse. Det viste sig, at den kendte cykelrytter, Willy Falck Hansen en overgang havde boet på gården. Han vandt i sin tid utallige 6-dages løb i Forum og fik hver gang en laurbærkrans hængt om halsen, når han kørte sejrsrunde på banen. Efter vores opdagelse i laden havde min mor i hvert fald laurbærblade nok til bankekød i årevis. Bag laden var der en grævlingehule, som vi ikke turde gå nær på. Karlen havde fortalt os, at hvis grævlingen gik til angreb, ville den bide, indtil knoglerne knasede. Han anbefalede at fylde gummistøvlerne med trækul, så ville grævlingen holde op at bide, når den hørte trækullet knase. Efter den oplysning holdt vi os naturligvis på lang afstand af grævlingehulen.

Om gårdens historie ved jeg kun lidt, og byggeåret kender jeg ikke. Gården nævnes i skødeprotokoller fra begyndelsen af 1800-tallet, så fra dette tidspunkt er det sikkert, at der her lå en gård med landbrug, og man kender også navnene på en del forskellige ejere op igennem tiden. Tilsyneladende havde man også teglværksdrift, da der på ejendommen i sin tid er registreret nogle teglowne. Oplysninger om en af ejerne kan måske forklare gårdens navn "Vapnagaard". Det har været nævnt, at navnet skulle have noget med "væbner" at gøre, og at gården eller jorden engang for længe siden skulle være skænket af kongen til en trofast væbner. Det viser sig nu, at en af ejerne fra midten af 1800-tallet havde tilknytning til Vapnafjord på Island, hvor han døde i 1860. Er det ikke en nærliggende tanke, at han opkaldte gården efter dette sted på Island, som han åbenbart var knyttet til? Vapnafjord er for øvrigt stedet for de dramatiske begivenheder i "Vapnafjordssagaen", en af de få islandske sagaer, som foregår i østlandet. Jeg vælger at tro på, at gården er opkaldt efter denne dramatiske islandske lokalitet snarere end efter en anonym væbner.

Gården havde gennem tiden mange private ejere, men i 1950 købte Helsingør kommune gården for kr.110.000, og i årene 1969 – 1973 opførte man så den store bebyggelse, som vi kender i dag. Nogle få ændringer er senere kommet til.

For en rigtig københavnerdreng som mig var

Ællinger ved dammen i bunden af haven ved Vapnagaard.

det virkelig en oplevelse at flytte på landet – og så tilmed at komme til at bo på en rigtig, velfungerende bondegård. Her var lyde og lugte noget ganske andet end dem, jeg kendte hjemme fra rækkehuskvarteret i København.

Gården blev drevet som blandet landbrug, sådan som mange gårde blev dengang. Det betød, at der blev dyrket alle slags kornsorter og græs og roer til kreaturerne. Og dem var der mange af. Det var lige efter den gamle sang ”Jeg en gård mig bygge vil”. Der var køer til at levere mælk og grise til at slagte; der var heste til at trække markredskaber og vogne. Får var der også og så selvfølgelig en masse fjerkræ: høns, ænder og gæs. Et par katte holdt til i laden.

Det var rigtig spændende pludselig at blive en del af sådan en rigtig arbejdende landbrugsvirksomhed – et levende frilandsmuseum. Vi flyttede ind i sommeren 1941, og min bror og jeg blev straks gode venner med bestyrerparret og den karl, som var ansat på gården. Vi fik lov til at gå med i staldene, prøve at malke – det er svært på den gammeldags facon, hvor man skal hive i patterne og få en tynd stråle mælk til at ramme spanden. Og koen ville jo ikke altid stå stille, men sparkede med stor fornøjelse til spanden, så den væltede. Grisene kunne vi få lov til at klø i nakken med en gammel jernkrog; det kunne de rigtig godt lide, og hestene skulle strigles, når de kom ind efter en lang, støvet dag i marken. Spændende var det også at komme med ud i marken. Og dengang var der jo marker på alle sider af gården. Det sjoveste var at køre ud med karlen og hjælpe med at fylde vognen op med hø og så få lov til at køre med hjem siddende på toppen af hølæsset. Når der så om efteråret var fyldt op i laden af herligt duftende, blødt hø, kunne man – hvis man turde – kravle op på en af de store hanebjælker, der løb fra væg til væg højt oppe under loftet i laden, og derfra springe ned i høet. Hvis der ikke var hø nok, kunne man mærke cementgulvet underne, og engang imellem gik det jo også galt: jeg har stadig et ar i hovedbunden som resultat af en forfejlet kolbøtte ned i et alt for tyndt lag hø.

Meget spændende var det, når en af køerne skulle kælvne. Så fik vi lov til at blive oppe og se, når kalven kom til verden. Altid en meget dra-

matisk begivenhed, ikke mindst for en københavnerdreng, som ikke før havde været så tæt på livets opståen. Et nyfødt føl oplevede vi jo også; ubegribeligt, at det kunne komme på benene og holde balancen så kort efter fødselen. På billedet fra folden, som lå lige uden for sydfløjen, kan man se, at det stadig er en lille, spinkel fyr. Da det lille føl senere var blevet til en rigtig stor hest og sparkede en hov lige op i ansigtet på min lillebror, syntes vi ikke, det var helt så sjovt at komme tæt på den. At døden også bliver en realitet, kan man jo ikke undgå, når man bor på en gård med mange dyr. Den del af livet på landet var min bror og jeg ikke så glade for at lære at kende, og når slagteren dukkede op sidst på året for at slagte julegrisen, flygtede vi langt væk. Dog ikke længere væk, end at vi kunne høre grisens dødsskrig, selv om vi holdt os for ørerne. Den slagtede gris blev flækket og hængt op på en stige, der var stillet op ad muren. Ikke rart at se på, når vi nu havde kendt den og kløet den i nakken hele sommeren. Først skulle blodet løbe af ned i et kar, som straks blev bragt ind i bryggerset, hvor bestyrerens kone så kunne gå i gang med at lave blodpølser. Der blev tilsat gryn til det friske, varme blod - og så rørte hun ellers rundt og rundt i karret, indtil massen begyndte at tykne. Mens vi boede i byen, havde jeg da smagt blodpølse, som jeg rigtig godt kunne lide, men da jeg opdagede, hvordan dette produkt blev fremstillet, var det mig umuligt at spise det stykke frisk blodpølse, som bestyrerens kone forærede mig. I ly af nattermørket røg pølsen ud ad

vinduet. Desværre slog mine kræfter ikke til, så i stedet for at lande sikkert på den anden side af hækken og dermed skjule min kræsenhed, afslørede morgenlyset, at den var faldet ned lige foran hækken, og altså kunne ses af alle, der passerede, herunder den gavmilde blodpøsefremstiller.

I de næste dage var der stor aktivitet med at få lavet slagtemad af grisen. Stort set alt blev fremstillet på stedet, også medisterpølse fyldt i de rensede tarme. Meget blev saltet for at kunne holde sig. Jeg husker ikke, at man den gang havde adgang til at bruge fryseteknik.

I vintertiden kunne man godt føle sig isoleret på gården. Markvejen ud til Kongevejen sneede til og var lang og besværlig at rydde. Det hjalp dog ikke, at min bror og jeg beklagede os over besværet, for vi *skulle* i skole hver dag. Selvfølgelig på cykel. Andre muligheder var der ikke, medmindre man ville bevæge sig til fods, og det gad vi ikke; der var alt for langt at gå helt ned til skolen på Marienlyst Allé. Vintrene i begyndelsen af 1940'erne var meget strenge, med lange perioder af frost, så at selv den lille sø for enden af haven var bundfrossen, men kun en eneste gang husker jeg, at vi fik lov til at blive hjemme på grund af vejret. Det var en morgen, hvor der i nattens løb havde dannet sig islag - alt var dækket af et tykt lag is. Det var helt umuligt at cykle, og selv at trække cyklerne ud til Kongevejen var håbløst. Efter lange

Skiløb ved Hestens Bakke i vinteren 1942.

tiders kamp med at få cyklerne op over "Hestens Bakke" opgav vi og fik for en gangs skyld lov til at blive hjemme i varmen. Andre gange, hvor det var sneen, der skabte vanskeligheder, fik vi hjælp af familien på Kjeldsbjerggaard, som havde kane. Så kunne vi komme til Helsingør med hest for kane og snesprøjt i ansigtet.

I de hårde vintre fik vi lært at stå på ski. Der var masser af sne overalt på markerne, og Helsingørs flotteste skibakke - Hestens Bakke - lå lige uden for døren. Det blev til en livslang kærlighed til skiløbet. Først på bakkerne ved Vapnagaard, senere i Norge og i Alperne.

Om sommeren var der livligt badeliv på strandene ved Snekkersten eller Espergærde, hvor der lå en stor badeanstalt, hvor bademesteren regerede. Her lærte vi at svømme, iklædt klamme korkbælter og akkurat forhindret i at drukne ved hjælp af bademesterens bøjlestang. I skoletiden var der også svømmeundervisning, men det foregik i det store svømmebassin, som dengang fandtes helt ude for enden af den nordre mole i Nordhavn. Her var et stort svømmebassin med udspringsvipper, både 5 og 10-meter. Vandet var dybt i den yderste ende og altid rasende koldt. Rent var det vist heller ikke. Der var altid nogle, som fik mellemørebetændelse, når sæsonen startede.

Om sommeren var der også skovture til Nyrup Hegn. Til en børnefødselsdag blev vi en gang kørt til skoven i en rigtig stor hestevogn - det man kalder en charabanc. Den var så stor, at den kunne rumme en hel børnefødselsdag.

Trods krig og besættelse var årene på "Vapnagaard" en fredelig tid for os børn. Den urolige verden lå langt uden for gårdens område, og vi fornemmede kun en gang imellem, at der rasede en verdenskrig, som også berørte Danmark. Vi kunne nu godt se det på min mors bekymrede ansigt, når min far ikke kom hjem fra København til tiden. Så havde der måske igen været jernbansabotage på Kystbanen. Der var i besættelsestiden mange transporter af tysk krigsmateriel, der skulle videre op til Sverige, og det lykkedes flere gange sabotører at sprænge skinnerne.

Selvom der også under besættelsen var gode forbindelser til København ad Kystbanen, var togturen ikke altid en fornøjelse. I perioder var

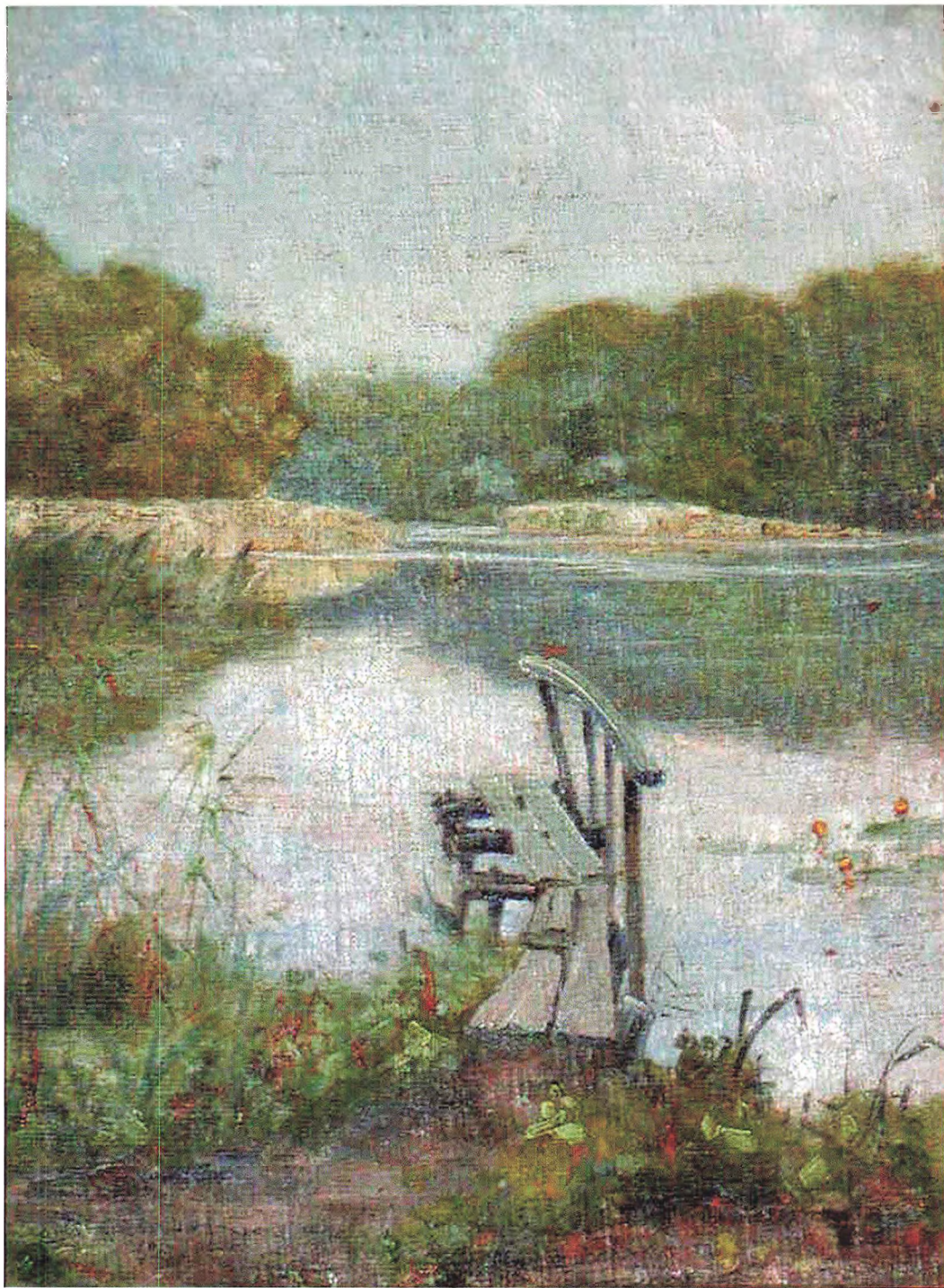
Udsigten fra Vapnagaard. Maleri af Knud Agger, 1942. Privateje.

der ikke varme i togene, så min far og de andre daglige benyttere af banen (det hed ikke "pendlere" dengang) havde foruden mappen med morgenavisen og forretningspapirerne også tæpper og sivsko med til at holde kulden på afstand. Tydeligt mærkede vi, at Danmark var besat land, når vi om aftenen gik op på "Hestens Bakke" og kiggede over mod Sverige. Der strålede lysene, mens der ikke var et eneste lys at se i det besatte, mørklagte Danmark.

Det skete, at der midt i skoletiden kom luftalarm, og så måtte alle i beskyttelsesrum. Det lå nede i kælderen, og vi syntes bare, at det hele var meget spændende. Og så slap man jo for at blive hørt så længe. Til vores store forbavselse viste det sig i befrielsesdagene, at flere af vores dødkedelige lærere havde været involveret i frihedskampen og

nu dukkede op som drabelige helte med frihedskæmperarmbind på ærmet - rødt, hvidt og blå, ligesom vore hæklede Royal Air Force huer.

Ja, meget er forandret siden min barndom på Vapnagaard i 1940'erne, og jeg har stadig svært ved at genkalde mig Vapnagaards store, mennesketomme marker under det store boligområde, som ligger her i dag, myldrende med liv overalt. Det er en anden tid og et andet liv, der leves her i dag, men går man op på "Hestens Bakke" og ser ud over byen mod Øresund, er der stadig en betagende udsigt - vel nok den flotteste, man kan finde omkring Helsingør. Gå selv derop en dag, nyd udsigten og glæd dig over, at du bor i denne smukke del af Danmark.

Bosevang var meget svingende i sin kunstneriske udførsel. Her er det blevet til en lille "perle" med motiv fra den gamle bådebro i Bondedammen. Privateje.

Hellebæks maler Carl Larsen Bosevang

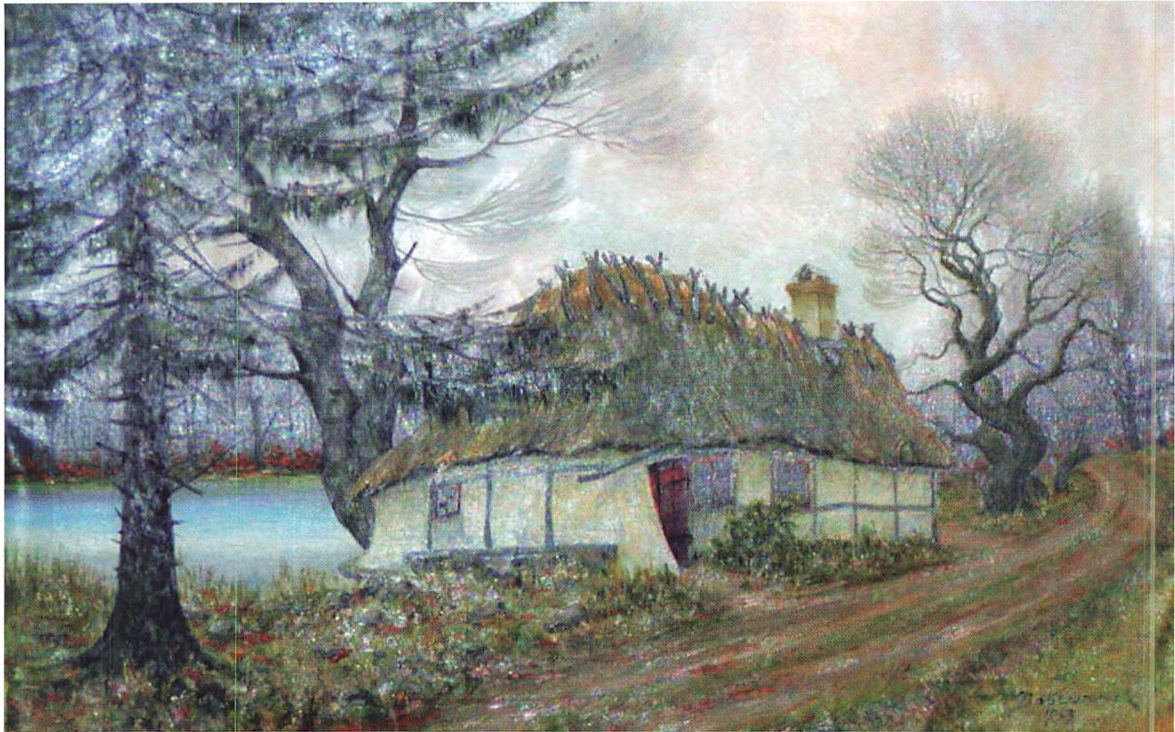
Af Erik Trolle

Hvad er et hjem uden en Bosevang? Det er en stående bemærkning for mange husstande i vort område fra 1940 og helt op til slutningen af 1960'erne. En udstilling af Bosevangs arbejder på Hammermøllen i 2006 gjorde igen kunstmaleren aktuel. I den anledning besøgte kunsthistorikeren Ulla Sjöström udstillingen, og hun skriver: »De udstillede værker er tro mod det genkendelige, det realistiske filtreret gennem et sind, hvor den lyriske stemning foretrækkes. Det er egnens gamle, kalkede huse, det blanke vand i søer og damme og den skovrige egn varierede træbevoksninger, som han især skildrer med stor indlevelse, sommerens og efterårets frodige løvpragt i grønt og gyldent, hvor vinterens krogede stammer står i sort silhuet. Det er egnsbeskrivelse af lokalhistorisk interesse, der giver genkendelsens glæde.«

Hvem var så denne lokale kunstmaler? Weilbachs Kunstnerleksikon giver intet svar. Diverse kunstbøger, kataloger fra Charlottenborg og lokalbibliografi Frederiksborg Amt giver heller ikke noget resultat. Vi kender ham jo alle, Bosevang, men intet sted findes beskrivelser af ham. En sidste mulighed er tilbage, nemlig vore lokale aviser, og det giver resultat. 60 års-dagen dækkes af Helsingør Dagblad, hvor journalist Sten Uldal skriver under overskriften: *Husmandssønnen, hvis billeder blev folkeejede i Nordsjælland. Fødselsdagsamtale med maleren Carl Bosevang.* »Journalistliv kan være surt, når stoffet skal hentes hjem om aftenen og laves til i en sildig aftentime, så sættermaskinerne kan sluge det årle næste morgen, inden dagens nyt vælter ind. Men i dag hvor det gælder en fødselsdagsartikel om kunstmaleren Carl Bosevang kæmper jeg gerne med en velvoksen snestorm og et plاتفodet cykelhjul, for maleren i Bøsemagergade er det hele værd og mere til. Bakken, han

bor på derude, hedder Trompeterbakken. I gamle tider, da geværfabrikken i nærheden ikke blot var et navnkundigt minde om en svunden tids arne for dansk krigsindustri, men en realitet – blæste Trompeteren retræte og reveille fra bakkens top for også at holde disse funktioner i hævd her til egn. Nu råder idel hygge og idyl på dette sted. I bygden står endnu de gamle stråttækte bindingsværkshuse hegnet af skoven og godt skærmet af den, selv når vinden tuder sin vildeste vise. Her har Bosevang fundet hvile og arbejdsfred efter sine lange rejser gennem den fagre verden som håndværkssvend – og senere som kunstmaler. Mange grænser har han krydset på sin vej – store dele af Amerika og Afrika foruden en halv snes europæiske lande. Lysten til at leve nomadens frie liv levede i hans sind og fik forløsning i lange rige rejseeventyr. Han har set nok til at mætte mange almindelige øjne. Aftener, uger, måneder kan han gøre rige for sine gæster, når han i tankerne drager på valfart og skildrer, hvad hans indre øjne genoplever. Intet under at hans gæster befinder sig knusende godt i hans hjem. Her går han selv og har det godt, maler flittigt og lever et lykkeligt familieliv med sin kone og sine to katte. En begivenhedsrig fortid ligger nu i perspektiv bag ham.

Bosevang er husmandssøn fra Esbønderup Sogn, der i sin barndom lærte nøjsomhed og siden vedblev at praktisere den lære. *Min far arbejdede på en gård, fortæller han selv. Han fik 66 øre om dagen plus kost til sig selv – de 66 øre skulle familien leve og klædes for. Min læretid som håndværksmaler stod jeg ud i København for 7 kr. om ugen. Hver skilling måtte gives ud med forstand. I min ungarletid sparede jeg også gevaldigt – først da jeg blev gift lærte jeg at gå på restaurant. Før den tid levede jeg af næring fra pølse, kaffe- og smørre-*

Det nyrestaurerede Anes Hus ved Bøgeholm Sø er et motiv Bøsevang ofte vendte tilbage til. Her malt i 1953 i en lidt speciel stil. Maleriet blev af publikum på den nylig afholdte udstilling kåret til udstillingens bedste maleri til stor overraskelse for ejeren. Privateje.

brødsvogne. Det er så let. Men min kone ville skam ind og sidde ned, mens hun spiste. Hun har forvent mig, jeg har det så godt. I sine forældres hus lærte Bøsevang flid. Han har været flittig som få kunstnere. Jeg har søren sla mig malet mange billeder, siger han, og andre troværdige mænd vil bevidne det. Sine første malerier malede han i Rosenborg have, men rejste så til Helsingør og slog staffeliet op på pynten. På Rosenborg savnede man ham – ikke mindst slotsbetjenten. Hvordan går det med Bøsevang deroppe i Helsingør? spurgte han engang den kendte arkitekturmaler Chr. Bech. Det går morderligt fint, måtte Bech svare. Enhver familie med lidt respekt for sig selv har mindst to eller tre af Bøsevangs billeder på deres vægge!

Det første billede fra mors stue

Sandt er det at Bøsevang hurtigt blev en yndet maler i Nordsjælland. Hans billeder er blevet folkeeje. De er malet med kærlighed til de skiftende motiver, derfor kommer Nordsjællænderne til at holde af dem. Allerede da Bøsevang gik på håndværkerskole vågnede lysten til at male. Han havde kunstnere som lærere der, og det talent, som da var et spædt kim, nærrede og udviklede disse kunstnere med råd og opmuntring. Håndværket kom stadig i første række og først efter en tur på valsen gennem Staterne lagde Bøsevang de brede pensler bort. Motivet til et af hans første billeder hentede han i sin mors stue ude i Esbønderup. Nu hænger det i hans hjem i Hellebæk, betegner en milepæl i hans liv og er ham et kært minde om det barndomshjem, hvor han fik en god hjørnesten at leve videre på.

Et ufærdigt billede

I 12 år boede Bøsevang i Helsingør og har nu boet 12 år i Hellebæk. I egnen her ved disse byer har

han malet de første billeder og hentet motiverne til mange dejlige raderinger. Fra det store udland har han bragt mangt et dejligt lærred med sig hjem, og kun eet der aldrig siden er blevet færdigt. Det hænger i hans værksted – med følgende undskyldning for dets defekte udformning, malet på lærredets bagside: *Da jeg nåede hertil blev jeg slået ned af en beduin.* Billedet blev påbegyndt i oasen Bira i Afrika. Blandt denne oases befolkning havde Bosevang engang hovedkvarter. Her tappede man

slimet sur mælk af udspilede dyrekroppe og solgte det sammen med mugne dadler – der var højeste form for luksus i den oase. Da Bosevang havde skildret dette særegne folkeliv på en del lærreder, drog han udenbys for at male oasen på afstand. En ung beduin fulgte efter ham og satte sig bag ham, da han havde fundet et godt motiv. Bosevang lod ham sidde. Han så ganske tilforladelig ud, og snart var Bosevang ivrigt optaget af sit nye værk. Han sad, som det hedder, i sine egne tanker. Fyren bag

Bosevang fandt mange af sine motiver lige udenfor døren. I 1940 gik han over på den anden side af gaden hvor han forevige kollegaen Leif Rydengs hus oprindeligt opført som staldbygning til administratorbygningen, geværfabrikkens vognremise samt i

forgrunden Charles Gudmandsen's Skomagerværksted. Yderst til venstre skimtes den tidligere slibemølle nu beboelse. Vognremisen og skomagerværkstedet er for længst nedrevet. Hellebæk-Aaalsgaard Egnshistoriske Arkiv.

Portrættet af Carl Larsen Bosevang lader næppe beskueren i tvivl om at her er en kunstner. Hellebæk-Aaalsgaard Egnshistoriske Arkiv.

Husene i Bøssevejsgade var et søgt motiv. Vi ser Bøssevejsgade 56 – 58 og i baggrunden Skæftergården. Bemærk at jernbaneoverskæringen mangler en kunstnerisk frihed Bosevang altid tog i sine Bøssevejsgade motiver. Privateje.

ham var flittigt optaget af at putte runde sten i sit tørklæde, samlede så pludseligt klædet med stene og gav Bosevang et voldsomt drag over ryggen. Bosevang vågnede liggende på maven i sin egen malerkasse med al palettens rigdom i farver repræsenteret på sit forholdsvis pæne tøj.

Billede med historie

Næsten hvert eneste billede i huset i Bøssevejsgade har i øvrigt sin historie. En dansk fotograf og maler, Chr. Asmussen, så engang Bosevang stå og male i en voldsom snestorm højt mod nord i Sverige. Bosevang havde bundet en paraply over sig for at stå i læ. Asmussen fandt situationen så morsom at han nappede et billede af Bosevang. Da han kom hjem, lavede han et træsnit efter fotografiet, og da Bosevang en dag gæstede Charlottenborg, fandt han billedet her, uden nogensinde at have vidst, at han havde stået model til det et sted i Nordsverige. Asmussen kunne straks kende sin model, og nu hænger træsnittet hjemme hos Bosevang. Dejlige malerier, akvareller, skulpturer og billedskærearbejder gør gangen gennem Bosevangs stuer interessant og rig på skønne indtryk. Mellem brødre har han tusket og byttet sig al denne herlighed til.

Kunst skal være skønhed

Også Bosevangs eget virke præger de lavloftede stuer. Jeg har hos Lau Lauritzen på »Røntofte« set den særlige beretning om Don Quijote for-eviget i blyindfattet kulørt rudemosaik. Bosevang har skildret hans meriter på glasruderne i sin verandadør. Med pensel og farve har han de pudsigste steder givet sine stuer sin egen personligheds præg, og hver kvadratcentimeter vægplads er udnyttet som udstillingsflade for kollegernes og hans egne malerier. *Kunst skal være skønhed*, siger han – *det skal fryde øje og sind*. Netop sådan virker disse vægges spraglede samling. Forleden væddede Bosevang med sin kone om, hvor mange billeder, der var i den stue, der nu til daglig opvarmes. Hun sagde 60 og fik ret. Med er også regnet kakkellovnsskærmen – på dens mindst varme side ses verden før Adam og Evas tid. Jeg gjorde vrøvl over at fantasifuglene sidder på halvvisne træer, men blev af mesteren belært om, at for Vorherre var jo en dag som tusinde år.

Et farverig maleri blev det til i 1949 da Aalsgaard gamle smedje fra 1876 blev gengivet. Smedjen er i dag indrettet til beboelse. Hellebæk-Aaalsgaard Egnshistoriske Arkiv.

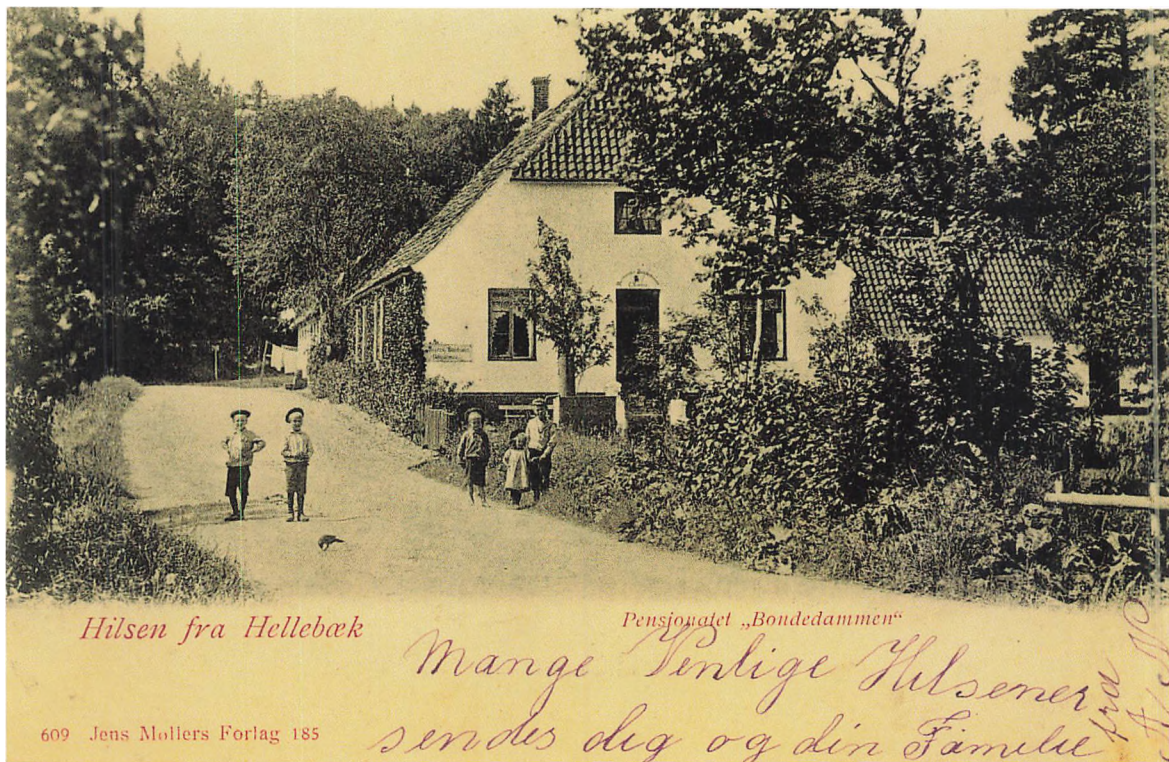
Kattene deltager i fælles kaffebord.

Bestandigt kedelkog bag længerne i bilæggerovnen danner her i denne stue hver aften et diskret akkompagnement til kattenes fredsommelige spinden. Det er damer begge to – Rikke hedder den ene og lille Man er den anden døbt, fordi den i sin tid flygtede fra et tidligere herskab – Københavnerne, hvis navn begynder med Man – og hvis mangelfulde teori om katte var den, at disse dyr som andet legetøj kunne bruges til dette formål uden hverken at få vådt eller tørt. Sådanne misrøgtede skabninger lever op i familien Bosevangs selskab. Nu er begge katte yderst velopdragne og velplejede - selskabelige endda, - de deltager gerne i fælles kaffebord, om man ønsker det. De

er uundværlige her i huset. Mester Bosevang skal helst have en på skødet, når han tænder piben ved aftenstid og giver sig andres rejseskildringer i vold, mens fru strikker og den anden kat ser til fra kakkelovnskrogen – langt mere venligtsindet, end den, vi kender fra Andersens eventyr om den grimme ælling. Den er heller ikke klar over, hvilke urolige dage der venter i denne weekend. Det var nær kommet bag på fatter selv, så hvordan skulle katten vide det. *Min kone havde i al hemmelighed inviteret det halve København herud til på søndag – jeg opdagede det først i går, da hun begyndte at gøre gæsteværelser i stand. Jeg som troede at min 60 års dag skulle fejres i stilhed.*»

Jalousi måske årsagen til at Bosevang ikke blev Charlottenborg-maler

I 1960 fyldte Carl Bosevang 75 år, og ved denne lejlighed kunne skribenten i NB, Karl Nielsen,

Pensionat Bondedammen, Bossemagergade 66 i 38 år malerens hjem. Oprindelig indrettet med 2 smedjer og beboelse. Senere i en lang periode anvendt som pensionat, en aktivitet som sikkert har været med i de Økonomiske overvejelser, da huset blev købt i 1932. Postkort ca. 1907.

føje nye oplysninger til om den folkekære kunstmaler. Det var oprindelig Carl Larsens ønske at hedde Boserup efter stedet nær Saltrup ved Esbønderup, hvor han var født, men da dette navn allerede var optaget, måtte han tage til takke med Bosevang. *Det smagte da altid lidt af fugl*, som han selv udtrykte det. Under sit ophold i Helsingør boede Bosevang hos kommandanten på Kronborg. En dag havde denne taget ham med op i et af tårnene for at vise ham udsigten. Bosevang så straks motivet til et maleri, men ville vente, da det skulle være et vinterbillede. Maleren Chr. F. Beck blev begejstret for samme motiv og forevige det straks. Da Bosevang senere malede

sit snebillede, blev Beck fuldkommen desperat i faglig jalousi, og da han senere kom i bedømmelseskomiteen for Charlottenborg, tog han hævn og afviste gang på gang kollegaens malerier. Efter at have prøvet 20 gange opgav Bosevang at udstille på Charlottenborg.

Karl Nielsen fortæller i øvrigt, at Bosevang ikke var meget for, at der blev skrevet om hans fødselsdag for det kunne jo nemt koste en del bajere. *Jeg forsøgte flere gange*, beretter Karl Nielsen, *men havde ikke held før jeg lovede at det først ville komme i avisen på selve dagen hvor han var bortrejst. Så endelig fik jeg lov og en fotograf blev rekvireret.* Bosevang fik tilsendt et eksemplar af artiklen, og han blev så begejstret for det skrevne, at Karl Nielsen og hans kone blev inviteret til en kaffeaften, hvor der også kom flere lokale folk. Ud på aftenen kom han ind med en hat, hvori der lå nogle sammenrullede papirkugler, hver med et nummer. Damerne trak hver et nummer og fik efter tur lov at vælge et maleri af en stak af lærreder på

over hundrede. Karl Niensens kone valgte et fra Lellinge å ved Stevns, hvor en flok unge piger bader i åen. Efter hvad Bosevang fortalte, anede de ikke at de var blevet »taget af«. Han havde siddet i skjul bag et stort træ.

Familien Bosevang havde en forkærlighed for børn, og således beretter Lillian Petersen: »Figaro, en afdeling af Hellebæk Fabrikkers ejendomme, talte i 40'erne familier med omkring 40 børn i alle aldre. Hver søndag formiddag gik de fleste af børnene i en lang række to og to med de største først den korte vej hen til Bosevang. De stillede sig op ude i gården og sang et par børnesange. Så kom Bosevangs ud og alle fik hver et bolsje og en småkage. Dette gentog sig hver søndag. Juleaftensdag blev der sunget julesange, og ved denne lejlighed var traktementet en pose med godter. Om efteråret, når æblerne var modne, blev de sat ud i en papkasse til fri afbenyttelse for børnene.«

Naboen i nummer 68 var den anerkendte fuglemaler Leif Rydeng. De to kunstnere kom ikke sammen og var kun på »God dag-fod«. Nærmest kom de hinanden, beretter Leif Rydeng's søn Hans, da hans far solgte en trykpresse, han ikke mere havde brug for til Bosevang.

Udover indtægten fra malerierne drev Bosevang i mange år sammen med sin hustru Edel »Pension Bondedammen« i huset Bøsemagergade 66. Bosevangs produktion af malerier og akvareller var ikke destomindre rigtig stor. Han åbnede sine døre for kunderne, og her kunne der bestilles et hvilket som helst motiv. Ofte blev samme motiv gentaget i det uendelige, som eksempelvis det populære billede fra Julebæk med Kronborg i baggrunden. Ind imellem dukker Bosevangs malerier op på auktionshuse og sælges for priser fra 500 kr. til omkring 2500 kr.

I 1970 blev Bosevang alvorligt syg og indlagt på Øresundshospitalet. En af de sygeplejersker der plejede ham, fortæller at han på det sidste gavmildt delte ud af sine kunstværker med bemærkningen: *Gem dem, for når jeg er død bliver de penge værd!* Troen på sig selv mistede Bosevang aldrig. Han fik sit sidste hvilested tæt ved »Bondedammen« på den gamle kirkegård i Hellebæk. Kun 3 år efter døde hustruen Edel, huset blev solgt og de mange kunstværker spredt for alle vinde. I dag kan vi kun beklage, at Hellebæk-

*På Hellebæk gamle kirkegård står stadig gravstenen over Hellebæks maler Carl Bosevang.
Hellebæk-Aaalsgaard Egnshistoriske Arkiv.*

Aaalsgaard Egnshistoriske Forening ikke tidsnok fik registreret mere om Hellebæks maler Carl Larsen Bosevang.

Kilder:

Helsingør Dagblad 1945
Nyhedsbladet Helsingør 1960
Notater af Karl Nielsen, Hellebæk
Hellebæk-Aaalsgaard Egnshistoriske Arkiv.

*Søbækgaard set fra parken 1960'erne.
Som Hagemanns pale tog sig ud i 1960'erne
– set fra parken.*

Husholdningsskolen i Mørdrup

Af Else Holgersen

Fra tidernes morgen var børne- og ungeforsorgen startet af fremstående enkeltpersoner og / eller foreninger med kristent, humanitært udgangspunkt. De fleste "hjem", som de blev kaldt, var placerede på landet, idet man mente, at børn havde bedst af at vokse op i den friske luft dér, og at unge skulle så langt væk fra deres hjemlige omgivelser som muligt. Således blev Københavnerbørn og -unge under offentlig forsorg spredt ud over hele landet – de unge især i Jylland og på Fyn. I de første krigsår opstod der et større behov for at anbringe unge piger, bl.a. for at forhindre, at de fraterniserede med de tyske soldater.

Københavns Børneværn og frk. Parkov

Dengang var frk. Parkov ekspeditionssekretær i Københavns børneværn. Frk. Parkov blev karakteriseret som en viljestærk og fremsynet person som så nødvendigheden af, at Københavns kommune selv oprettede et ungdomshjem for kvinder i en tid hvor der var lange ventelister til de eksisterende 350 pladser. Det var Frk. Parkovs ønske at placere institutionen i byen – bl.a. for at holde kontakten mellem den unge og dennes hjem samt for at give forstanderinden den bedste mulighed for at holde kontakten med den unge, når hun var udskrevet i plads eller til sit hjem. Endvidere ønskede frk. Parkov at udstyre den nye institution med muligheder for beskæftigelse og undervisning i huslige fag – i lighed med Viborg Husholdningsskole, som også var en institution for unge.

Til at opbygge og lede denne institution havde frk. Parkov udset sig Karen Neuhaus, der var forstanderinde på "Kvindely" i Ålborg. Da det blev klart for Karen Neuhaus, at man påtænkte at placere institutionen i selve København, takkede hun nej, bl.a. med den begrundelse, at hendes erfaring var, at de unge bedre kunne beskæfti-

ges når der også var mark og have at arbejde i. Derved faldt de hurtigere til ro og blev gladere. I øvrigt anså Karen Neuhaus sig ikke for egnet til at tale med de unges forældre, som sikkert ville komme rendende i tide og utide hvis institutionen lå i nærheden af deres hjem. "*I de 12 Aar, jeg har været på "Kvindely", fastholdt jeg den Regel, at Eleverne ikke fik Tilladelse til at besøge deres Hjem medens de var på "Kvindely" – ikke før nogen Tid før de udskreves i Plads.*"

I øvrigt var Karen Neuhaus glad for sit daværende job og mente ikke, hun var moderne nok til at lede en by-institution. Men frk. Parkov gav ikke op. Hun lyttede til "sagkundskaben" og fandt et muligt egnet sted i Espergærde. Mon ikke frk. Parkovs kendskab til Helsingørs omegn spillede ind her? Muligvis fristede man også Karen Neuhaus med en noget højere løn end den hun, fik på "Kvindely".

I alle fald endte det med, at "Søbækgaard" blev besigtiget og og blev fundet velegnet til formålet. Den 26. november 1942 bevilgede Borgerrepræsentationen 215.500 kr. til erhvervelse, ombygning og drift af ejendommen. Heraf udgjorde købesummen 185.000 kr. Der må ikke have været mangel på arbejdskraft dengang, for allerede den 1. februar 1943 indviedes "Ungdomshjemmet for unge Kvinder" i Mørdrup.

Fra Højagergaard til Søbækgaard

Søbækgaard er ret ny på dette sted. Den 18. februar 1910 brændte den gård i Mørdrup landsby, der kaldtes Højagergaard. Gårdejer Mortensen havde imidlertid ikke planer om at genopføre ejendommen på samme sted, men i stedet på marken øst for landsbyen. Da G.A. Hagemann i 1916-17 opkøbte ejendommen sammen med andre jorder i Mørdrup-området lod han avlsgården ombygge

Hjemmets Ordensregler:

1. Eleverne faar 0,75 ugl. i Lommepege til Smaalornødenheder o.l. Penge, Smykker og andre Værdisager, som de iøvrigt maatte være i Besiddelse af, skal opbevares i Hjemmets Boks.
2. Rygning er ikke tilladt.
3. Eleverne har Lov til at modtage Besøg paa Hjemmet. Besøgstiden er den første Søndag i hver Maaned (1. Oktober til 31. Marts) Kl. 14—16 og (1. April til 30. September) Kl. 14—18.
Der maa kun komme 2 Besøgende til hver Elev. Besøg paa Elevernes Værelse maa kun ske efter Tilladelse af Forstanderinden eller hendes Stedfortræder.
Efter et halvt Aars Ophold kan Eleven faa Tilladelse til at gaa Tur med Forældrene eller voksne Slægtninge.
4. Efter et halvt Aars Ophold kan Eleven ved skriftlig Henvendelse fra Forældrene til Forstanderinden faa Tilladelse til at aflægge Besøg i Hjemmet. Besøget maa kun undtagelsesvis være mere end 1 Dag, og der skal være mindst 3 Maaneder mellem hvert Besøg.
Julen tilbringes paa Hjemmet.
5. Eleverne skriver hjem mindst 1 Gang mdl., som Regel den 3. Søndag i hver Møaned.
6. Eleverne kan laane Bøger i Hjemmets Bibliotek og har Adgang til at læse de Blade, som Hjemmet holder, saasom Familie-Journalen, Hjemmet, Ude og Hjemme, Billedbladet m. v. — De Blade og Hefter, der karakteriseres ved Navn af »den kulørte Ugepresse«, maa ikke modtages paa Hjemmet.

Disse interne ordensregler var dem, de unge piger fik udleveret de første 10-12 år, skolen eksisterede. På den tid var der meget skræppe krav til pigerne, der f.eks. kun måtte have 5 ting stående fremme ad gangen!

ved arkitekt Sven Risom. Samme arkitekt fik så til opgave at opføre en ny hovedbygning til gården. Det skulle ikke bare være et stuehus, men et fornemt palæ – altså den ejendom, som vi i dag kender som ”Søbækgaard”.

Der verserede tidligere en del forkerte oplysninger eller historier om ejendommen og dens oprindelige beboere, såvel i Espergærde som i Københavns kommune. Således fik jeg i 1956 fortalt, at Hagemann lod huset bygge som bryllupsgave til sin hustru. Hvilket eventyr! Nogle år senere fandt jeg kopi af arkitekttegningerne til hovedhuset. På 1. sal er der påtænkt værelser til Herren, til Fruen og til 3 børn: Gustav, Grethe og Lisken samt til Frøken – så historien om bryllupsgaven måtte manes i jorden. En anden historie

fortalte, at selveste Martin Nyrop, Københavns Rådhus’ arkitekt, også havde tegnet Søbækgaard – hvilket enhver, der færdedes på Rådhuset kunne se både på døre såvel som på paneler!! Denne historie fortalte vi, i vores uvidenhed, videre i adskillige år.

Da familien Hagemann flyttede til Bergsjøholm i Skåne, lejede Harriet Schiødte (senere gift Arnesen-Kall) hovedhuset, og drev her i adskillige år en velrenommeret herregårdspension under navnet ”Belvedere”. Da Harriet Arnesen-Kall flyttede pensionen til København, solgtes hovedhuset til fru Marie ”Mix” Friis – moder til kunstmaleren Erling Friis (1913-99), som boede her i nogle få år, indtil Københavns kommune overtog huset i 1943.

Søbækgaard indrettes til institution

Ved købet indeholdt huset en hel del inventar, der angiveligt stammede fra pensionen. Dette var en stor fordel ved etablering af en døgninstitution i krigstid. Ud fra lister over indkøbte, nye effekter, kan man skønne, at det meste inventar til elevværelserne har været til stede i huset ved overtagelsen. Af bilag fremgår det, at prisen har været 16.112 kr. Man har også overtaget 3 tons tørv til en pris af 160,50 kr.

Den nødvendige indretning og istandsættelse drejede sig bl.a. om etablering af værelser til 30 elever i 2-mandsværelser med håndvask, med koldt vand, 2 senge, 2 stole og et bord + 2 kommoder og en knagerække, eller et klædeskab, samt 2 kammerpotter. Disse skulle benyttes om natten for ikke at aktivere døralarmen! Endvidere blev nogle af de større værelser møbleret til personalet, som kun havde et enkelt værelse hver. Der var 3 badeværelser: Et i kælderen og 2 på 1. sal.. De første år var der kun koldt vand i hanerne, hvorfor ”lørdagsbadet” foregik i vaskekælderen, hvor vandet kunne varmes i vaskekedlen. I stueetagen etableredes en stor arbejds- og systue med udgang til den store terrasse, og på 1. sal, ud mod gården, blev der også plads til et undervisningslokale. Desuden var der en stor spisestue, hvor man kunne dække op til 50, en opholdsstue samt hallen.

Vinduesspærringer og alarmer

I spisestuen havde man åbenbart tidligere opbevaret koks direkte på gulvet, trods det at der var et stort kælderrum beregnet til samme formål. Her blev det nødvendigt at afhøve gulvet, der heldigvis var af massiv egeparket. I kælderetagen var der tremmer for alle vinduerne, hvad der dengang var ret almindeligt i store huse- men nu blev det også nødvendigt at udstyre alle vinduer på alle elevværelserne med en lukkemekanisme, som gjorde det umuligt at åbne vinduerne helt. Dette skete for at forhindre rømninger ad den vej. Alle døre til elevværelserne blev tillige forbundne med en alarm, der kunne slås til om natten, og for at kunne kontrollere om lyset var slukket eller ej, blev der skåret et lille hul og isat glas i alle de smukke døre på 1. sal. På 2. sal blev der indsat en hel, matteret rude i alle døre til de nye værelser, der blev etableret her, hvor det hidtil havde været et stort tørreloft og et par pigeværelser. En elevator fra vaskeri til loft blev afmonteret og i skaktrummene blev der etableret hhv. toiletrum i stueetagen og garderober på de andre etager.

Et typisk elevværelse som de så ud i 1960'erne.

I kælderen var der vaskeri med en gruekedel, hvor man antageligt kun havde tørv at fyre med under krigen. Der var en rullekælder med to håndtrukne ruller, og strygestue med hvidskurede gulve. Den oprindelige vinkælder blev nedgraderet til opbevaringssted for den store æblehøst, som man fik få år efter, at en ny frugthave var etableret. Centralfyret var beregnet på kul og koks, men under krigen måtte man hovedsageligt klare sig med tørv. Desuden blev der opført et nyt brændeskur som overlevede til ejendommen blev solgt.

Senere skete der mange forbedringer på ejendommen. I forbindelse med den senere omstruktureringen fra ungdomshjem til husholdningsskole, blev der således nednormeret til 22 elever og disse fik alle eneværelser. Alarmklokkerne blev fjernet og det blev muligt at åbne vinduerne helt.

Parken genskabes og frugthaven anlægges

Ved overtagelsen var parken helt overgroet. Tilsyneladende har Københavns Kommunes stads-gartner sørget for beskæring og gødning én gang årligt. Resten af havearbejdet blev udført af et hold elever, der iflg. arbejdsplanen arbejdede i haven det meste af dagen, fem dage om ugen. Da denne opgave sikkert var ret håbløs, lykkedes det i december 1944 at få ansat anlægsgartner Anton S. Dallgaard, Espergærde, til at gennemføre en grundig istandsættelse. Desuden skulle Dallgaard efterfølgende fortsætte med beskæring og gødning samt slåning af græs – dengang med hest.

På ejendommen var der i forvejen plantet mange forskellige træer, såsom valnød, ægte kastanjer, hængebøg og akacier. Desuden var der nederst i haven en nøddegang- med masser af hasselnødder – og liljekonvaller. Bøgehækken, som stadigt eksisterer, var også plantet i tidernes morgen. Men i 1945 blev der desuden plantet 55 nye frugttræer, mange frugtbuske og stauder, samt lagt mange forskellige blomsterløg.

I 1949 overtog gartner L. M. Lang, Espergærde, gartnerjobbet efter Dallgaard. Ved læreres og elevers hjælp blev der desuden anlagt køkkenhave, som forsynede køkkenet med frugt, bær og grøntsager året rundt. Dette job havde gartner Lang indtil 1956, hvor Ferdinand Christensen,

Under ledelse af gartner Ferdinand Christensen viste eleverne folkedans i parken for et inviteret publikum i slutningen 1950'erne.

Gylfesvej, overtog samtidig med overgangen til husholdningsskole. Ved disse to gartnere blev der, med lærerindes og elevers assistance, skabt en park og nyttehøve, der var ganske vidunderlig. Da man i 70'erne ikke længere fandt det relevant at undervise og beskæftige eleverne med havearbejde, måtte de senere ansatte gartnere, hhv. Jønsson, Jensen og Røpke klare det meste alene, hvorfor en del af nyttehøven blev nedlagt.

Ungdomshjemmet tages i brug

Hvorledes selve opstarten forløb, ved vi kun lidt om, men husholdningslærerinde Ingeborg Hansen blev ansat som førstelærerinde. Hun havde tidligere været ansat på Den Suhrske Husmoderskole. For at få lidt kendskab til pædagogikken på et ungdomshjem, foranledigede frk. Parkov, at Ingeborg Hansen fik et ophold på en måneds tid, på den anden institution. Endvidere blev der ansat en kommunelærerinde, en husholdningslærerinde, en skræddersyningslærerinde og en kvindelig gartner. Sidstnævnte stilling blev siden ændret til en vaske-rilederstilling. Pædagogerne var dengang endnu ikke "opfundet", så ud over den faglige kompetence, beroede kvalificeringen på interesse, og i flere tilfælde, at man følte opgaven som et kald.

Inden institutionen blev åbnet officielt, blev der udarbejdet vedtægter, hvoraf det bl.a. fremgik, at institutionen skulle modtage 30 elever i alderen 15 til 18 år, *"der måtte antages at have en særlig vanskelig karakter, eller som havde udvist meget slet opførsel. Det tillades også at modtage elever fra andre kommuner."* Udskrivningen skulle normalt finde sted efter 1½ års uddannelse. Formålet var at give eleverne *"efter deres evne og forhold passende undervisning, opdragelse og oplæring i husgerning"*.

"Forstanderinden antager og afskediger personalet og sørger for at bekendtgøre Hustugtsreglementet for dem."

"Forstanderinden kan ikke på egen hånd foretage ekstraordinære nyanskaffelser eller større reparationer."

"Forstanderinden træffer bestemmelser om elevernes opdragelse og udøver forældremyndigheden over dem, samt yder vejledning og støtte også når de har forladt hjemmet".

"Forstanderinden skal føre Stambog med div. oplysninger om eleven og dennes forældre mm. Endvidere skal der føres Hustugtsbog og Lægebog."

Forstanderinden skulle deponere 1000 kr. i Stadsens Hovedkasse, som garanti for institutionens kasse.

Stambogen og Hustugtsbogen

Stambogen var en stor, sort protokol hvori oplysninger om hver elev og dennes nærmeste familie blev indført ved elevens indskrivning. I årets løb tilføjedes status over elevens opførsel, udvikling osv.

Hustugtsbogen skulle forevises ved enhver inspektion. Heri skulle føres samtlige afstraffelser såsom stuearrest, inddragelse af frisdøndag, lusinger mm. Den skulle hver gang underskrives af "udøveren".

Desuden var der en lægebog, som førtes af den tilsynsførende læge og af psykiateren, og opbevarede forsvarligt i pengeskabet. Inventarkartoteket var en stor kasse med et kort over hver eneste genstand, fra teskeer til loftslamper, haveredskaber og beklædning.

ORDENSREGLER

1. Hver elev må have 5 ting stående fremme. Der må højst stå 4 pottplanter i hver vindueskarm og være 2 hængeplanter på hvert værelse på 1. sal, derimod er hængeplanter forbudt på 2. sal. De søn, der findes i væggen, må benyttes af eleven til billeder, men det er strængt forbudt at slå søn op samt bruge tegnestifter.
2. Om morgenen: Sengen luftes og redes glat. Sengetøppet lægges på, og der ryddes op på værelset. Sid aldrig på sengen uden at tage sengetøppet af.
3. Vaskekluden skal wrides hårdt op og hænges på plads. Der må ikke stå krukker og andre lignende tunge ting på hylden over kummen.
4. Vaskekummen skal efter brugen gøres ren og tørres blank ved servantekluden. Skyl tandruset og tør det i det reneste håndklæde. Husk at holde kum og boret fri for hår. Børstefald, papirtuuper og lign. kommes i spånkurven, kammerpotten skylles i W.C. og skylles og tørres i T-kluden. Inden man forlader stuen, lukkes begge vinduer så højt op, som det lader sig gøre.
5. Om aftenen skal tøjet lægges ordentligt på stolen. Eftermiddagskjolen og skoene anbringes i skabet. Luk vinduerne op om natten. Når lyset er slukket, og der er sagt "Godnat" må der højst hvistes til hinanden.
6. Al banken og snakken gennem væggen med den, der bor i naboværelset, er på det strengeste forbudt.
7. Gå altid direkte ind på dit eget værelse. Kun ved forespørgsel hos den vagthavende lærerinde, kan det tillades at bente noget hos en anden.
8. Når eleverne er oppe på fritime, må der ikke synges på værelserne, langt mindre fløjtes. Der skal være så roligt, at der ikke kan høres støj ud på gangen, eller at de, der bor ved siden af, forstyrres.
9. Forlad omgående værelset, når gongonen lyder, hvad enten det er til måltider, arbejde eller skole.
10. Al banden og fløjten er forbudt her på hjemmet.

Disse ordensregler var de officielle regler, som f.eks. forældrene fik udleveret i forbindelse med anbringelsen af deres datter på Ungdomshjemmet i Mørdrup. Set med nutidens briller er det ret barske bestemmelser, der indebar, at pigerne ikke kunne forlade Søbakgaard det halvandet år, som opholdet varede. I 1945 lempedes disse regler lidt.

Undervisningsplanen

Desuden skulle der forefindes en arbejdsplan og en uddannelsesplan. Begge dele skulle godkendes af Overinspektøren for Børneforsorgen og af Socialministeriet.

Af undervisningsplanerne fremgår det bl.a., at eleverne skulle inddeles i 3 hold á 10 elever, der så havde den samme ugeplan i 3 måneder ad gangen. Der var et havehold, et køkkenhold og et sytuehold og der var en sommer- og en vinterplan. Man vækkedes kl. 6.30 eller 7.00 og undervistes og beskæftigedes indtil sengetid, der var kl. 20.30. Hele forløbet var kun afbrudt af morgenmaden fra 8-8.20, frokosten fra 10-10.30, middagen fra 13-13.30, kaffen fra 15.15- 15.30 og aftensmaden fra 18.30-19.00 samt fritimerne mellem 15.30-16.00 og 18.00-18.30. I fritimerne skulle pigerne opholde sig på deres egne værelser.

Der blev undervist i vask og rengøring, madlavning, syning og håndarbejde og havearbejde. Endvidere i dansk, regning, historie, geografi, religion og kirkehistorie, varekundskab, sundheds-lære og budgetlægning. Desuden var der højt-læsning, foredrag, filmfremvisning, sang, folkedans, gymnastik samt boldspil eller svømning om sommeren.

Lærerindernes pligter

Der blev også udarbejdet arbejdsplaner for hver af de ansatte lærerinder. Fra en bevaret kopi af en plan for en medhjælper fremgår det bl.a. at *”..efter vækning af eleverne, skal man se efter lagnerne og blive på gangen til der bliver gøngt til morgenmad. Efter aftensmad skal vedkommende opholde sig på gangen, og se efter at eleverne bliver på deres egne værelser, og møder til gymnastik når tid er.”* Vedkommende skulle desuden lede havearbejdet og rengøringen samt sørge for, at eleverne fik repareret deres tøj, sørge for friske blomster i huset, samt bade eleverne om lørdagen, uddele søndagskjoler og overfrakker, hvis hun skulle følge eleverne i kirke.

Eleverne i de første år

Af protokollerne fremgår det, at Karen Neuhaus medbragte 5 elever fra ”Kvindely”. Man må gå ud fra, at disse elever var nogle gæve piger, som kunne være til god hjælp og tjene som gode eksempler i en opstartsfase. Af udskrivningsprotokollen fremgår det at 4 af de 5, blev udskrevne indenfor det første år. En kom i huset hos dr. Finsen og to hos familier i Charlottenlund, og en flyttede hjem. Alle disse elever var 18-19 år.

14 dage efter disse elevers ankomst myldrede det ind med elever fra andre institutioner – kun to kom direkte hjemmefra. De følgende år er der en jævn tilgang og udskrivning af elever. I tiden april 1944 til april 1946 anbringes kun to elever direkte fra egne hjem, to fra huslig plads, en direkte ”fra gaden”, en fra arresten og resten fra andre institutioner. I samme periode udskrives 31 til plads i huset hos div. læger, overlæger og direktører i Holte og Charlottenlund – nogle enkelte til plads på Diakonissestiftelsen. 4 blev udskrevet til hjemmet – underforstået: nu går

det godt i familien. En kom på fødeklinik, en til ”Sinkehjem” og ti piger rømte så mange gange, at de blev udskrevet som uopdragelige.

Tilsynet med eleverne

Eleverne blev altid anbragt af deres hjemlige børneværn, som førte tilsyn med dem under anbringelsen. I København var tilsynet udlagt til de forskellige valgkredse. Således havde alle københavnerelverne en kredsverge, som tilhørte et eller andet politisk parti og var udpegede som kapable på området. Mange havde et godt kendskab til både eleven og hendes familie og samarbejdede godt med institutionen – men der var også tilfælde, hvor de politiske kundskaber var betydeligt større end de pædagogiske, og hvor man passende kunne tale om ”hattedamer”.

Når et barn eller en ung blev anbragt, overgik forældremyndigheden til institutionen, det ville i praksis sige lederen. Det forklarer bl.a. hvorfor ungdomsinstitutionerne var så lukkede, og hvorfor enhver bortgang eller rømning, omgående blev meldt til politiet, som var institutionens personale behjælpelige med at finde den bortgæede. På drengelinstitutionerne var man mest bekymrede for, at drengene skulle begå noget kriminelt, men på pigeinstitutionerne anmeldte man ret omgående bortgangen til politiet og til børneværnet bl. a. for at ”holde ryggen fri” i tilfælde, hvor eleven blev gravid under bortgangen.

Et typisk pigehjem - dengang

Følgende, hentet fra ”Danske Opdragelseshjem” (Egmont H. Petersens Kgl. Hof Bogtrykkeri MCXMXVI) er en beskrivelse fra Statsungdomshjemmet Vejstrup Pigehjem, som lige så godt kunne være skrevet om institutionen i Espergærde, således som den var de første 12-13 år.

”.. Foruden Oplæring i alt Husarbejde, Rengøring, Madlavning, Vask og Strygning samt Skræddersyning – faar Eleverne ogsaa Oplæring i Havearbejde og de, der har Lyst, i Landbruget. I Vinterhalvaaret modtager de Undervisning i Skolefag, men om Sommeren indstilles Skolen til Fordel for det sunde Friluftsarbejde, dog bibeholdes Undervisningen i Gymnastik, Boldspil, Religion og Sang.

En situation fra omkring 1965, hvor elever og personale holder kaffepause under den store årlige slibning og boning af husets arkitekt-overvågede parketgulve.

Som den første store faktor i Opdragelsen staar Arbejdet, der ledes af 5 Medhjælperinder, hvoraf den ene er seminarieuddannet. Der lægges

megen Vægt paa, hvorledes Arbejdet udføres, frem for hvem og et der udføres. Der fordrer Præcision selv i de ringeste Arbejder, der maa absolut ingen Halvhed være.

Der er en vis Skole indenfor Arbejdet, saa de nye Elever ikke faar Lov til straks at deltage i alle Hjemmets forskellige Arbejder, men beskæftiges paa Systuen med lettere Haandarbejde; imens

Efter eksamen i køkkenet afholdtes en større fest, og her ses eleverne i gang med at lægge sidste hånd på borddækningen i starten af 1960'erne – lige før de inviterede gæster ankommer.

nedfældes der mange nye Indtryk, og Længsel efter andre Arbejder vaagner i dem, derved kommer Arbejdet til at gaa villigere fra Haanden.

En anden vigtig Faktor er **F o r t r o l i g h e d s f o r h o l d e t** mellem de Unge og dem, der vejleder dem. De maa føle, at her møder de kærlig Hjælp og ingen Dom over tidligere Adfærd. Er de først klare over, at de ikke er paa Hjemmet for at straffes, men for i Kærlighed at hjælpes, saa vaagner ofte den gode Vilje i dem, saa de selv kan arbejde med Energi paa at komme fremad, naar de da ikke er saa degenererede, at det gode slet ingen Magt kan faa.

Selve Hjemmet er overalt venligt og hyggeligt, Elevernes Enkeltværelser og alle Opholdsstuer er holdt i lyse Farver. De Unge vænnes til Properhed og Sirlighed saavel med deres Klædedragt som med deres person. Al Uniformering i Klædedragt er udelukket; det er mig meget om at gøre, at de, saa vidt muligt, ligner andre nette unge Piger.

Ligesom de i Stilhed modnes for Arbejdet, modnes de ogsaa til Glæden over Fritiden, thi at de unge Piger har daglig Frihed (Middag og

Aften) er efter min Mening betydningsfuldt, dels som Opmuntring i det ensformige Liv, dels for at lære dem at benytte Fritiden godt; de maa i denne Tid sy paa deres private Haandarbejder, der gerne er Gaver til Slægtninge eller Kammeraterne, læse Bøger fra Hjemmets Bibliotek, smaapassiare o.s.v. Ofte Højtlesning og af og til Leg. Eleverne har ogsaa en enkelt Gang faaet Lov til selv at yde Bidrag til Adspredelse ved f.Eks. at spille Komædie paa Hjemmets Teater. En af Sommerens største Glæder er Spadsereture til Stranden, hvor de bader fra eget Badehus, og Skovture i smaa Hold i den smukke Omegn.....For at lette de Unges overgang til Livet udenfor Hjemmet sendes de flinkeste Elever af og til om Sommeren i Prøveplads i gode Hjem i Omegnen.....Eleverne må gerne få besøg af deres Forældre.....og maa ogsaa, hvis de opfører sig godt, besøge deres Hjem, hvis dette ikke ligger i København, hvor jeg finder, det ville være alt for risikabelt at sende dem ind..”

Da alt børne- og ungdomsarbejde blev startet på kristent grundlag, er det forståeligt, at kristendommen kom til at præge dagligdagen på institutionerne i de første, mange år. I ”Danske Opdragelseshjem” kan man også læse, hvad en tidligere forstanderinde, Marie Brochmann Petersen, bl.a. berettede om ”Kvindely”, og som Karen Neuhaus utvivlsomt har været præget af: *”...Hovedformaalet for os her er at føre de unge til Gud, for derved at hjælpe dem at se og erfare dette, at det, de bukkede under for, og ikke kunne magte, kan de faa i vor kære Herre Jesus - Guds Kraft fuldkommes i vor Skrøbelighed -. Vi har mange Skuffelser at se tilbage paa; men ogsaa Glæder, som vi kan sige Gud Tak for. Der er flere af vore unge, der ude i Livet fylder en Plads paa en god Maade, og som siger Gud og ”Kvindely” Tak for Hjælpen, der ræktes dem her.-”*

En beretning om de første år

Følgende beretninger beror på gennemgang af gamle dagbøger, (hvor der hovedsageligt var noteret dagens menu og evt. gæster) ind- og udskrivningsprotokoller, hustugtsbog og regnskabsbog over elevernes lomme penge, og på ”overlevende historier” fra starttidspunktet til 1. april 1956, hvor ungdomshjemmet, eller ”Pigehjemmet” som man sagde – og stadigt siger i det gamle Espergær-

de, blev omstruktureret til husholdningsskole.

Fra en gammel tekst, hvor to elever, der var med fra institutionens start taler sammen, fremgår det bl.a., at de ankom en regnfuld, bælgmørk aften til et stort hus uden spor lys, men med tømetykt støv over det hele. Frk. Neuhaus havde – som nævnt – hentet 5 elever fra ”Kvindely”. De havde været meget spændte undervejs, og havde bombarderet frk. Neuhaus med spørgsmål. Efter en dejlig middag, serveret i køkkenet, krøb de i seng så sent som 23.30! Der var på daværende tidspunkt kun en seng og en stol til hver. De følgende dage – måske uger – blev der gjort rent fra kælder til loft. En af eleverne ”lavede som sædvanligt mad”. Den første besøgsdag var Fastelavnssøndag, hvor alle fik varme fastelavnsboller. *”De sidste krigsår var meget slemme, for Pigerne var saa gale og urolige, og ville intet lære, men nu skinner Solen igen!”* De to elever, som opfører denne sketch, er åbenbart til skolens fødselsdag, den 1. februar adskillige år senere, for de gennemgår diverse forbedringer såsom at eleverne efter et halvt års ophold, får lov at tage hjem på besøg hver 5. søndag og dem, der er tilbage på institutionen får om sommeren lov til at være ude i haven hele eftermiddagen... og så tager alle i sommerlejr i en hel uge.

Arbejds- og timeplaner blev lavet om flere gange i årenes løb, hvor man arbejdede hen imod at få anerkendelse som husholdningsskole. I 1948 undersøgte man hos Arbejdsdirektoratet, om de 1½ års undervisning i skræddersyning, som eleverne fik, kunne godkendes som svarende til første års uddannelse til skrædder. Dette lykkedes imidlertid ikke. Selv om man fra kommunens side ønskede, at eleverne skulle modtage både praktisk og teoretisk undervisning, anbragte man alt for mange småt begavede og/eller særdeles vanskelige elever de første år.

Allerede efter 1½ år skriver Karen Neuhaus til borgmester Munk, at det er uheldigt, at eleverne ikke har eneværelser, den enkelte kan aldrig være i ro for sig selv et øjeblik døgnet rundt. *”De snakker og snakker, og hvad snakker de om, undertiden om alt det, de helst skulle glemme. Om nogen ved vi, at de har været i Sengen hos hinanden”* osv. Karen Neuhaus foreslår, at man får bygget 2. salen om

så man der får 11 eneværelser – uden at bygningen arkitektonisk ødelægges.

Befrielsesåret 1945

I april 1945 havde man haft besøg af Amager Desinfektionsanstalt til at fjerne kakerlakker – for en pris af 122 kr. Man lover at komme igen og udrydde Muldvarpe på rette tidspunkt. Samme måned har Inspektoratet indkøbt 150 kg. sukker til institutionens katastrofelager. Sukkeret skal opbevares så det ikke fordærves, og enhver brug af sukkeret skal indberettes. Man bliver desuden bedt om at indberette hvad man eventuelt allerede har indkøbt til lager. Hertil svares, at man i 1943 har købt 6 Hafniaskinker og 12 stk. 1 kg. dåser fiskeboller samt et mindre kvantum gryn og honning.

I maj meddeler Inspektoratet, at tjenestemænd og budgetlønnede, der har været forhindrede i at udføre deres sædvanlige tjeneste i tiden omkring landets befrielse, udbetales samme løn, som de pågældende ville have oppebåret, såfremt de ikke havde været forhindrede osv. Her – som andre steder – tog man altså hensyn til de ansatte, der havde været udkommanderet som frihedskæmpere i befrielsesdagene.

I juni 1945 bestilte man spadseresko hos Daells Varehus, 2 par i størrelse 36 og 2 par i størrelse 37 samt formiddagssko (?) i størrelse 36, 37 og 40. Samme måned sendes en ansøgning til Telefonhuset, om at få forlænget telefonledningen med 1½ meter, samt få installeret en alarm, så telefonen kan høres i hele huset. Inspektoratet har sendt X-antal træsko til eleverne. Disse bliver returnerede da *”..de er afså ringe en Kvalitet, at de knabt ville holde en Måned til vores Piger, der skal bruge dem i Haven og Vaskeriet..”*

I august søgte man om tilladelse til at bruge af sukkerlageret, for at kunne sylte de mange bær fra haven – det fik man senere afslag på!

Hønehuset

I 1946 fik man pludselig bevilget 6000 kr. til et hønehus. Forhistorien var den, at nede i havens sydvestlige hjørne fandtes et grisehus. Her forsøgte man sig med grisehold, men fik alt for meget besvær med at indfange grisen den ene gang

Køkkenuddannelsen omfattede alle aspekter af hvad man dengang kunne forvente at blive mødt med senere i livet – herunder også at lære at plukke høns, således som det ses på dette foto fra starten af 1960'erne.

efter den anden. Grisen måtte lade livet – og så var det nærliggende at tænke på hønsehold, når man nu havde huset. Man søgte Inspektoratet om tilladelse til at holde høns og at få tildelt foder – som på det tidspunkt endnu var rationeret. Dette syntes inspektøren åbenbart var så god en ide, at han straks bevilgede Stadens arkitekt og ingeniør 6000 kr. til et nyt hønsehus! Karen Neuhaus skrev straks til borgmester Munk, og anmodede om at måtte bruge de 6000 kr. til en ny vaskemaskine og blødgøringsfilter, i stedet for et hønsehus – den gamle gruekedel var nemlig ubrugelig. Svaret kom hurtigt: De 6000 kr. måtte ikke bruges til dette formål – underskrevet inspektør og forvalter.

I oktober svares det på en klage fra en borger-

repræsentant over at eleverne ikke må ryge. Karen Neuhaus skriver bl.a., at i de 26 år, hun har haft med anbragte unge piger at gøre, er der aldrig nogen, efter at de er rejst fra institutionen, der har bebrejdet dem, at de ikke fik lov at ryge.... "at give Cigaretrykning helt fri, ville forsimple Atmosfæren og Tønen i Hjemmet.. intet gør vore Piger mere tarvelige og utiltalende end når de tager sig en smøg".

Den kolde vinter i 1947

I 1947 opfordredes man til at spare på alt papir. Endvidere fik man p.g.a. brændselsituationen påbud om:

1. Temperaturen i spisesal og andre opholdsrum må nedsættes til 14 grader.
2. Temperaturen i soverum må ikke overstige 10 grader, og om natten må temperaturen sættes yderligere ned.
3. Påbud til funktionærerne om at lukke for radiatorerne i de værelser (der var deres bolig) og undervisningslokaler, de forlod. Hvis dette ikke blev overholdt, var det rengøringspersonalets pligt at indberette dette.
4. Funktionærernes adgang til varmt bad indskrænkes til 1 gang hver 14. dag
5. Køkkenbestyrerinden må undersøge om der kan laves retter, der kræver mindre varmebrug.

Forslag om omdannelse til husholdningsskole

I året 1948 havde man i Københavns Kommune åbenbart problemer med at opnå statstilskud til institutionen fordi man kun havde københavner-elever. Karen Neuhaus foreslog, at man i stedet søgte om at få institutionen godkendt som en husholdningsskole i lighed med Viborg Husholdningsskole, men det var tiden endnu ikke moden til.

Fra de følgende år foreligger det ikke ret meget skriftligt materiale, men i 1950 søgte Karen Neuhaus sin afsked og Ingeborg Hansen blev udnævnt til efterfølger. Ifølge afgangsrapporter rejste 3 medarbejdere i løbet af de næste par år, hvilket gav Ingeborg Hansen mulighed for at bringe fornyelser til huset. I 1954 blev husholdningslæ-

Parken og Hagemanns palæ en flot vinterdag i slutningen af 1950'erne.

rerinde Cathrine Petersen ansat som førstelærerinde. Hun overtog ledelsen i 1958, hvor Ingeborg Hansen, efter eget ønske, flyttede til Røntofte ved Snekkersten, hvor man efter to forstanderinders sygdom og død, med få års mellemrum, trængte til stabile forhold.

Ingeborg Hansen fortsatte ihærdigt med at arbejde for planen om at få Søbækgaard anerkendt som husholdningsskole. Der foreligger en del korrespondance herom, bl.a. mente Ingeborg Hansen, at det var vigtigt, at eleverne kunne få et skriftligt bevis på, at de havde gennemgået et 5-måneders kursus svarende til det, man fik på en almindelig husholdningsskole. Et sådan bevis gav dengang adgang til en et-årig barneplejerskeuddannelse, hvilket selvfølgelig var godt at have med i bagagen, når den unge pige senere skulle have plads i huset, på pensionat eller lignende. Det lykkedes endeligt at få denne ordening i stand i forbindelse med, at institutionen ændrede status fra Ungdomshjem til Husholdningsskole fra og med 1. april 1956.

Den første pigeinstitution, hvor eleverne kunne få bevis

Den nye betegnelse forbedrede renomméet betydeligt i de følgende år – selv om lokalbefolkningen til dato endnu omtaler stedet som ”Pigehjemmet”. På Søbækgaard sagde man nu ”Skolen”, i

stedet for ”Hjemmet” og det blev den første pigeinstitution, hvor man kunne erhverve et anerkendt bevis på det, man havde lært. Indtil da havde dette kun været muligt på drengehjemmene, hvor man kunne lære flere forskellige håndværk.

Rent praktisk skete der følgende: Normeringen blev nedsat til 25 elever, der alle fik eneværelser. Vindues-spærringerne blev fjernet sammen med alarmerne og ringeklokkerne, desuden blev indgangsdørene herefter kun låst om natten – og natpotterne kom i depot! Eleverne kunne tage på hjemmebesøg hver anden søndag og kunne få besøg af familien, undervisningen blev lagt i faste rammer, således at eleverne efter et års ophold kunne få et bevis svarende til et 5-måneders husholdningsskoleophold.

Da jeg kom til skolen, som vikar i september 1956, var de fleste elever startet i Ungdomshjemmet. Også personalet var det samme: forstanderinden, førstelærerinden, 2 husholdningsslærere, 2 håndarbejds lærere, 1 vaskerileder, 1 fast sommervikar samt gartneren. To af lærerinderne havde meget erfaring fra tidligere ansættelse på ”Sprogø”. Sprogø var en institution for unge piger – under Åndssvageforsorgen. Jeg havde kun erfaring fra almindelige kostskoler og måtte tilpasse mig livet i en ungdomsinstitution.

En ny elev indskrives

Følgende beror på egne iagttagelser og oplevelser fra de første år på husholdningsskolen, som jeg formoder ikke afveg ret meget fra tidligere år:

En ny elev blev fulgt til skolen af værgen – dog i enkelte tilfælde også af moderen. De blev modtaget af forstanderinden eller en stedfortræder, og blev budt på kaffe i ”Den grønne stue” – hvilket var det gamle herreværelse, som på daværende tidspunkt var en kombination af forstanderindens stue og officielt modtagelsesværelse. Den grønne farve skyldtes stolebetrækket. Skolen havde forinden modtaget børneværns-akterne og accepteret at modtage eleven. Ved kaffen fik eleven fortalt om dagligdagen, undervisningen og almindelige regler, og blev derefter vist rundt i huset og præsenteret for lærerinder og elever. Man spurgte ikke eleven, om hun ville være her – det var bestemt på forhånd. Når værgen og eventuel ledsager var

taget af sted, overtog en af lærerinderne eleven, som nu fik udleveret følgende garderobe, som ikke var ny: 4 håndklæder og 4 vaskeklude, 2 kitler, 4 forklæder og 2 kapper, 1 sommer- og 1 vinternederdel, 1 ulden- og 1 bomuldsbluse, 2 undertrøjer og 7 par benklæder, 2 par strømper, som blev skiftet ud med 2 par sokker om sommeren, og 12 strikkede bomulds-hygiejnebind, 1 "Søndagskjole", og efter krigen desuden 1 par nylonstrømper og en nyanskaffet hofteholder og BH. Søndagskjolen og elevens eventuelle medbragte overtøj blev låst inde i "Søndagskabet", som fandtes på hver etage.

Den nye elev kommer i bad

Efter at have modtaget tøjet og fået anvist værelse skulle eleven i bad og have vasket hår. Til hårvask brugtes brun sæbe-afkog tilsat et duftstof. I badeværelset var der to brusere, med koldt vand alle dage undtaget lørdage, samt to træbænke hvorpå man kunne sætte et par spande varmt vand – hentet fra en nærliggende varmtvandshane på gangen. Lærerinden trak i gummiforklæde og gum-

Der blev lagt megen energi i at holde det næsten 5 tdr. ld. store jordtilliggende som en flot park. Det var både en stor indsats fra pigerne og fra personalet, der gjorde dette muligt.

mistøvler eller træsko, hjalp eleven med hårvask og om nødvendigt med at blive skrubbet på ryggen. De første par år var der faktisk en del elever, der ikke var vant til eller havde haft mulighed for at blive vasket ordentligt, endsige komme i bad. Efter en grundig vask fulgte et koldt brusebad samt eftersyn for evt. skab eller lus. Som ny lærerinde følte det temmelig ubehageligt at skulle udføre denne opgave, men efter at have deltaget sammen med en ældre kollega i denne "ceremoni", der fandt sted hver lørdag, i en ret festlig stemning, blev det snart en rutine: Sådan gjorde man på en institution – og det lod ikke til at genere eleverne.

Efter badet blev den nye elevs tøj lagt til vask. I enkelte tilfælde var undertøj og strømper så snavsede, at de måtte smides ud. Resten af tøjet blev efter vask og stryging lagt i elevens "Udstyrskasse" – herom senere. Eleven blev derefter fulgt til en af systuerne, hvor hun fik tildelt et nummer, som hun skulle sy i alt sit tøj – og så var hun startet!

En uhumsk opgave

I forbindelse med lørdagsbadet skulle alle elever aflevere vasketøj i vaskeriet, hvor en af lærerinderne kontrollerede, at tøjet blev lagt i blød i de rette kar. Dengang blev alt kogetøj lagt i blød i vand, som var blødgjort med soda. I et specielt kar, som var beregnet til iblødsætning af hygiejnebind var det også tilsat salt. I dette kar tømte man hver dag hygiejnespandene fra alle toiletterne. Det var rengøringsholdets opgave at tømme, rengøre og fylde rent saltvand i disse spande, vaskeriholdet skulle sørge for at iblødsætningsvandet blev udskiftet hver dag – for man vaskede kun om mandagen. Det var mildest talt en uhumsk opgave! Vi kom helt hen til 1957-58 før der var økonomi til at holde alle elever med købte hygiejnebind.

Når den nye elevs private tøj var vasket og istandsat blev det lagt i elevens "Udstyrskasse".

Dette var en trækasse med papir i bunden, og en håndfuld sæbspåner til at holde tøjet friskt og fri for møl. Her blev tøjet opbevaret sammen med alt det tøj, som eleven syede og strikkede til sig selv under hele opholdet. Alle 25 kasser stod på hylder i et lunt rum, op og ned ad skorstenen, på 2. sal.

Ikke al undervisning var lige inspirerende for eleverne, således som denne situation fra 1970'erne tydeligt viser...

Undervisningen og arbejdet

Eleverne var inddelt i fire hold: køkken-, vaskeri- samt to sy-, rengørings- og havehold. Eleverne fik praktisk undervisning om formiddagen og teoriundervisning eller sport, sang og folkedans eftermiddag og aften.

For køkkenholdet begyndte dagen kl. 6.30. Efter et raskt, koldt brusebad skulle der dækkes borde og laves morgenmad. De øvrige elever blev først vækket kl. 7.00 og mødte til morgenmad kl. 7.30. I spisestuen var der seks borde. Eleverne havde faste pladser, og ved hver bordende sad en lærerinde. Der var hvide eller lyseblå duge og alle havde tøjservietter og servietposer med fine broderier på. Der var altid blomster på bordene, som var meget korrekt dækkede. I begyndelsen havde man kommunens jernporcelæn hvor logoet var en dreng med gyngestol. Dette havde man antageligt ikke fundet passende for lærerinderne, så de havde hver en personlig, stor kop og underkop som var blevet tildelt dem som gave.

Ved hvert bord blev lagt et passende antal salme- eller sangbøger – alle betrukket med forskellige, ternede bomuldsomslag. Måltidet bestod af kaffe (endnu med Richs 10-12 år efter krigen), the, mælk, havregrød, øllebrød, havregryn, rugbrød med ost og et stk. hjemmebagt franskbrød med marmelade. Der var aldrig forskel på den mad og drikke eleverne og lærerinderne fik, dog var der en messingkande med te til lærerinderne,

medens eleverne fik teen i aluminiumskander. Om aftenen, hvor maden var smurt på forhånd, fik hver lærerinde et lille fad med smørrebrød, medens eleverne ved hvert bord, fik et stort fællesfad.

Hver morgen blev der sunget en salme og en sang, valgt på skift af en elev og en lærerinde. Imellem de to sange blev der bedt Fader Vor, og om mandagen fremsagde man i kor trosbekendelsen.

Køkkentjansen

Efter morgenmad gik man direkte i arbejde eller til undervisning i køkken og vaskeri. "Systuepigerne" skulle først gøre rent rundt om i huset, før de skulle møde på systuen eller i haven. Køkkenholdet sørgede for opvask, borddækning og madlavning samt rengøring af køkkenet. Undervisningen startede med "køkkenforklaring", dvs. teoriundervisning og opgavefordeling. Der blev lavet kaffe til alle til kl. 10. Som regel lavede to elever suppe eller dessert, andre to lavede hovedretten og to bagte og lavede pålæg. I sæsonen var mange beskæftigede med bærplukning, syltning og saftning – senere med frysning. Alle kager og hvidt brød var hjemmebagt, hvorimod rugbrødet blev bragt til døren en gang ugentligt af en hyggelig chauffør, Marinus, fra Hollandske Mølle.

Havearbejdet

Haven forsynede os med kartofler og grøntsager – også hvide asparges – bær og frugt, samt vindruer fra en stor stok på husets sydside. Alt hvad køkkenet fik ind fra haven skulle noteres i "havebogen". En gang ugentlig skulle man ved hjælp af noteringerne fra Grønttorvet, i Frederiksborg Amts Avis, lave en indtægtsberegning som skulle sendes til regnskabskontoret.

Så længe Græsted Mosteri eksisterede afleverede vi så mange æbler, at vi på et tidspunkt fik 100 literflasker most retur.

Så længe man havde 30 elever, var et hold fast i haven, bortset fra vintermånederne. I de år blev nyttehaven eller gartneriet med frugthave og park istandsat, udvidet og forbedret. Foruden pryplanter og blomster, var der også lange rækker af blomster til afskæring og pynt i huset. Det var

Den store park rummede også en stor køkkenhave. Det var også en del af pigernes undervisning, at skulle passe denne – og her er et par piger i gang med bærplukningen i starten af 1960'erne.

en ganske vidunderlig park, som vakte stor begejstring blandt besøgende. Selv om mangen elev har svovlet over havearbejdet, var det ret typisk, at når gamle elever kom på besøg, var det at gå en tur i parken, det første de skulle.

En gang ugentlig kom Københavns Kommunes lastbil op langs kysten til alle kommunens institutioner. Der blev bragt kød og pålæg fra Folkekøkkenet – og til nogle institutioner – også vasketøj fra Sundholm. Nyanskaffelser og møbler, der var blevet repareret på kommunens værksteder, blev også bragt på denne måde. Chaufføren, hr. Højer, var en elskelig mand, som eleverne flokkedes om og trakteredede med kaffe. Han sagde aldrig nej, selv om kaffen også ventede på børnehjemmene i Snekkersten og på Røntofte.

Vi fik som regel kød og lever til forarbejdning. Desuden kød- og spegepølse og ost, og enkelte gange røde pølser, når der rigtigt skulle ”slås til Søren”. Mælk og smør blev dagligt bragt os fra mejeriudsalget på Gefionsvej. Tidligt om morgenen stod varerne udenfor køkkendøren.

Køkkenets indretning

Køkkenet, som var i kælderetagen, bestod af 3 rum: Et stort tilberednings- eller undervisningslokale med et stort gaskomfur af stål (som skulle slibes hver lørdag – en god times arbejde), 4 fritstående gasblus, et bagebord og tre vaske til hhv. opvask, grydevask og rengøring af grøntsager mm. Desuden var der en niche med spisebord og taburetter. Det andet køkkenrum var viktualierum med flueskab og en Maren røremaskine, medens det tredje rum var køle-fryserum, med to indbyggede køleskabe og en dybfryser. Køleskabsmotorerne stod også i dette rum, som de varmede så meget op, at man dagligt kunne producere tykmælk herinde.

I gangen, lige udenfor køkkenet, var der en vareelevator der gik til anretterværelset i stueetagen samt til 1. sal. Denne elevator var kun beregnet til varetransport på højst 50 kg., men gamle elever har senere betroet mig, at adskillige elever har prøvet turen, uden uheld.

Hernede havde oprindeligt husjomfruen og stuepigens haft deres værelser og badeværelse. Stuepigens værelse blev siden til viktualierum, badeværelset blev først brugt af ”havepigerne” og senere blev det til skyllerum med spande og koste. Husjomfruens stue blev først indrettet til ”træskorum” med hylder til skoene og knagerækker med plads til 30 grå havevindjakker – og endeligt blev det til ”diskotek” med grammofon og maledede ølkasser fra Wiibroe.

Den øvrige kælder

Længere ned ad gangen fulgte fyrekælderen, med to koksfyre, som også kunne brænde tørv under krigen. Her var god plads til brænde i det tilstødende lokale. Da vi ret tidligt fik oliefyre, overgik dette rum først til ”Kirkegården” (herom senere) og senere til hobbykælder. I fyrekælderen fik vi en gang i 60'erne installeret en keramikovn.

Længst nede i kælderen lå vaskeriet, som bestod af en vaskekælder med vaskemaskine og centrifuge og 4 flisebelagte vaskekar. Endvidere en rullestue med to håndtrukne ruller, der sidst i 50'erne blev erstattet af en elektrisk varmrulle – og 2 strygester med hvidskurede gulve (som stadens arkitekt i mange år forbød os at fernisere eller belægge med linoleum). Endelig var der den gamle vinkælder, som husede alle vore æbler, indtil vi i 70'erne fik en velegnet jordkælder nedenfor den store kastanje.

Al rengøring blev udført af elever og lærerinder i fællesskab. Kælderetagen var vaskeri- og køkkenhold ansvarlige for, resten af huset sorterede under systueholdene. Alle lærerinderne fik rengjort deres værelser og ordnet sovesofaer hver dag. Det var en del af pigernes oplæring. Havde lærerinden fridag, bragte man hende en morgenbakke på sengen. Dette var nu ikke altid så pragtfuldt som det kunne lyde, men en praktisk løsning, når man som lærerinde var på kost uden køkkenadgang!

Når gulvene skulle bones og slibes

En ret speciel ting var rengøring og vedligeholdelse af parketgulvene i spisestuen, opholdsstuen, hallen, arbejdsstuen samt i forstanderindens stue og soveværelse. Disse gulve blev bonede med håndkraft d.v.s. med ”mus” – som var gamle strømper og sokker der blev rullet sammen og syet om til formålet – samt med boneblok og/eller bonemaskine. Den mindste vanddråbe satte mærker, som skulle slibes væk med stålspåner og efterbones.

Lørdagsrengøringen var ekstra grundig: Foruden støvsugning, vask og boning skulle alle messingdørhåndtag pudses med Brasso, og eventuelt overskydende pudsecreme skulle fjernes med benzin. I samme omgang skulle også lærerindernes tekande og gongongen pudses.

Efterhånden som eleverne blev færdige med deres opgaver, skulle de møde på arbejdsstuen, hvortil vaskeriholdet havde bragt alt det tøj, som skulle repareres – d.v.s. elevernes tøj såvel som husets linned og klude. Havde eleverne nylonstrømper, der var ”løbet”, blev de bragt til opmaskning hos Hennes Renseri, der endnu ligger lige ved stationen. Når reparationerne var overstået, kunne man strikke trøjer til husets beholdning. På tavlen skrev lærerinden numrene op på eleverne i den

Det rum, som oprindeligt indeholdt ”kirkegården”, blev senere indrettet til værksted for de unge, der anvendte rummet til keramik, maling, cykelværksted m.v. Foto fra 1970'erne.

rækkefølge, som de skulle gå i bad i. Hvornår dette kunne påbegyndes afhang af de to lærerinder, der denne dag skulle ”bade eleverne”.

Ved forårsrengøringen blev samtlige parketgulve håndslibne. Det kunne tage uger, men som regel nogle ret festlige uger, hvor alle gav den en skalle. Alle var alligevel stolte, når gulvene stod honninggule og skinnene – man havde skabt noget i fællesskab og virkelig knoklet sammen. Der var garanteret ikke en krog i hele huset, der ikke blev besøgt. Foruden vask, støvsugning og pudning af alle slags, blev også alle polstrede møbler rensed med benzin. Det sidste blev hovedsageligt udført af lærerinderne, og jeg tænker endnu på om vi ikke blev noget hjerneskadede?

En hyggelig brandudrykning

Der var to opgange til etagerne: Bagtrappen, som gik fra kælder til 2.sal, og "Søndagstrappen", som var hvidmalet og løberbelagt. Den gik fra hallen til 1. sal og fortsatte som en mere almindelig trappe til 2.sal. Så længe hallens gulv skulle bones, var det ret arbejdsbesparende at alle brugte bagtrappen mest muligt.

Stærkt i erindringen står en hjemrejsedag til juleferie. Sneen lå højt. Hele huset var julepyntet, og alle gulve nybonede – alt skulle være flot til eleverne kom tilbage sammen med deres forældre. Pludselig var der røgudvikling under en trappe på 1.sal. Vi havde samme dag fået optøet frosne vandrør, hvilket havde sat ild til gammel isolation. Tikøb Brandvæsen blev tilkaldt. Det tog sin tid, for brandmændene skulle først indkal-

Der var altid juletræsfest på Søbækgaard lige før eleverne blev sendt hjem på juleferie – som her omkring 1965. Imidlertid var der også elever, der af den ene eller anden årsag ikke havde et hjem at komme hjem til – så der blev også altid holdt juleaften sammen med en del af personalet.

des, men da de kom, styrtede de også ind i hallen og op ad Søndagstrappen. Ilden blev hurtigt slukket, men man skønnede, at det var nødvendigt at blive her en stund, for at være sikre på, at ilden ikke blussede op igen. Det blev til en hyggelig komsammen – brandfolk, alle elever og lærere til kaffe og julekager – men gru og skræk hvor så gulvet og trappen ud bagefter!

Til trods for al denne rengøringsoplæring, havde man fra tidernes morgen hyret fragtmand Ferdinand Christensens kone, Else, til vinduespudning. Familien Christensen boede i den gamle chaufførbolig, "Mariehøj", på den anden side af vejen. Jeg er tilbøjelig til at tro, at man oprindeligt havde været bange for at eleverne, hvis de fik mulighed for at arbejde med helt åbne vinduer, ville være fristede til at rømme. Ordningen ophørte imidlertid, da fru Christensen ikke ønskede at fortsætte, og det nu var blevet til en husholdningsskole.

Hver elevs udstyr

I sy- og håndarbejdstimerne producerede eleverne hver deres udskrivningsudstyr som blev lagt i udstyrskassen, efterhånden som tingene blev færdige. Eleverne skulle også sy og brodere ting til huset, såsom bakkerveservietter, puder, løbere og mellemlægsservietter.

Det udstyr, som hver elev skulle producere var i en lang årrække følgende:

Først skulle det strikkes fire bomuldsvaskeklude: to hvide og to lyseblå i hhv. ribstrik og rudemønster. Derefter skulle der sys og broderes seks fine linnedlømmetørklæder med hulsøm og broderede initialer. Dette sidste var mange gange ved at drive enkelte elever til højlydt raserianfald, der kunne ende med bortgang eller stuearrest. Vel gennem lømmetørklæderne, gik man i gang med at sy og brodere to servietposer, som man dog brugte under opholdet. Det næste blev syning af to hvide og to brogede forklæder samt to hovedkapper. Dernæst fulgte et pynteforklæde i ternet bomuldsstof med smocksyning. At kunne sy smocksyning var ganske nyttigt, eftersom det var meget almindeligt at smykke børnekjoler med. Vel igennem dette, var eleven blevet så dygtig, at hun skulle sy sig en silkeunderkjole med

både nonnesøm og hulsøm. På lager havde man som regel to-tre forskellige farver at vælge mellem – men der var rosenknopper på dem alle. Da denne flotte underkjole blev faconsyet, og eleverne i mellemtiden både voksede i højde og bredde, var det desværre kun de færreste, der kunne passe kjolen, når de endelig fik den udleveret. Endelig syede man sig en bluse, en nederdel og en kjole. Nogle blev så dygtige, at de kunne sy sig en spadersedragt. Dette udstyr blev ved udskrivningen suppleret med en frakke, undertøj, strømper og sko. Der var til enhver tid officielt fastsat beløbsstørrelse på udskrivningsudstyret.

Kirketurene

For at vende tilbage til hverdagen, så var der også en del teoriundervisning, som før omtalt. Dette fandt sted om eftermiddagen og aftenen, så eleverne var dengang ikke ladet alene fra de stod op, til de gik i seng.

Om søndagen tog nogle elever på fridag. Resten fik lov at sove lidt længere – enkelte gange meget længe. Da fik de serveret morgenmad på sengen af lærerinderne. Men som oftest skulle man op og gøre sig i stand til at gå i kirke. Det var vist frivilligt, men de fleste gik nok med, fordi det var den eneste chance for at komme udenfor parken. Dengang hørte vi til Tikøb og Gurre kirke, hvor pastor Frøkjær forrettede. Der er beretninger om travetur til Tikøb kirke med efterfølgende spisning af madkurv og med eftermiddagskaffe på Marianelund Kro på hjemvejen. Og der er beretninger om kirkegang til Mariæ Kirke med strandbadning i Snekkersten og madkurv i Egebæksvang på hjemturen. Man besøgte også Humlebæk kirke, hvorimod Egebæksvang aldrig blev nævnt.

Fra mit første år på skolen mindes jeg hvordan vi, to lærerinder og en flok elever, travede af sted i højt tempo for at nå frem til Gurre kirke inden kl. 10. Pastor Frøkjær havde haft flere af eleverne til konfirmandforberedelse og konfirmation gennem årene, så han genkendte os omgående. Jeg har ham stærkt mistænkt for at lave sin prædiken om på stående fod, for at den også skulle være begribelig for eleverne. Det lod ikke til, at han holdt sig til noget manuskript – der blev hvisket

En tradition med karneval var en stor succes gennem mange år. Her ses de unge udklædte på trappen i hallen.

og råbt og sommetider hamret i prædikestolen. Vi var nogle, der nærmest oplevede det som et fornøjeligt skuespil. Den varme og sved, vi havde produceret på vor hastige tur, fordampede hurtigt i den kølige kirke, så vi var nærmest tænderklaprende på hjemvejen, hvor nogle tit fik lagt grunden til en forkølelse. For nye lærerinder var denne kirketur noget af et mareridt, fordi man hele tiden skulle holde øje med, om nogle af pigerne smuttede. I det skjulte holdt man mandtal diverse gange undervejs.

Hvis der ikke var kirkegang, skulle man høre radiogudstjeneste i dagligstuen, iført "Søndagskjole" og "Søndagsforklæde" som var fint broderet. Her skulle eleven medbringe sit håndarbejde. Den vagthavende lærerinde sad i stuens eneste polstrede lænestol. Herfra blev der på vintereftermiddage tit læst højt for eleverne, som her hentedede inspiration til selv at læse nogle af de mange, glimrende bøger som fandtes i skolens bibliotek. I en overgangstid lyttede man til ønskekoncerten i stedet for gudstjenesten.

Billardbordet blev også kaldt for "drengelokkeren", idet man på husholdningsskolen havde den filosofi, at det var bedre at lokke drengene til at komme på Søbækgaard, end at pigerne opsøgte drengene på f.eks. Skovkroen. Idéen viste sig også at holde i virkeligheden: Mange af egnens unge kom på Søbækgaard – til stor glæde for alle parter.

Besøgsdagene

Søndag var besøgsdag, men det var desværre ikke så tit, at eleverne fik noget besøg. Lærerindernes venner og bekendte bidrog derimod til at forsøge søn- og helligidagene. Ret tit fik vi besøg af repræsentanter fra Københavns kommune. Alt fra socialborgmester, direktør til menig ansat med familiefølge kunne uanmeldt dukke op ved frokost eller ved kaffetid om eftermiddagen.

Man benyttede da også hallen, hvor man ved særligt festlige anledninger fyrede op i den smuk-

ke pejs. Hallen var dengang udstyret med nogle lette og ukomfortable møbler, hvilket ikke indbød til længere ophold, men man har meget tidligt forsøgt at udsmykke dette rum med et stort kludeklip, som var designet af Håndarbejdets Fremme og fremstillet af en lærerinde og nogle elever. Tæppet skal forestille at fortælle om en elevs ophold på hjemmet. – Da Ingeborg Hansen også havde en uddannelse fra Håndarbejdets Fremmes Skole, mener jeg, at hun havde æren af dette værk, som nu kan ses på Flynderupgaard Museet. Det skulle, efter sigende, være muligt i den ombukkede, under rammen skjulte del, at finde navnene på de elever, der har syet og broderet dette "Værk" som virkelig kom til sin ret da man i 60'erne fik udskiftet møblelementet og fik hallen omdannet til et yndet opholdssted.

I de tilfælde, hvor der var officielt besøg, foregik dette oftest i forstanderindens stue, også kaldet

”Herreværelset”, eller ”Den Grønne Stue”. Dette rum var fra begyndelsen noget større. Haldur Christiansen fortalte mig en gang, at han som lærling, havde været med til at opdele rummet i to dele, ved at flytte en del af den smukke bogreol, og etablere en dør mellem de to rum, der i adskillige år tjente som forstanderindens residens.

Foruden forstanderinden, boede nok en medarbejder her i stueetagen. Det tidligere ”Børneværelse” blev sammen med en nedlagt kældertrappe ombygget til en ”toværelses lejlighed med bad”, hvor ”badet” bestod af en håndvask i et lille rum under ”Søndagstrappen”.

Kontoret lå også i denne del af huset. Det var mest den daglige post, der skulle gennemgås. Breve til og fra eleverne blev censureret. Forespørgsler om elevpladser og tilsendte sagsakter på elever blev nøje gennemgået og drøftet inden der blev sendt et svar.

En gang ugentlig fik eleverne udbetalt lompepenge som førstelærerinden stod for. Når der kom kasseeftersyn, ofte ved direktøren og en regnskabsmand, skulle også elevkassen og småpengene i elevernes punge revideres. Ved et sådant besøg drøftede man, hvad der måtte være aktuelt, og direktøren gav sig tid til at hilse på alle hjemmевærende. Hustugtsbogen skulle fremvises og eventuelt kommenteres eller påtales.

Den store kassations-dag

En gang årligt havde man den store kassation, som i ugerne inden kostede lærerinderne utallige ekstratimer med at finde frem og tælle op. Vi havde en stor kasse med ”Kassationskort” for hver enkelt ting, så som skeer, teskeer, henkogningsglas, drikkeglas, strømper og sokker, spande og koste, borde og stole, gardiner, maskiner og skovle, spader, river osv., osv. Alt, som var blevet knust eller ødelagt, blev i årets løb opbevaret ”på kirkegården”, som var den gamle kokskælder. Her ”dækkede vi op” med alt som skulle fremvises og afstemmes med intakt inventar og beklædning. Noget af det værste var at finde alle teskeerne og nylonstrømpene. Kloge af erfaring gemte nogle af de yngre lærerinder deres kassable strømper i månederne inden kassationsdagen, så man kunne ”supplere op” – hvilket ingen opdagede og ingen

fortrød. Der var en hel afdeling med skåret glas og porcelæn. Værst blev det, da vi fik de nymodens vandglas som pulveriseredes ved fald. Vi havde dynger af dem, og påstod, at vi vidste nøjagtigt hvor mange glas dette repræsenterede.

På den bebudede, årlige, kassationsdag ankom institutionsafdelingens forvalter med et af morgentogene – tro det eller ej: Han hed Sparkær! Han var dog en særdeles kultiveret og behagelig mand, som slet ikke levede op til sit navn. Denne dag udgjorde en hel arbejdsdag både for ham og for forstanderinden, begyndende med formiddagskaffe og nyheder fra kontoret i København. Dernæst fulgte gennemgang af alle inventarkortene, kassation og afstemning. Ved spisetid blev der serveret middag for forvalter og forstanderinde i ”Herreværelset”, efterfulgt af en gennemgang af huset, med henblik på udskiftning og/eller nyan-skaffelser af inventar, og endelig blev det serveret eftermiddagskaffe, hvor alle lærerinderne fik tid til at deltage.

Vi nåede helt ind i 70’erne før forstanderen blev betroet det store ansvar, at holde rede på inventaret, og ”Kirkegården” kunne indrettes til hobbyrum. I den forbindelse fik vi anskaffet brændeovn til al den keramik som vi alle hyggede os med at frembringe.

Arkitekterne

Til institutionen var der knyttet en rådgivende arkitekt og ingeniør. I ret mange år var disse to nærmest eneherkende over huset. Således bestemte arkitekten farver på alle væggene, ja sågar mønsteret på tapetet på personaleværelserne. Det var forbudt personalet at male nogen som helst steder. Ingeniøren bestemte også, hvordan alle lamper skulle se ud, hvilket medførte, at vi i de glade 60’ere blev berigede med PH-lamper i mange størrelser og udgaver.

Da vi fik en nye arkitekt tilknyttet, skete der store forandringer. Han havde i alle år tilbragt sommeren i Espergærde. Han havde ellers kun hospitaler som sit arbejdsområde, og nød derfor at have dette smukke hus at passe på. Det fik for os stor betydning ved senere ombygninger, og især dengang – efter Hafniabranden – hvor alt skulle brandsikres. Da lykkedes det arkitekten at

få reddet de smukke døre i stueetagen, medens det smukke parti på 1. sal måtte nedrives. Et kollektiv, som havde til huse nede ved rensningsanlægget fik det buede vindue. Muligvis eksisterer vinduet endnu.

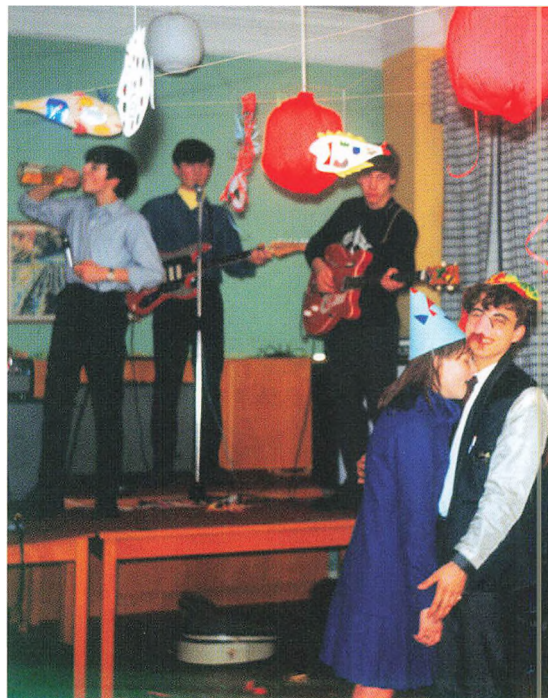
I mange år havde vi store diskussioner om de hvidskurede gulve i strygestuerne og de bonede gulve, som begge de arkitekter, vi havde i årenes løb, syntes var så smukke, at de ikke måtte skæmmes med lak. Det var først, da det for alvor gik op for ham, at ingen lærerinder længere kunne formå en eneste elev til at skure og slibe, at vi forsøgsvis fik lov at lakere.

Flere daglige rutiner

Til hjemmet var tilknyttet en tilsynsførende læge, dr. Halldor Finsen og en psykiater. To gange årligt kom dr. Finsen for at veje og måle eleverne, samt lytte til deres eventuelle dårligdomme, anvise behandlinger og medicin. Dette blev indført i "lægebogen". Til disse besøg var der en uskreven lov om, at der foruden kaffe og kager også skulle være en skål med lækker konfekt. Da undertegnede ikke var så autoritetstro "glemte" jeg imidlertid konfekten. De første år led mange af underlivsbetændelse. Dette blev behandlet af Sundhedsplejersken, som besøgte os ca. en gang ugentlig. I medicinskabet havde hun sin egen plads til hvad, hun skulle bruge.

To gange årligt aflagde vi – i samlet flok – besøg på Tuberkulosestationen ved det gamle Øresundshospital i Helsingør, efterfulgt af eftermiddagskaffe og besøg af sygeplejerske Inger Preisler, der skulle efterse resultaterne af TB-prøverne. Dette var altid nogle fornøjelige besøg, hvor vi tit fik beretninger fra hendes oplevelser i Grønland, hvor Knud Rasmussen fik sit julebad på hospitalet, hvor Inger Preisler arbejdede.

Hospitalsindlæggelser havde vi heldigvis ikke så mange af. Det drejede sig mest om at "få taget mandlerne" eller få fjernet blindtarmen. Dette foregik enten på Helsingør eller Esbønderup Sygehus. Ved ind- og udskrivning, blev eleverne kørt i taxi, men når lærerinderne skulle aflægge besøg, var det nemmest og hurtigst at tage cyklen til Esbønderup.

Omkring 1967 underholdt det lokale band "Flobbigans" flere gange til festerne på Sobækgaard.

Hvis det "gik galt" for en pige

Endvidere var der kredslæge Svendsen i Lundegade i Helsingør. Dertil skulle man følge enhver elev, som havde været på "springtur" – d.v.s. havde været fraværende en nat. Hun skulle undersøges for eventuelle kønssygdomme, og viste det sig, at hun muligvis var gravid, skulle man følge dette op. Var det gået galt, skulle der bestilles tid hos Mødrehjælpen i Stengade, hvor man forsøgte at hjælpe hver enkelt til at beslutte, om hun ville have en abort eller gennemføre graviditeten. At gennemføre graviditeten medførte, at eleven skulle overflyttes til et Mødre- og Svangrehjem.

Rømninger og straf

Som tidligere omtalt, havde forstanderinden forældremyndigheden over eleverne, hvilket medførte, at man omgående skulle eftersøge en hver

bortgået elev. Dette forsøgte man først ved et besøg på stationen. Hvis det var lige ved togafgang, ringede man til stationen, hvor især fragtmand Christensen var god til at spotte vore elever. Ja, det skete sågar, at han ringede os op, og forhørte, om vi mon manglede to-tre elever, for de så ret fremmede ud – eller de var kun iført kitler. Var eleven nået længere end til stationen, hyrede vi vognmand Nørreriis til at køre os en tur i omegnen. Som regel var det ned ad Strandvejen. Nørreriis var på et tidspunkt så vant til disse ture, at han med tom vogn kunne standse op og tilbyde et lift til ”mistænkelige unge piger” og på den måde bringe dem tilbage – i god behold.

Den sidste udvej var at ringe til Humlebæk Politi, som jævnligt fandt de bortgæede på ”Skovkroen” eller på værtshusene i Helsingør. Ved politianmeldelse skulle det udfyldes et skema. Efterhånden blev dette så belastende for politiet, at

Søbækgaard og en del af den store park fotograferet fra luften omkring 1968. Til venstre i billedet ses en del af den store køkkenhave, som eleverne passede, og som leverede mange friske grøntsager til køkkenet på skolen.

vi fik en stak blanketter, som vi selv udfyldte og bragte med på politistationen når vi havde opgivet selv at finde eleven.

Hvis eleven var taget hjem til København, blev hun fulgt tilbage af en medarbejder ved Børneværnet – som regel hendes værge. I de første år kostede en bortgang en stuearrest på indtil tre døgn. Disse tilbragtes, så længe der var to-mands værelser, i sygeværelset. Hvad man egentlig stillede op med både syge og hjembragte elever på én gang, har jeg ingen erfaring med.

Hvis eleven var fræk eller nægtede at udføre en opgave, kunne dette tit kvitteres med en lussing eller to. Om disse afstraffelser kan man læse i Hustugtsbogen, som senere blev afløst af et blanketsystem. I november 1953 blev der udsendt et nyt cirkulære om afstraffelse. Af dette kan man slutte, at slag på sædet og spanskrøsafstraffelse havde været tilladt indtil denne dato, medens lussinger stadig var tilladt, bare man ikke ramte ørerne.

De gode oplevelser

Efter at man havde fået anskaffet filmfremviser, blev der regelmæssigt lånt film fra Statens Film-

central til fælles fornøjelse lørdage og søndage – og når det gik helt vildt for sig, gæstede man Espergærde Biograf, som lå på hjørnet af Stationsvej (senere Mørdrupvej) og Gefionsvej. Her var det særligt festligt i sommerhalvåret, når københavnernes ferierede i Espergærde og Snekkersten.

Det skal heller ikke glemmes, at så godt som alle elever oplevede at komme med til en forestilling på Det Kongelige Teater, og en sommerudflugt med vognmand Allenbæk blev det da også til – om ikke de allerførste år, så dog ret tidligt i ”historien”. Efter at man havde fået anskaffet cykler, blev disse benyttet til udflugter, hvoraf Pinsemorgens-udflugten var noget helt specielt. Længe før solopgang cyklede man af sted med cykelkurvene fyldt op med mad, tæpper og brænde, iført varmt tøj og luffer. Undervejs blev der købt morgenbrød, og hentet vand i kaffekedlerne på Hornbæk kirkegård. Endelig blev der rændt bål mellem de store strandsten på Hornbæk Strand og så var det kun at vente på solopgangen!

Nogle år efter krigen begyndte man at rejse på sommerlejr. Først var det til en koloni på Nordkysten. Senere kom man så langt af sted som til Vesterhavet, hvor man kunne leje sig ind i forskellige foreningers eller institutioners huse. Under opholdet lejede man som regel en bus til en dagstur, hvor forskellige seværdigheder blev besøgt.

Værgefesten

Med til sommerens fornøjelser hørte også den årlige ”værgefest”, hvortil samtlige kreds værgere og chefer for børneværnet blev inviteret til en bedre middag med efterfølgende sang og optræden. Efter at gartner Christensen var blevet ansat, kom der hurtigt gang i folkedansundervisningen, som han i øvrigt også var leder for i Espergærde. I vinterhalvåret var der ugentlige øvetimer, hvor sanglærerinde og kantor ved Mariækirken, Lilli Lestrup, trakterede klaveret og Christensen dansede for. Når værgene eller et hold udenlandske gæster besøgte os ved sommertide, lejede vi folkedragter i Hillerød samt pantefoged Olsen til at spille violin – og så gik dansen på den store græsplæne.

Pigernes baggrund gennem tiden

Alle beboere var, hvad man med en offentlig betegnelse kalder ”anbragte” af børneværnet, senere af børne- og ungeforsorgen, selv om mange i virkeligheden var her på helt frivillig basis.

Årsagen til anbringelsen var meget forskellig i årenes løb og indenfor hver årgang, men fælles for hovedparten var, at de ikke trivedes i familien af årsager som dårlige boligforhold, dårlig økonomi, vold, druk, psykiske eller andre sygdomme, manglende omsorg m.m. Disse forhold sammenholdt med at pigerne var i pubertetsalderen, resulterede i alt fra hyppige stridigheder til udeblivelse fra hjemmet i kortere eller længere tid.

Børnefamilier, som var på offentlig forsørgelse, havde en tilsynsførende fra børneværnet. I gravevende tilfælde, var det værgen der indstillede til midlertidig fjernelse fra hjemmet, men oftest var det forældrene (den enlige moder), der bad om hjælp. I nogle tilfælde endda den unge selv.

I 1960'erne og 1970'erne ville mange af vore elever være blevet sendt på almindelige efterskoler eller husholdningsskoler, hvis familien ellers havde haft økonomi dertil. Efterhånden blev det da også almindeligt, at børne- og ungeforsorgen sendte mange unge på enten efterskole, i ungdomspension med fortsat skolegang eller til en helt anden uddannelse. Dette medførte, at vi på Søbækgaard modtog elever med stadig større vanskeligheder, hvilket krævede en stor og veluddannet personalestab.

Søbækgaard lukker

I de glade 60'ere og i 70'erne skete der en rivende udvikling indenfor børne- og ungeforsorgen. Det eksisterende personale fik pædagogisk og psykologisk efteruddannelse, der kom nye medarbejdere af begge køn og der kom pædagoger og en psykologisk konsulent. Desuden modtog vi – til stor inspiration for både personale og elever – mange praktikanter fra husholdnings- og børneforsorgs-seminarierne.

I 1979 blev Husholdningsskolen ændret til en kombineret familie- og ungdomsinstitution. Nu blev 1. salen af skolens værelser reserveret til unge familier med småbørn medens resten af huset fortsatte som skole for unge piger. Denne be-

Som Hagemanns palæ tog sig ud – set fra parken i 1970'erne.

slutning om at placere en familieafdeling på Søbækgaard betød, at vi blev pålagt en opgave, som umuligt kunne gennemføres med succes, selv om vi gjorde ihærdige forsøg.

Efter henvend 10 år sluttede imidlertid også denne epoke. Borgerrepræsentationen besluttede at lukke institutionen og flytte de unge og personalet til to institutioner i København. Søbækgaard blev sat til salg, men kom derefter til at stå tom igennem næsten 10 år. I den periode var der adskillige forslag om anvendelsen af ejendommen, men det er en helt anden historie...

Else Holgersen (f. 1930 i Stavanger) var formand for Københavns Kommunes institutioner på Søbækgaard i perioden 1961-1989. Hun kom dog til skolen allerede i 1956 som uddannet husholdningslærerinde, men blev senere uddannet på socialpædagogisk fortsættelsesseminar. På grundlag af nedskrevne notater og egne erindringer har Else Holgersen nu nedskrevet institutionens historie fra dens start i 1943 som "Ungdomshjem", over perioden som "Husholdningsskole" og frem til nedlæggelsen i 1989, hvor Søbækgaard var indrettet som "Ungdoms- og Familieinstitution".

Øresunds skiftende lys gengivet af Ritta i et par af hendes egne fine oliepasteller.

Ritta Vognsen Jensen

In memoriam

Den 22. september 2006 sad en stor del af museernes ansatte sammen med det halve Espergærde og Snekkersten i den stopfyldte Egebæksvang Kirke for at tage den sidste afsked med Ritta. Ritta Vognsen Jensen blev 70 år, hun havde det meste af sit liv været knyttet til lokalmuseet for den gamle Tikøb Kommune, Historisk Samling og senere Flynderupgård Museet. Det var Rittas far, Arne Meyling, lærer på Espergærde Skole, der grundlagde museets samlinger. I begyndelsen samlede han mest med henblik på at levedegøre undervisningen, men efterhånden udviklede samlingen sig til et egentligt museum. Dette arbejde var Ritta allerede som barn og ung med i. Hendes tegne- og maletalent blev udnyttet til plancher, baggrunde, historiske tidstavler og meget andet. Da Ritta således var vokset op med museet, var det nærliggende, at hun blev ansat, da det skulle flytte til nye lokaler på Flynderupgård. Her foretog hun sammen med museumsinspektør Lilly Friis en omfattende nyregistrering af samlingerne. Siden var hun, sammen med Per Christiansen, med til at holde samling på de personer, der bakkede op om fiskerisamlingen og opbygningen af stejlepladsen på Flynderupgård. Ved arbejdsdage og arrangementer var Ritta det naturlige midtpunkt, hvis glade latter ofte lød ud over hele stejlepladsen.

Da den legendariske Poul Korse overtog formidlerstillingen efter Lilly Friis, var der bud efter hans indsats på Bymuseet og i selve Helsingør by. Så han rykkede sit kontor fra Flynderupgård til Hestemøllestræde. Ritta var derefter mere eller mindre alene om at ”passe” Flynderupgård. Hun stod for hjemtagelser, publikumsforespørgsler, registrering af arkivalier og genstande og meget

andet. Hun havde oparbejdet en kreds af lokalhistorisk interesserede, der til stadighed hjalp med at skaffe fotografier, foreningsarkivalier og andet, der ellers ville være gået til grunde, til museets samlinger. Museumsrådsnetts kræfter blev koncentreret på Bymuseet og Marienlyst Slot, så der var ikke mulighed for at lave f.eks. større særudstillinger på Flynderupgård.

Undertegnede lærte Ritta at kende, da jeg i 1986 blev ansat ved Helsingør Kommunes Museum, ganske vist med ”domicil” på Bymuseet, men med intentioner om også at arbejde i Helsingørs landområder. For Ritta, der i mange år selv havde stået for det hele, var det ikke så let, at der pludselig kom en yngre ”chef” ind i billedet. Men meget hurtigt opløstes vandene og vi tilbragte mange fredage efter arbejdstid med at diskutere og fabulere om, hvad Flynderupgård kunne udvikles til. Hendes uvurderlige viden om samlingerne – hun behøvede ikke at ty til kartoteker for at vide, hvad vi havde – gjorde det let for mig at komme ind i det, for mig, helt nye arbejdsområde. Da vi først fik lov at rydde lidt af den permanente udstilling, så der blev plads til særudstillinger, viste det sig, at Ritta sprudlede med gode ideer og i den grad trivedes med udstillingsarbejdet. Hun var glad for, at de genstande, hun og hendes far havde indsamlet, kom frem fra magasinerne og blev set i nye sammenhænge. Det blev til en række større udstillinger på Flynderupgård, begyndende med stavnsbåndsudstillingen i 1988 og for Rittas vedkommende sluttende med ”Mellem skov og strand” i kulturbyåret 1996, hvor hun valgte at gå på efterløn.

”Mellem skov og strand” handlede bl.a. om Nordsjælland, som det blev set gennem kunstens

øjne. Det gav anledning til, foruden en række lån fra landets kunstmuseer, at anvende museums- væsnets egne malerier, herunder de guldalder- malerier, som Arne Meyling havde lagt så mange kræfter i at skaffe til det lille museum under Espergærde Skole. Arne Meyling arbejdede i en tid, hvor kunsteliten vrængede noget på næsen af sådanne malerier. Så den fine kunstsamling, han anskaffede, kostede ikke en brøkdal af, hvad den ville have kostet tyve år senere. Mange af disse malerier var, som følge af en omorganisering i museums- væsnet, endt på Marienlyst Slot. Det var sandt at sige ikke til Rittas udelte tilfredshed, hun syntes, at samlingen blev amputeret og manglede et vigtigt perspektiv. Så det var med stor glæde, at vi til hendes "afskedsudstilling" kunne vise størsteparten af malerierne i den sammenhæng, de oprindeligt var anskaffet til.

Det er efterhånden blevet en tradition, at Flynderupgård tilbyder juleaktiviteter for børn, vel at mærke aktiviteter, hvor børn også lærer noget. Det var Ritta, der i sin tid "opfandt" juleaktiviteterne. Hun bandt f.eks. julebukke eller halmkranse med børnene og forklarede om forskellen mellem hø og halm og om julebukken i den gamle, nordiske jul. Hvert år i begyndelsen af december gik Ritta til den med entusiasme og glæde. Når vi nåede hen mod den 22. december og de sidste hold børn, var gassen naturligt nok gået noget af ballonen – og de før så "søde børn" blev, til stor moro for os andre, omtalt som "endnu et hold unger".

I årenes løb blev flere og flere museale funktioner flyttet fra Bymuseet til Flynderupgård. Det medførte, at det før så stille museum nu var arbejdsplads for flere og Rittas hverdag blev markant ændret. Det betød også, at hun fik mulighed for at tage ind på Bymuseet og hjælpe til med arkiveringen i Byhistorisk arkiv.

Ritta var i det hele taget et meget alsidigt menneske. Foruden hendes livslange museums- erfaring var hun som akademiuddannet billedhugger dybt engageret i kunst og kunstformidling. Sideløbende med sit museumsarbejde var hun i en lang årrække en højt skattet aftenskolelærer i tegning og maling. Sine tegneevner brugte hun også i museets tjeneste i form af illustratio-

ner og vignetter m.m., som hun generøst stillede til museets fri disposition. Ritta gik på efterløn, førend Frilandskulturcentret var kommet rigtigt i gang. Hun meldte sig dog straks i Venneforeningen og bidrog aktivt med sine tegneværksteder for voksne. De var meget populære og det var en fornøjelse at se, hvor meget den nærmest individuelle undervisning gav eleverne. Allerede i sommeren 2006, hvor Ritta lå på hospitalet, kunne vi mærke, hvor stort savnet af disse tegneværksteder var.

Ritta og hendes mand Bent var også friske på at tage med Venneforeningen på en todagestur til Fredriksdal i Helsingborg. Med sig bragte de deres elskede smakkejolle, Ritta IV (?), den sidste, der blev bygget på det gamle bådebyggeri i Snekkersten Havn.

Efter sin afsked fik Ritta for alvor tid til at tage del i det store frivillige arbejde med at lave de årlige lokal historiske udstillinger til havnefesten på Snekkesten havn. Det var trekløveret Christian Sørensen, Keld Damgaard og Ritta, der brugte næsten et helt år på at fremskaffe oplysninger om de "Mennesker og Huse", som blev beskrevet på de talrige plancher, hvert års udstilling bestod af. Ritta var især beskæftiget med at finde oplysninger i tinglysningsbøgerne. Et langsommeligt, men absolut nødvendigt arbejde, som det bliver svært at finde en efterfølger til at varetage. Når trekløveret havde indsamlet oplysninger og fremskaffet billeder og tekster, kom den endelige udstilling til verden i Ritta og Bents værksted i kælderen under deres lejlighed. Her samlede de under hyggelige former, medens plancherne blev klæbet op.

I årene efter Rittas pensionering kaldte man aldrig forgæves på hendes hjælp. Da vi ville lave udstillingen "Nordsjælland på paletten", med malerier med lokale motiver, udsendte vi en eftersøgning i lokalpressen efter sådanne billeder. Der kom så overvældende mange henvendelser, at en sortering viste sig nødvendig. I den forbindelse kørte Ritta og jeg kommunen tynd og besøgte alle, der havde henvendt sig. Vi fik billeder fotograferet og registreret og frem for alt motiverne nøjere bestemt. Ritta var glad for disse ture og (gen)så selvfølgelig også en masse mennesker, som hun kendte fra tidligere. Der var kun én ting, der

kunne forhindre Ritta i at tage med – hendes brude! Så besøgene blev aftalt med behørig hensyntagen til brudeaftalerne.

”Nordsjælland på paletten” i 2001 var den sidste, rigtig store udstilling på Flynderupgård, Ritta var med til. Men var der en oplysning, vi havde brug for, en kontaktperson eller andet, hun kunne hjælpe med, var hun altid rede til at springe til. Talrige er de gange, hvor hånden, efter hendes alt for tidlige og uventede død, har rakt ud efter telefonen for lige at spørge Ritta – for så at falde ned på bordet ved tanken om, at Ritta ikke er mere. Tilbage er mindet om mange frugtbare arbejdstimer i hendes selskab og lyden af hendes glade latter for det indre øre.

Anne Majken Snerup Rud

En sommerdag af de mange, hvor Ritta er den inspirerende vejleder for en af tegneværkstedets elever. Frilandskulturcentrets kvie ligger model, upåvirket af sin betydningsfulde rolle.

Madam Svendsen sidder ved kældernedgangen med sine grøntsagskurve. Hun hører til en af de talrige koner der solgte gulerødder, kål, selleri mm.

Når hun er ude kan man trygt regne med at skibsklarerboutikken også er åben. Foto Eva Trein Nielsen.

Årsberetning for museerne 2006

Af Kenno Pedersen

Der er sædvanen tro ydet et stort og gedigent stykke musealt arbejde af medarbejdere og volontører godt hjulpen af de mange temporære medarbejdere. Foruden alle de mange gode og engagerede medarbejdere vil Helsingør Kommunes Museer blive meget forskelligt fra det museum, der kendes i dag og kendetegnes ved et særdeles højt aktivitetsniveau, som på en række områder helt klart kan stå mål med de største og bedste museer i Danmark.

Dette vil også være målet fremover, sådan som der er lagt op til i museernes virksomhedsplan for årene 2007-2010, hvor Helsingør Kommunes Museer 'som statsanerkendt kultur-historisk lokalmuseum gennem indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling inden for sit ansvarsområde skal virke for sikringen af Danmarks kulturarv og belyse tilstande og forandringer inden for kulturhistorien, ligesom samlingerne skal gøres tilgængelige for offentligheden og stilles til rådighed for forskningen samt udbrede kendskabet til resultatet af såvel museernes egen forskning som anden forskning baseret på museernes samlinger'. Virksomhedsplanen omfatter indledning; præsentation af Helsingør Kommunes Museer og museets opgaver; organisation og samarbejde; signaler til Helsingør Byråd; mål og resultatkrav; handleplan samt aktivitetsplan.

Helsingør Kommunes Museers decentrale opbygning er i sagens natur stærkt ressourcekrævende, men giver på fornemste og bedste vis en enestående mulighed for opbygning af et museumsvesen med et afgrænset, overskueligt og stringent musealt indhold opdelt på de respektive huse. Der er således på den ene side en klar indholdsmæssig skillelinie mellem de fire afdelinger, på den anden side kan disse supplere og underbygge hinanden på glimrende og enestående vis. Akkurat som Frilandskulturcentret komplemen-

terer Flynderupgård Museet og Sundtoldsmuseet Skibsklarerergaarden er at regne som anneksmuseum til Helsingør Bymuseum, det vil sige, at den sundtoldshistoriske samling og formidlingen af samme er pr. 11. april 2006 henlagt til Skibsklarerergaarden i Strandgade 91.

Fuldt indrettet vil Sundtoldsmuseet omfatte 550 kvadratmeter foruden kælder og loft. Målet vil være at få etableret et levende, nærværende og inspirerende museum afspejlende de 430 år, hvor opkrævningen af Øresundstolden var Helsingørs livsnerve og et betydningsfuldt element i Danmarkshistorien. Det er blevet besluttet, at Skibsklarerergaarden skal være et 'omvisningsmuseum', hvor den museumsbesøgende ikke vil kunne gå rundt på egen hånd, men bibringes oplevelsen gennem guidede ture. Dette giver udstillingsvirksomheden en anderledes og større frihed med hensyn til sikringsforhold og dermed gøre formidlingen mere autentisk. Mere end 4.000 besøgende har siden indvielsen den 11. april 2006 har deltaget i omvisninger og foredrag.

Skibsklarerergaardens autentiske og velbevarede kulturhistoriske miljø vil udgøre en væsentlig del af Sundtoldsmuseet, der således omfatter skandinaviens ældst bevarede butikinteriør (1823) med tilhørende skipperstue, skrivestue og kontor foruden boligen for sundtoldsklareren og hans husstand med øverste etage indrettet som skipperherberg. Den tidsmæssige trend i indretningen af Skibsklarerergården er 1820'erne. Øverste etage i baghuset er nyindrettet, og vil udgøre rammen om det 'historiske værksted og eksperimentarium' som vil blive en integreret del af den sundtoldshistoriske udstilling baseret på IT-formidling.

I bestræbelsen på at bibringe Skibsklarerergaarden som museum så mange autentiske formidlingselementer og aktiviteter som vel muligt, er der blevet indledt et samarbejde med Wiibroes

Bryggeri om indretning og drift af et 'musealt håndværksbryggeri' indrettet i det lille, ikke fredede udhus i gården, hvor det første bryg snart er klart til at blive prøvesmagt i 'Klarerergaardens Bryg-Laug', som er en nystiftet støtteforening med borgmester Per Tærsebøl og salgsdirektør på Wiibroes Bryggeri Per Sørensen som henholdsvis oldermand og viceoldermand.

Idet vin har lang en tradition i Skibsklarerergaarden, vil kælderen under forhuset, der er fra 1580, blive indrettet med en udstilling over vinhandelens historie i Danmark. Det sker i samarbejde med Helsingør Vilmuseumsforening.

Helsingør Kommunes Museer har lang og rig tradition for folkelig opbakning og engagement. Den lokale forankring er en altafgørende faktor i den museale virksomhed indenfor indsamling, dokumentation, bevaring, undersøgelser og formidling. Museerne har brug for den historiske viden lokalsamfundet rummer. Museerne har desuden deltaget i en lang række tværkulturelle arrangementer, som ikke nødvendigvis har haft med museernes traditionelle emneområder at gøre. Museerne har endvidere haft en lang række samarbejdspartnere i lokalområdet. Jævnfør de respektive museumsinspektøreres bidrag til årsberetningen.

Med et så vidt favnende arbejdsområde som det et kulturhistorisk lokalmuseum rent faktisk omfatter, er det umuligt at planlægge - endsige langtidspanlægge - minutøst for den museale virksomhed, idet mange undersøgelses sager opstår spontant og ganske tilfældigt. Det samme forhold gør sig gældende ved hjemtagelser af museumsgenstande og arkivalier, der oftest bliver tilbudt her og nu. Hertil kommer, at museerne sjældent på forhånd har sikkerhed for tildeling af fondsmidler, omfanget og tidspunktet for deres bevilling. Der må derfor handles, når muligheden foreligger og de økonomiske midler byder sig. Dette kan betyde, at andet musealt arbejde må udskydes, ligesom der i økonomisk henseende må gøres brug af muligheden for at afvikle et merforbrug det følgende år eller omvendt overføre et mindreforbrug som 'opsparing', herunder fondsmidler. I den forbindelse har regeringens krav om nulvækst i det kommunale forbrug i 2006 været

som en hund i et spil kegler. Nettobudgetteringen har som princip og arbejdsredskab været et bærende element ved etableringen af Sundtoldsmuseet i Strandgade 91, hvor et målrettet mindreforbrug i 2005 og hen ved 1 million kroner i fondsmidler har finansieret den indvendige istandsættelse og indretning af museet i Skibsklarerergaarden, som nu først vil stå fuldt færdigt medio 2007.

Endskønt planerne om etablering af et værftsmuseum som en del af 'Kulturværftet' ligger noget længere ude i fremtiden, har der været arbejdet intenst med projektet og planlægningen, som nødvendigvis må omfatte stor fleksibilitet, idet mål og med i et nutidigt værftsmuseum vil være meget forskellig fra det som fremtidens museum vil byde på. Det nutidige værftsmuseum vil i høj grad henvende sig til generationerne, der selv har oplevet værftet, og som derfor vil have en anderledes forventning til og forståelse af det historiske materiale der udstilles end fremtidens museumsbesøgende, hvor 'værftstiden' blot vil være en tidsepoke på lige fod med 'sundtoldstiden'. Den historiske vægtning i et kommende 'værftsmuseum' vil derfor blive lagt på 'arbejdets vilkår' samt på 'værft-by-relationen'.

I en erkendelse af at alting har sin begrænsning, også arbejdsmæssigt, så blev der i museernes virksomhedsplan for året 2006 taget generelt forbehold for tidshorizonten i gennemførelsen af en række af de projekter, der var indeholdt i aktivitetsplanen, idet indretningen af Skibsklarerergaarden til Sundtoldsmuseum måtte nyde fremme. Alligevel er mange af projekterne blevet gennemført eller påbegyndt. Også en hel del som oprindeligt ikke var omfattet af virksomhedsplanen, således som det vil fremgå af inspektørernes årsberetninger.

Opgørelsen for året 2006 viser, at Helsingør Kommunes Museer inklusive Frilandskulturcentret og Sundtoldsmuseet Skibsklarerergaarden har haft 29.618 museumbesøgende mod 30.411 i 2005. Et fald på 793 besøgende eller 2,6 procent. Tallene for de enkelte afdelinger har været som følger: Helsingør Bymuseum 4.326 mod 6.334. Hertil skal det bemærkes, at bymuseets udstillinger har været lukket i to måneder i forbindelse med en delvis overflytning af samlin-

gerne til Skibsklarerergaarden. Tilsvarende kan faldet i antallet af besøgende på Marienlyst Slot fra 10.572 i 2005 til 9.630 i 2006 i vid udstrækning tilskrives lukningen af slottet i forbindelse med maleristandsættelse i februar måned. Flynderupgård Museet havde i 2006 9.978 besøgende mod 10.143 i 2005. Det er eksklusiv de 425 besøgende som i 2006 har været på omvisning på 'Frilandskulturcentret' (det historiske landbrug) mod 2.018 i 2005. Flynderupgård Museet har med andre ord i 2006 været den publikums-mæssige topscorer. Procentuelt er det imidlertid 'Sundtoldsmuseet Skibsklarerergaarden', der med 5.259 besøgende i 2006 mod 1344 i 2006 har præsteret den relativt største fremgang, nemlig 289 procent.

Et kik ind i "søsalen" skibsklarererbjæmets fine stue på salsetagen. Foto Lars Bjørn Madsen.

I gennem porten fra Strandgade har man et kik ind til det nyåbnede bryggeri i skibsklarerergården. Foto Bendt Petersen.

De første gæster har indtaget Bymuseets nye café.

Administration og museumsbutik

Af Mai Larsen-Jensen

Langt de fleste museer har i dag en butiksfunktion knyttet til driften, idet entréindtægterne ikke længere er tilstrækkelig til at dække omkostningerne. Dette har i snart mange år ligeledes været tilfældet for vore museer, og ikke mindst i butikken i Bymuseet har vi kunnet mærke en stigende interesse og omsætning år for år. Mens butikken i Museet Skibsklarerergaarden har et klart, musealt betinget vareudvalg, har vi ”frit spil” i butikken på Bymuseet, hvor vareudvalget derfor er blevet meget rigt og attraktivt.

Januar startede på normal vis med optælling af alt i butik og på lager, fra nipsenåle til store dukker. Desværre var bemandingen ikke optimal, således at det tog sin tid at nå målet.

Med nye regler inden for arbejdsmarkedspolitikken er perioden for ansættelse af personer i job med løntilskud nu lovbestemt til kun at kunne finde sted i 2 gange et halvt år, og ikke som tidligere over en længere periode, hvis begge parter ellers var tilfredse med aftalen.

Dette bevirker, at når vi har fået lært en person op til skrankefunktion, butikspasning m.m. og tingene fungerer, så er tiden gået og forløbet slut og vedkommende er nødsaget til at stoppe. Herefter kan en ny oplæringsproces starte med en ny person!

Vi fastansatte er alle helt klar over, at vi er dybt afhængige af denne form for arbejdskraft, idet det er fysisk umuligt for os at klare det arbejdspress, som en åbningstid alle dage fra 12.00 – 16.00 medfører. Men vi er ligeledes klar over, at vi skal yde noget til gengæld for disse personer, hvad vi også gør, men det er tidskrævende. Disse ydelser kan f.eks. være hjælp til skrivning af ansøgninger, information om jobmuligheder, edb, butiksfunktioner m.m., og de vil forhåbentlig kunne give de pågældende personer et øget selvværd.

Museernes administration må således siges at være en ”blød” arbejdsafdeling, hvor vi kan og tager individuelt hensyn til den enkelte.

Medarbejderne er utrolig gode til at tage imod nye kolleger ustandselig. Meget ofte er der en ny medarbejder, som skal præsenteres og læres op. Det kan f.eks. være en person i arbejdsprøvningsperiode, der har været væk fra arbejdsmarkedet i en længere periode og skal prøve kræfter med, hvor mange timer vedkommende kan fungere i job og samarbejde med andre mennesker.

I 2006 havde vi 27 personer ansat under en eller anden ordning.

Vi har haft uanmeldt besøg fra Arbejdstilsynet, som gennemgik arbejdspladsen på kryds og tværs og endte med at tildele os en ☺, som vi *alle* blev utrolig glade for.

Året 2006 blev året, hvor administrationen rykkede ned i stuen i umiddelbar forlængelse af museumsbutikken. Medarbejderne fattede vaske-spand og malerpensel og fik sat et udstillingsrum i forbindelse med museumsbutikken i stand, som nu er indrettet til minicafé. Her kan vore besøgende sidde i ro og mag og nyde en kop kaffe/te og et stykke chokolade samtidig med, at de kan fordybe sig i vore gratis museumsfoldere og få lyst og inspiration til at se museet eller gå på nogle af de foreslåede vandreture.

Alt i alt kan vi på museerne nu glæde os over at have opbygget en service for vore gæster i form af butik- og cafévirksomhed, der er i fuld overensstemmelse med tidens trend indenfor museumsverdenen, idet museumsgæsten i dag forventer en ”totaloplevelse”.

Men hvad tror I så det her er? Børnene kigger undrende på den mærkelige lange tingest på skibsklarerers chatol. Deres bud lyder på en fiskestang, eller en vase! Endelig er der en, der med overbevisende og ivrig stemme siger: "en pibe". Maleriet af skibsklarerersfamilien på væggen ved siden af studeres endnu en gang, og børnene opdager, at piben fra chatollet er magen til den på maleriet. "Måske er det ham, der har glemt sin pibe, da han var på besøg her hos klarerersfamilien."

Museumsbesøg for de yngste i Klarerergården

Af Linda Duus

Museet Skibsklarerergården havde i perioden fra 20. november til 20. december 2006 hver tirsdag, onsdag og torsdag omvisninger for Helsingør Kommunes daginstitutioner og skolernes yngste klasser. Der var stor interesse for dette særlige tilbud målrettet mod de 4 –10-årige. Godt 3 dage efter, at invitationen til børneomvisningerne i Skibsklarerergården var sendt via e-mail til skoler, børnehaver og fritidshjem, kunne museet melde "alt udsolgt". I alt deltog 306 børn og 24 voksne i disse omvisninger.

På besøg hos skibsklarereren og hans familie.

Historien om Skibsklarerergården er et virkelighedens eventyr. Med fokus på den gode historie og de ting i udstillingen, som børnene genkender fra deres egen hverdag, får de en fornemmelse af, hvordan det var at leve i Helsingør omkring 1820, hvor Øresundstolden prægede byen.

Det kan være vanskeligt som ganske grøn museumsgæst at forstå og forestille sig, hvordan det var at leve i Helsingør for ca. 200 år siden, og hvad en skibsklarerergård overhovedet var for noget. Det er langt fra alt, der er til at forstå, når man f.eks. er 5 år og endnu knap nok forstår sammenhængen i sin egen hverdag. Men

Nu skal I bare høre!

Der var en gang en konge i Danmark. Han hed Erik af Pommern. Han manglede penge. Han skulle nemlig bruge rigtig mange penge når han skulle i krig, og til at bygge fine jagtslotte og betale alle sine tjenestefolk. Før tjente Erik af Pommern mange penge på alle de sild, man fangede herude i Øresund – ja, der var nogen, der sagde, at sildene svømmede så tæt, at man kunne gå oven på dem fra Helsingør til Helsingborg. Mon man skal tro på det?

Men lige pludselig en dag var der ikke flere sild at fange i Øresund. Nogle mente helt bestemt, at det var fordi sildene var blevet skræmt væk af larmen fra de store kanoner ude på Krogen, som Kronborg hed dengang. Hvad skulle kongen dog gøre – ingen sild, ingen penge! Hvordan skulle han nu få skaffet penge? Jo, han fik en rigtig god ide! Han befalede, at hver gang et skib sejlede forbi Kronborg, skulle det stoppe op og betale en guldmønt til kongen! Og hvis et skib nægtede at stoppe og betale så ..

Ja, hvad tror I så, der skete?

Ja, så er historien om skibsklarerergården og sundtoldstiden skudt i gang!

Her begynder så børnenes tur rundt i Skibsklarerergården. Først den fine butik, hvor vi bl.a. prøver vægt og lodder og snuser til det tjærede garn. Så skipperstuen, hvor kaptajnen, som børnene i starten forventer at møde på deres tur rundt i huset, sad og fik sig noget at drikke og spise. Der fortælles om den dygtige færgemand, hvis båd også var en slags vandtaxa mellem Helsingør og Helsingborg, inden de store færger kom. Og om de frække brokaprere. Hvorfor havde man så mange tjenestefolk dengang? Hvorfor havde klarereren sit eget bryggeri? Hvorfor har huset en svalegang? Og de hører om skibshunden og rottehunden – og ser på natpotten, som efter børnenes bedste gæt må være en kæmpekop.

Historiekisten

Efter en tur rundt i hele huset – op og ned ad skæve spøgelsestrapper og ind og ud ad store døre og fine stuer – slutter omvisningen i foredrags-salen.

Her står en gammel skibskiste – måske stammer den helt tilbage fra dengang, skibsklarereren

og hans børn boede her! I kisten er mange forskellige ting fra gamle dage. Mange af tingene har børnene set på deres tur rundt i udstillingen. Forskellen er bare den, at tingene i "historiekisten" må man røre ved og lege med. En befrielse for de fleste – endelig kan man få lov til at se med fingrene! Timeglas, beskøjter, fjerpen, lak og segl, en revolver fra kongens geværfabrik på Hammermøllen, en rotte, træsko med halm i, filtbolde, en søkikkert, en skibsmodel, tøndebånd og toppe og meget mere.

Besøget slutter af med den medbragte mad og drikke.

Børneomvisninger vil i februar og marts 2007 igen blive tilbudt daginstitutioner, skoler, lejrskoler og andre børnegrupper, som kunne være interesserede. Men til forskel fra sidst har det ikke denne gang været økonomisk muligt at tilbyde omvisningerne gratis. Til gengæld er der for de ældste klasser udarbejdet undervisningsmateriale, og de får mulighed for at udfylde Øresundstoldherlig spas! med fjerpen, lak og segl.

Omvisningen er slut, og børnene fra Stauninggården Børnehus, er her i gang med at udforske "Historiekisten", inden madpakkerne tages frem.

Helsingør Byhistoriske Arkiv

Af Lars Bjørn Madsen

Indretningen af arkivmagasinet i byens gamle sprøjtehus i Sct. Annagade 45 har taget lang tid, da arkivet kun råder over én fastansat, nemlig arkivlederen. Heldigvis har vore dygtige volontører bidraget stærkt til at magasinet vil være færdigindrettet i 2007. Her ses volontør Ebbe Nielsen i færd med opstilling af en arkivaliegruppe.

I årbogen 2005 kunne man læse om det nye byhistoriske arkiv i Strandgade 91, om vort nye arkivmagasin i Sct. Annagade 45, og om de problemer vi havde i forbindelse med indretningen af dette magasin. Mange af problemerne er nu

løst, og magasinet fungerer i det store og hele fuldt tilfredsstillende – i hvert fald for brugerne, og det er jo trods alt det vigtigste. Når man besøger Helsingør Byhistoriske Arkiv i Strandgade 91, kan man i den lille hyggelige læsestue finde de fleste nødvendige opslagsbøger, registraturer og publiceret kildemateriale, og man kan frem for alt på læsestuens enlige computer benytte sig af diverse registraturer over alle de mange arkivalier, der findes på arkivmagasinet. Brugeren skal blot - ligesom på Statens Arkiver - udfylde en bestillingsseddel og komme igen en dag eller to efter.

Man må nemlig tålmodigt afvente levering af de ønskede arkivalier, der først skal hentes i arkivmagasinet. Af arkivlederen! Heldigvis forstår vore brugere situationen, og mange kender jo også proceduren fra Rigsarkivet, hvor de fleste arkivalier efterhånden ligger i fjernmagasinet i Glostrup, hvilket normalt kræver en ekspeditionstid på tre dage. Nu er det jo også således i vore dage, at langt de fleste henvendelser til arkivet sker via e-mail eller telefon, og i disse tilfælde søger vi i videst muligt omfang at besvare henvendelserne fyldestgørende, ikke mindst når der er tale om brugere, som er bosiddende langt fra sundtoldstaden. Og den taknemmelighed, man i regelen møder, når man har besvaret spørgsmålet, er næsten hele ulejligheden værd. Alt har naturligvis sin grænse, og i princippet skal brugerne selv opsøge arkivet og via de hjælpemidler, vi kan stille til rådighed, finde, bestille og efterfølgende gennemgå de nødvendige arkivalier.

Digitale registraturer og arkivalier

Helsingør Byhistoriske Arkiv skal fortsat være et sted, hvor man ikke alene kan benytte sig af arkivets egen store samling af fotografier og arkivalier fra bl.a. privatpersoner, foreninger og virksomheder, men også kan få den nødvendige hjælp til at søge såvel andre arkiver og institutioner, som eksterne hjælpemidler. I sidste beretning meddelte vi, hvordan det gik med vore mange registraturer og andre database-baserede hjælpemidler til dette formål, og i år har vi glæden at kunne sige, at arbejdet skrider aldeles planmæssigt fremad. Vor volontør Jonna Gustafsson har eksempelvis afsluttet sit kæmpearbejde med at udføre et elektronisk stikordsregister til de publicerede uddrag af Helsingør Byråds forhandlinger, der dækker perioden 1838-1970. Denne mange tusinde sider lange, utraditionelle Helsingør-historie kan nu bruges på hovedbiblioteket på Marienlyst Allé og naturligvis i Helsingør Byhistoriske Arkiv. Volontør Ebbe Nielsen påbegyndte i det forgangne år sin ligeså omfattende database over Helsingør gamle købstadskommunes virksomheder – i første omgang perioden 1901-1950. Senere vil borgerskabsprotokollernes oplysninger blive indtastet i registret, så det kommer til at dække pe-

rioden 1612-1950, og til allersidst vil vi søge at få det ført helt op til vore dage. Med dette redskab vil man kunne finde en lang række oplysninger om byens erhvervsliv, lige fra Værftet, Tretorn og Wiibroes Bryggeri til den lille købmand, slagteren og damefrisøren på villavejen. Med lethed vil kulturhistorikeren kunne finde fordelingen af de enkelte håndværk i Helsingør i en given periode, og slægtsforskeren vil hurtigt kunne få svar på, hvad det var for en butik, oldefar havde i Stengade. Mulighederne er selvsagt utallige.

Volontør Torben Bill-Jessens digitalfotografering af væsentlige kort- og arkivaliegrupper i Statens Arkiver og andre institutioner fortsætter støt og roligt, og allerede nu kan man her i arkivet betjene sig af registrene til skøde- og panteprotokollerne for Helsingør bygrunde for perioden 1697-1927, registre til Helsingørs skifteprotokoller 1571-1921, Helsingør Bygningskommissions journaler og forhandlingsprotokoller (ca. 1832-1964), og endelig kan man snart søge på de mange kort og tegninger, som Landsarkivet i sin tid har udtaget af Helsingør Bygningskommissions journalsager til den særskilte kort- og tegningsamling. De bliver senere suppleret med Rigsarkivets tilsvarende samlinger. Desuden har vor volontør, lokalhistorikeren Kjeld Damgaard, digitalfotograferet realregistrene i Landsarkivet over gårde og huse for Tikøb Kommune (Kronborg østre Birk) for perioden 1849-1910. Det er et fremragende hjælpemiddel, der ligesom de førnævnte ligger på CD til brug i arkivet.

Mange arkivbrugere ønsker oplysning om deres ejendom, og for at kunne betjene disse hurtigt og tilfredsstillende, påbegyndte vi i efteråret 2006 udarbejdelsen af et register over alle ejendomme i Helsingør Kommune indtil ca. 1920. Udarbejdelsen af dette hjælpemiddel, der i princippet er en indtastning af bl.a. ovennævnte realregistre og dele af brandforsikringsprotokollerne, er ganske omfattende og sker derfor i et nært og berigende samarbejde med kommunens to foreningsdrevne, lokalhistoriske arkiver, nemlig Historisk Forening og Arkiv på Sauntevej i Hornbæk og Hellebæk-Aalsgaard Egnshistoriske Forenings arkiv på Hammermøllen i Hellebæk. Endelig har Kjeld Damgaard generøst - og dristigt! - påtaget sig

en stor del af indtastningsarbejdet for ejendommene i den gamle Tikøb Kommune. Når databasen er færdig, vil man, foruden et jævnføringsregister over de enkelte ejendommers matrikel-, hus-, brandforsikrings- og eventuelle jordebogsnumre, kunne finde historiske oplysninger om et stort antal af ejendommene, ejerlister med henvisning til skøde- og panteprotokollerne, ældre bygningsbeskrivelser, eventuelt tidligere adresser og eventuelle litteraturhenvisninger. I begrænset omfang medtager databasen også fotografier og relevante udsnit af matrikelkort. Sammenholder man denne database med det af kommunen udarbejdede og på Internettet søgbare SAVE-register over bevaringsværdige ejendomme før 1940, er man godt hjulpet i sin jagt på oplysninger om relevante ejendomme i vor kommune.

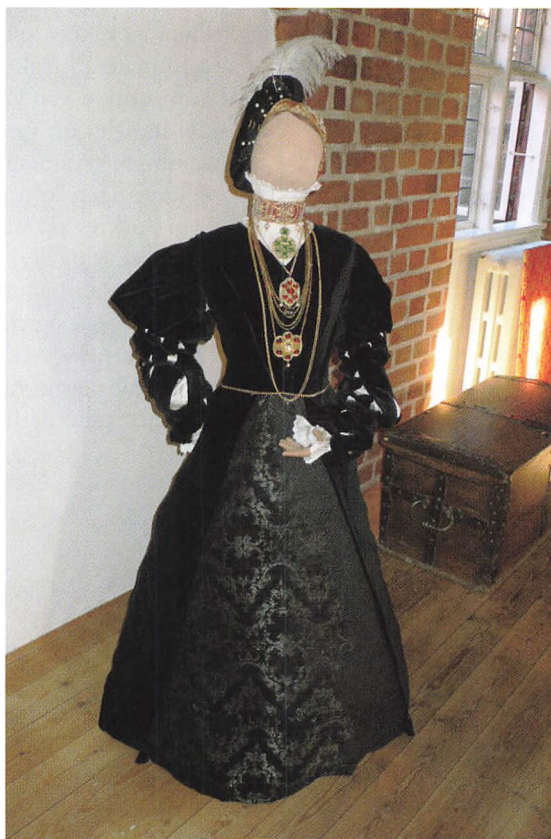
Arkivformidlingen

Arkivformidlingen tog for alvor sin begyndelse i efteråret 2006 med kursusrækken »Hvor finder jeg kulturhistorien?«. I samarbejde med Helsingør Aftenskole/Nordsjællandsk Folkeuniversitet lykkedes det at engagere de mest kompetente fagfolk, der også hurtigt fik fyldt Museet Skibsklarerergaardens foredragssal op til bristepunktet. Kursusrækken giver brugerne et indblik i, hvordan de bedst kan udnytte de lokalhistoriske arkiver, og den vil senere i 2007 blive fulgt op af mere dybdgående kurser i bl.a. læsning af gotisk håndskrift og brugen af folketællinger og kirkebøger. Med de mere »populistiske« arkivformidlingsmuligheder, Skibsklarerergaarden kan byde på, er det også tanken at give børn og unge et indblik i fortidens arkivskabende funktioner, eksempelvis ved børnenes egen brug af gåsefjeren som skriveredskab, og lakseplet til lukning af brevkverterne.

Ligeså glædeligt det er at mærke frugten af vore volontørers store arbejde, ligeså beklageligt er det, at vort arkiv i 2006-07 har måttet aflevere en stor del af de kommunale arkivalier som led i en aftale mellem Helsingør Kommunes centralforvaltning og Statens Arkiver om aflevering af bevaringsværdige arkivalier skabt af Helsingør købstadskommune og den tidligere Tikøb sognekommune indtil 1970. En stor del af disse arkivalier har vi gennem mange år modtaget fra

kommunens forskellige forvaltninger og kontorer, hvis medarbejdere kender det lokalhistoriske arkiv og museum, men derimod intet forhold har til de fjernere statslige arkiver. Det er jo de lokalhistoriske arkivers styrke! Mange af de indleverede arkivalier har vi desuden i årevis benyttet næsten dagligt til betjeningen af vore brugere, hvorfor det er en klar gene for brugerne, at de i fremtiden må drage til hovedstaden. Omvendt har vi naturligvis fuld forståelse for, at Statens Arkiver gør krav på komplette rækker af disse kommunale arkivalier. Det behagelige alternativ, at kommunen kan vælge at oprette sit eget stadsarkiv, har der desværre aldrig været interesse og økonomisk grundlag for.

Afleveringen kommer dog aldrig til at ændre på vort arkivs til stadighed særdeles righoldige samling af arkivalier fra privatpersoner, foreninger og virksomheder, som vi gennem mange år har modtaget - og stadig løbende modtager - fra arkivskaberne, deres arvinger eller fra folk, der med øje for denne væsentlige del af vor kulturarv redder arkivalierne fra affaldsbunken.

Birgitte Gøye's fornemme dragt genskabt af kulturhistorikeren Caspar Andreas Jørgensen.

Bymuseet

Indretning af Skibsklarererbjerg og renæssanceåret

Af Lone Hvass

Hovedopgaverne for formidlingen på Bymuseet og Skibsklarererbjerg i 2006 var dels etableringen af skibsklarererbjerg, dels rydning af de fleste museumsgenstande i Trollesalen, således at salen kunne fremstå, som det, den er – Danmarks eneste bevarede lensmandsgård i en dansk købstad.

Inden indretningen i skibsklarererbjerg i Strandgade kunne påbegyndes, skulle alle museumsgenstande, som havde relationer til sundtolden, flyttes fra Bymuseet til Strandgade 91; dernæst skulle bymodellen, udstillingen Helsingør 1801 med borgervæbning, brand- og vægtervæsen flyttes til underetagen på Bymuseet, og endelig skulle den gamle læsesal i Brahesalen flyttes til arkivet i Strandgade og til det nye arkivmagasin i Sct. Annagade 45. Det var et arbejde, der krævede en energisk indsats fra alle på Bymuseet.

Indretning af Skibsklarererbjerg

Den sidste måned i 2005 var optakten til møblering af skibsklarererbjerg, dels indretning af foto- og billedsamlingen på førstesalen, dels indretning af andensalens 5 kamre. Kun et af kamrene skulle indrettes som herberg, hvad de alle oprindeligt havde været i 1700- og 1800-årene. De øvrige kamre skulle indrettes til udstillinger, Byarkiv og Byarkivets lille læsestue. I et helt nyindrettet loftsrum i sidelængen blev der gjort klar til udstillingen om sundtolden, klarererne og Øresunds Toldkammer m.m. med IT-tilkobling, således at udstillingen foruden genstande, plancher, tableauer m.m. også kunne ses digitalt ud fra arkivets mange databaser. Udstillingen henvender sig til undervisningshold på flere forskellige niveauer.

Det første skridt på vejen til indretning var anskaffelsen af en af de mange, i brandtaksationerne, beskrevne kakkelovne samt jern- og vindovne. Takket være Mattiassons Kakkelugnsmakeri, Ängelholm, fik vi i løbet af december måned købt og opstillet en ovn, der tidsmæssigt passede til salsetagens blå kammer. I selve "søsalen", som det hed i 1700 – 1800-årene, blev opstillet en jernovn fra 1824 i to etager. Årstallet 1824 blev vores omdrejningspunkt for indretningen af købmands – og skibsklarererbjerg Galschiøts hjem. Det var nemlig Ove Elling Galschiøt der på det tidspunkt beboede og ejede Strandgade 91. Den store jernovn behøvede vi ikke købe, den stod såmænd opmagasineret ude på Marienlyst Slot. Efter en meget kraftig rengøring kunne

Herluf Trolle ved det dækkede bord i dansesalen på Bymuseet.

den samles og opstilles i Søsalen, i hjemmets fornemste rum. Endnu en ovn mangler at blive sat op i det grønne kammers, dvs. sovekammeret ud mod gården. Den jernovn har Bjarne Rasmussen til alt held fundet og gemt ved oprydning på loftet, da han overtog ejendommen. Pudsigt nok, at der har stået en kakkelovn i soveværelset, men ikke desto mindre ved vi fra M. Galschiøts erindringer, "Helsingør: Omkring Midten af Førrige Aarhundrede", at familien sov i dette kammer, men måske har det barnløse ægtepar været lidt kuldske. I hvert fald var det naturligt at opstille en seng med omhæng i rummet sammen med kammerpotten og div. toilet møbler.

Indretningen af hjemmet skal ses som en fællesnævner for nogle af de mange skibsklarererfamiliers hjem i Helsingør. Af de 40 – 50 klarerervirksomheder, som har fungeret i byen, er det dog kun et ganske lille antal, vi har genstande fra. Først og fremmest støvsugede vi museets magasiner for alt, hvad vi ud fra registreringerne vidste havde stået i eller haft forbindelse med et skibsklarererhjem eller et handelsfirma, som havde med sundtoldshandelen at gøre. Det blev malerier og møbler fra familier som Kirch (den sidste fungerende klarerer), Thalbitzer, naboerne van Deurs og J.J. Claessen i Strandgade 93 – 95, naboen Michael Liebmann i nr. 89, familierne Lundwall, Belfour, Fenwick, Wright, Good m.fl. Men dermed var hjemmet ikke indrettet, der skulle flere møbler til, og takket været Nordea-fonden kunne vi erhverve de manglende møbler på auktioner, men først og fremmest kom tidligere museumsleder Carsten Hess, Færggården os til hjælp. Takket været hans entusiasme og glæde ved at hjælpe os fik vi udfyldt huller, der ellers have været svære at fylde ud. Flere af hans møbler står nu deponeret i klarererhjemmet. Vi havde drømt lidt om en levende amazonpapegøje som gave fra en taknemmelig skipper; vi fik vores Jacob, om end han kun er udstoppet, men han sidder i Søsalen og venter troligt på familiens gæster.

For at ramme den tidsmæssige ånd anno 1824 (+ – 10 år) måtte en systematisk gennemgang af tidsskrifter som Fogtdals fortrinlige magasin Guldalderen og mange andre fagskrifter tages til hjælp. Her i februar 2007 fik arkivet som foræring

en erindring fra 1890'erne, der detaljeret beskrev Michael Liebmanns sundtoldshjem, dvs. naboen i nr. 89. Vi kunne da glæde os over, at beskrivelsen af den Liebmannske families møblering ganske svarede til det resultat, som vi præsenterede byen for den 11. april, da vi åbnede Strandgade 91 for byens borgere. I 2007 bliver den store opgave at skabe det rette lys, der gengiver noget af stemningen fra før elektricitetens opfindelse uden på nogen måde at skabe brandfarlige situationer. Galshjøl-familiens oprindelige dagligstue i sidelængen har vi i dag udnyttet som foredragsal.

Renæssanceåret på Bymuseet

Den 17. januar 2006 blev renæssanceåret åbnet på Kronborg med præsentation af en kopi af den purunge dronning Sophies brudekjole. Forud for åbningen var gået flere møder på Nationalmuseet og Det Kgl. Bibliotek, hvor repræsentanter fra mange af landets museer og forskellige andre institutioner var samlet for i fællesskab at præsentere netop deres program, udstilling, foredrag, undersøgelse osv.

Samtidig med overflytningen og rydningen af Herluf Trollesalen kastede Bymuseet sig så ud i renæssanceåret med udstilling, artikler, foredrag og koncerter. Stedet, hvor de fleste arrangementer skulle finde sted, var selvfølgelig Herluf Trolles danse- eller festsal. Men salen rummede som nævnt hele udstillingen Helsingør 1801 med bymodellen der først måtte holde flyttedag, før "*Tekst og tone*" kunne rykke ind i salen i samarbejde med Kronborg og Folkeuniversitetet.

Økonomi til nogle af arrangementerne kom først fra Kulturudvalget, der sponsorerede 50.000 kr.; dernæst blev der iværksat en enestående fundraising i kraft af Ete Forchhammer, der i 2 år havde været ansat på Bymuseet i jobtilbud. Og hvilket tilbud for Bymuseet! 350.000 kr. fik hun tryllet frem til arrangementet "*Tekst og Tone*", 12 foredrag kombineret med 12 koncerter, der fandt sted ved gå-hjem-tid, dvs. fra kl. 15.50 – 16.50, præcis samme tal, der som *årstal* betegner den renæssance, vi fejrede. 525 gæster fik fine oplevelser i den efterhånden helt ryddede Trollesal, hvor de fleste museumsgenstande nu var fjernet og sat på magasin eller opstillet i Skibsklarerergården.

Også på Kronborg fandt der arrangementer sted – i kirken og den store dansesal. Desuden blev Karmeliterklosterets musiksal stillet til vores rådighed, hvor både musikere og tilhørere frøs med anstand de to første måneder af året. 9 grader sneg temperaturen sig op til! Flot klaret af begge parter. Der blev lagt ud med foredragstitler som ”Kvinderne omkring Thyge Brahe” ved Claus Thykier” og ”Livets tid og tidens liv” ved Frederik Dessau. Lars Bjørn Madsen fortalte om ”Renæssancen i Helsingør i dag”, og Jørgen I. Jensen gav sit bud på ” Så kom reformationen”. Lone Hvass fortalte om lensmanden Herluf Trolle og hans gård, Gorm Tortzen fortalte om ”Hvilken renæssance”, og i juni måned var foredraget kombineret med en rundtur til Helsingørs renæssancebygninger under titlen ”Søg, se og hør”. Lars Bjørn Madsen, Kristian Lyng og Lone Hvass holdt foredragene og førte tilhørerne rundt i byen. I august fulgte Jørgen Hein fra Rosenborg med ”Christian 4.s stereo” og i September var Jørn Jørkov der med ”Musik og -zak i renæssancen og vore musikinstrumenters formødre”. I oktober fortalte Helle Arnfred om ”Da det var nyt at trykke historier, blev det *yt* at fortælle dem?” og i november var det Anne Mette Graugaards tur til at fortælle om ”Perspektivet i perspektiver”. Til slut kom Niels Birger Wamberg med sit bud på ”Renæssancen”. De 12 foredrag blev fulgt af musikanter fra Helsingør Musikskole, Mads Damlund, orgel, og Rebecca Forsberg, alt, Duo Hafniense, Gråbrødre Kammerkor, Stadsmusikantensemblet Via Artis Konsort, ungdomskoret Aventure, Jens Thoroe Olsen, lut og Kathrine Brandt, gambe, Mare Balticum Chr.4.-musik, La Corda, Christian 3.s blæsere og Scandia Consort.

Den 4 – 5. november var der renæssancedans på programmet i samarbejde med Helsingør Afteenskole under ledelse af Jørgen Schou-Pedersen. Der blev øvet på Tikøb skole og i Trolle-salen og selve renæssanceballet lørdag den 11. november fandt selvfølgelig sted i Trollesalen. Renæssanceåret afsluttedes med den store koncert ved Sjællands Symfoniorkesters messingblæsere i Kronborg Slotskirke.

I samarbejde med Folkeuniversitetet blev der holdt flere foredrag om renæssance. Jens Anker

Jørgensen, Helsingør, fortalte om ”Renæssancehumanister i Øresundsregionen” – om Christiern Pedersen og Poul Helgesen, Alex Wittendorf, Københavns Universitet, fortalte om ”Mentalitetshistorie”. Ole Kongsted om ”Renæssancemusik” og Lars Barfod om ”Fyrværkeri i renæssancen”. Dernæst fulgte 4 foredrag om Nordens historie i Skibsklarerergården.

Kulturnatten den 29. september havde titlen ”Smag på renæssancen”. På Bymuseet var alle udklædt i passende dragter fra tiden; der fortaltes om tidens musik, byhistorie m.m., og gæsterne kunne få smagsprøver. I Espergærdecenret var et par af Flynderupgårds og Bymuseets medarbejdere udstationeret, ligeledes i renæssancedragter. Her blev der bl.a. fortalt om tolderen Henrik Mogensens renæssancegård Egebæk i Egebæksvang.

Trollesalen er endnu ikke færdiggjort, der mangler meget, men vi arbejder ihærdigt på opstilling af bænke, indvendig trappe til svalen og ikke mindst en kopi af Herluf Trolles fornemme rustning, sponsoreret af Smedenes fagforbund. Takket været Torben Bill-Jessen, der har malet de store flader mellem halvsøjlerne og udbedret gamle sømhuller, kan vi nu også snart genskabe den dobbelte fløjddør med ”renæssancebeslag” til nichen i salens nordvæg. Kulturhistorikeren Caspar Andreas Jørgensen har syet kopier af ægteparret Trolle–Gøyes dragter, som nu er udstillet i forbindelse med det veldækkede renæssancebord.

I løbet af hele året har forskellige forfattere skrevet artikler til Dagbladet og Nordsjælland om ”månedens renæssanceborger”, begyndende med Sophia Brahe og endende med den store maler Pieter Isaacz. Artiklerne forventes i løbet af 2007 at udkomme som en lille bog, udgivet af vort gode forlag Nofo-print.

Årets Folk og Minder blev dette år redigeret af Lars Bjørn Madsen. Også det havde en renæssancetitel med, nemlig ”Herluf Trolle og Birgitte Gøyes 10 år på Krogen”.

Naturligt nok fik museets sommerudflugt også et renæssancetilsnit, nærmere bestemt gik turen til det østlige Skåne i en lejet bus.

Bymuseet har afholdt foredrag i Græsted, Herning, Århus, Horsens, Kolding og i byens foreninger om byens historie, brugen af kirkebo-

ger m.m., og om Gurre-undersøgelserne. Også to ekskursioner til stendysser i skovene omkring Helsingør og i Valby Hegn har museet arrangeret i samarbejde med Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre.

Helsingørtapetet var udlånt en stor del af året, bl.a. til Blågaard Seminarium og Skals Håndarbejdsseminarium.

Kulturarven i det åbne landskab

Foruden denne store formidlingsdel har der forestået et stort arbejde, foranlediget af den nye museumslovs kapitel 8, ifølge hvilken museerne skal påtage sig dokumentation af den nyere tids historie. Sammen med Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, der varetager det arkæologiske ansvarsområde, arbejder Bymuseet og Arkivet sammen med Udviklingsafdelingen, Bygningsinspektøren, Bygningsbevaringsafdelingen, Miljøafdelingen samt Kronborg Statsskovdistrikt. Ved strukturreformen står kommunen selv med ansvaret for forvaltningen af den faste kulturarv, bevaring af de kulturhistoriske interesser, fortidsmindebeskyttelseslinien, beskyttelse af sten- og jorddiger, skovbyggelinien og sø- og å-beskyttelseslinien.

Flynderupgård Museum og frilandskulturcenter

Tøj og tidsrøvere

Som det sig hør og bør for en kommunal institution, var året 2006 nøje planlagt. Der var skrevet mål- og resultatkrav, virksomheds- og handleplaner efter alle kunstens regler - men hvem kender dagen – eller året – før det er omme? Vi havde i al planlægningen ikke taget højde for de slemme nisser ved navn ”Tidsrøvere”.

Den første planlagte aktivitet var plancheudstillingen ”Mennesker og huse på Rørtangvej”, der blev smukt suppleret af Ruth Bjørns finurlige figurer. Plancheudstillingen var, sædvanen tro, fornemt fremstillet af lokalhistorikerne Rita Vognsen Jensen, Christian Sørensen og Kjeld Damgaard.

Med første punkt overstået gik vi i gang med vinterferieaktiviteterne, der også blev afviklet i rigtig fin stil. Børnene lavede drager og fuglekasser med Venneforeningens medlemmer og snurretoppe inde på museet.

De tidsrøvende råger

Men netop som vi var gået i gang med at forberede sommerens store udstilling og forberede os på andre planlagte ting, kom de tidsrøvende råger. Og de kom, sammen med duerne, i så store flokke, at det ikke blot gik ud over vores nysåede marker og køkkenhave – men personalet blev bange for at gå ud.

Vi ville af med dem – ikke mindst fordi fugleinfluenzaen samtidig var begyndt at stikke sin næse frem – men det kostede uplanlagt tid og kræfter at få lov at skræmme dem væk med skræmmeskud. Også selvom det er fuldt ud lovligt.

Vi fik lov – men fuglene var ikke færdige med at røve vores tid, for nu slog fugleinfluenzaen for alvor til i Helsingør-området. Og det tog tid at finde ud af, hvad vi skulle gøre for at sikre at vores sjældne ”hvide italienere” og ”danske landænder” ikke blev smittet. På det tidspunkt havde

Fødevarestyrelsens forskellige organer ikke helt styr på forholdsreglerne. Der kom forskellige svar alt efter, hvem man talte med. Resultatet blev, at hønsene måtte holdes inde i hønsehuset og ænderne måtte ind i nogle tomme hestebokse i staldlængen. Der blev i hast anskaffet plastic-skoovertræk, så de, der skulle fodre og rense, ikke kom til at bære smitte ind til fjerkræet. Det påtvungne fængsel lod ikke til at genere dyrene, men de dagplejebørn, der jævnligt kommer forbi for at se høns og ænder, blev slemt skuffede.

Fra fjerkræ til tøj

Naturens luner og bureaukrati af forskellig art skulle imidlertid ikke forhindre os i at gennemføre årets store – planlagte – udstilling ”Mange slags tøj”. En udstilling, der på grundlag af vore egne samlinger, skulle tage publikum på strejftog gennem tekstil- og dragthistorie.

En så omfattende udstilling kræver rigtig mange arbejdstimer. Der skal udvælges hvilke genstande, der skal udstilles, de skal findes frem fra magasinet, måske skal de soignerers lidt, tekster og overskrifter skal forfattes, skrives, trykkes og skæres til. Montrer skal findes og bakses ind. Det hele skal anbringes, så det tager mindst mulig skade af at være udstillet. (I dette tilfælde blev omkring 100 genstande omhyggeligt syet fast på plancherne med fine, fine risting).

Udstillinger er en proces, hvor alle på museet, og på Flynderupgård som helhed, bliver draget ind for at nå det fælles mål. Til hverdag har hver sine ”egne” arbejdsopgaver, men ved udstillinger arbejder vi alle på et fælles mål og må lægge de daglige opgaver mere eller mindre til side.

Et minus i planlægningen var dog, at ”Mange slags tøj” skulle åbne omtrent samtidig med Skibsklarergården, så der var rift om museets praktiske medarbejdere. Men begge dele lykke-

des. "Mange slags tøj", der omfattede omkring 200 genstande inden for grupper som undertøj, overtøj, fodtøj, hovedtøj, strikketøj, sytøj osv. blev en meget populær udstilling. Ikke mindst afsnittet med hønsestriik fra 1970'erne vakte op-sigt.

Internationalt besøg

Hovedattraktionen – og årsagen til udstillingen – var dog noget helt andet. Allerede i 2005 var vi blevet kontaktet af den internationale museumsorganisation ICOM. Dens tekstil- og dragtgruppe skulle holde årsmøde i København og Lund og de danske arrangører ville gerne kunne vise de mange deltagere fra hele verden noget særligt.

Derfor spurgte de Helsingør Kommunes Museer, om det var muligt at få de meget velbevarede tekstilfragmenter, der var fundet i gravkældrene under Sct. Olai Kirke i forbindelse med kirkens restaurering, at se. Da alt materialet lå velordnet i syrefri kasser på centralmagasinet på Flynderup-

gård, var det naturligt, at det var os, der tog os af de celebre gæster. Og de skulle ikke spises af med en magasinrundgang, så vi var hurtige til at love – og planlægge – en lille særudstilling. Det ville også give vore egne borgere lejlighed til at se sagerne.

Men sådan en udstilling kræver kræfter – også selvom den er planlagt i forvejen. De mange tekstilfragmenter skulle gøres præsentable til udstilling, utallige kniplingsstykker nøje bestemmes og relevante tekster forfattes. Dertil kom etiske overvejelser om, hvorledes en udstilling af denne karakter gribes an rent etisk, og hvordan de små stumper kunne bruges til at gengive blot en smule af den pragt, man i sin tid havde udstyret de døde med.

Tekstilerne skulle jo ikke lide overlast. Med

Tekstiludstillingen kræver mange forberedelser. De hvide handsker er en nødvendighed, når man håndterer tekstiler. Foto Carsten Møller.

god hjælp fra Fælleskonserveringen på Kronborg fik vi målt lys- og luftfugtighed og andre tekniske forhold, der skulle tages højde for. I det pågældende udstillingsrum er der intet lysfilter på vinduerne, så efter mange og lange overvejelser gik vi i gang med at sy og hæfte sort stof op i hele rummet.

Og så var vi klar til at åbne udstillingen under navnet "Søvn og salig hvile", hvilket Piet van Deurs gjorde med stor indsigt i emnet.

Vi regnede med, at udstillingen var en smal udstilling for særligt tekstilinteresserede. Det viste sig, at den trak et langt bredere publikum, der var meget interesserede i at få noget at vide om, hvad der havde gemt sig under deres domkirke. Det var dejligt, for så var anstrengelserne ikke forgæves. Den egentlige "eksamen" var dog den dag, det internationale besøg skulle finde sted. De øvrige besøgssteder var Nationalmuseet, Kunstindustrimuseet, Frederiksborg Slot og Karen Blixen Museet. Så kunne en lille afdeling af et lokalhistorisk museum leve op til de øvrige? Men nervøsiteten viste sig at være helt uden grund. Med overordentlig venlig bistand fra Bymuseet havde vi fået hjemmeoversat kataloget for såvel gravtekstildstillingen som den store dragtudstilling til engelsk. Med dem i hånden kastede gæsterne sig over udstillingerne, diskuterede, kommenterede og stillede uddybende spørgsmål. De var ovenud begejstrede og den stakkels tovholder for turen kunne næsten ikke få dem ud i bussen igen.

Og selvom det var en succes – så leder det videre til en anden tidsrøver, nemlig vores længe ønskede, og meget påkrævede P-plads. Det er åbenbart ikke så let for hverken os eller Teknisk Forvaltning at få det til at falde på plads. Vi har brugt mange timer – men har stadig kun en mudderpøl og ikke en P-plads, som det første vores lokale og internationale gæster ser.

Thors Hammer

Så faldt Thors Hammer. Det vil sige dekretet om, at kommunernes servicedriftsudgifter i 2006 ikke måtte overstige 2005-niveauet. Og hammeren faldt særligt hårdt på Frilandskulturcentret, hvor vi havde brugt 2005 på at spare op til nyanskaffelser og forbedringer i 2006. Det betød, at kravet

medførte at alt, også småbitte nyanskaffelser og forbedringer, blev stoppet. En pessimisme spredte sig over hele gården og pessimismer er virkelig en tidsrøver, der sluger al kreativitet og gåpåmod. Det eneste gode ved den situation var, at "Vennerne" trådte til, da vi andre havde mistet modet. "Venneforeningen" sørgede for, at sommerens onsdagsaktiviteter blev gennemført med godt humør og mange besøgende. På samme måde sikrede de gennem et stort og fysisk krævende arbejde, at den traditionelle høstfest blev gennemført og ikke blev sparet væk. Og trods både blæst og bange anelser blev det en dejlig fest.

Under indtryk af de mange protester mod besparelser gav Helsingørs politikere institutionen lov til at bruge en tredjedel af de opsavede beløb. Men med trusler om at der kunne komme en bod til staten, hvis det samlede beløb blev for stort, en bod, institutionen selv skulle udrede, havde vi ikke meget mod på at benytte os af det tilbud.

Efterårsferie

Ved et ihærdigt benarbejde i forårets og sommerens løb var det lykkedes at få Flynderupgårds efterårsferiearrangement "kartoffelferie" med i det nu hedengangne HURs kampagne for at besøge museer i HT-området. Så det var planlagt i vældig god tid, da det skulle med i HURs katalog. Så der var rigtig styr på det hele – selvom det igen blev "Vennerne", der reddede trådene ud. Vi havde lovet alle børn, der kom med offentlig transport, en lille snurretop. Men en uge inden stod vi uden toppe og med et overbooket, vennebesat snedkerværksted. Til alt held var en af "Vennerne" så resolut, at han tog materiale med hjem, og vi fik de fineste snurretoppe retur. Og det var godt – for HUR-kampagnen var god, og der kom mange "udenbys", der ikke havde besøgt Flynderupgård før. Men det var dog de færreste børnefamilier, der valgte at bruge offentlige transportmidler til en gård ude på landet i Espergærde.

Så meget papir

I planlægningen for 2006 indgik, at vi skulle oprette en særskilt arbejdsmiljøgruppe for Frilandskulturcentret. Vi drog glade af sted på kursus uden at vide, at vi var på vej til et overvældende

strykke arbejde. Et landbrug og et spisehus er meget mere besværligt end en kontorarbejdsplads. Og det gør det ikke nemmere, når det er et autentisk 1920-landbrug, der skal kombineres med nutidens arbejdsmiljøkrav.

De gamle landbrugsmaskiner blev udstyret med afbrydere og afskærmninger. Det var til at tage og føle på. Men så startede arbejdet med at finde de påkrævede brugsanvisninger til de gamle maskiner – det arbejder vi stadig på. Det samme gælder de ”leverandørblade” og arbejdspladsbrugsanvisninger, der skal være for alle produkter man bruger – også en ellers uskyldig flaske Rodalon i Spisehuset. For ikke at tale om alle de forskellige midler, der bruges i landbruget.

I Helsingør Kommune skal hver institution selv skaffe disse leverandørplysninger og selv udarbejde brugsanvisninger – og det er, set fra vores synspunkt, for alvor en tidsrøver. I flere andre

En af Frilandskulturcentres trofaste og flittige venner i færd med at demonstrere rebslagning for de mange mange besøgende til Mikaeli marked på Fredriksdal. Foto Maria Dalsgaard.

kommuner har man lavet en fælles hjemmeside, hvor man kan hente oplysninger, så der ikke er 30 institutioner, der hver for sig skal bruge tid på at finde ud af det.

H-H samarbejde

Undervejs var der en ”lille udflugt” til Fredriksdal, der skulle arrangeres. Omkring 40 medlemmer af ”Venneforeningen” og ansatte på Frilandskulturcentret var blevet opfordret til at deltage i det store Mikaeli Marknad. Vi havde alle aktiviteter fra reberbane, knipling, strikning, historisk legeplads og ikke mindst silderøgning og uddeling af stegt flæsk med over sundet. Det kræver stort forarbejde at få alt til at klappe på sådan en dag – det nytter jo ikke noget at stå søndag morgen i Helsingborg og mangle en smedehammer eller materialer til husflidsboden. Men alt klappede, og de svenske gæster på markedet tilbragte lang tid på vores del af markedspladsen. De syntes, at det var vældig godt at få besøg af ”naboerne”. Og de tog godt for sig af alle de pjecer om Helsingørs kulturliv, som vi havde taget med.

Registreringskort med forsinkelser

I planlægningen var årets hovedopgave at få kontrolleret de 50.000 registreringskort, der var blevet optiskt scannet, så materialet kan lægges ind på Kulturarvsstyrelsens fælles registreringssystem, Regin. Vi havde regnet med, at de var tilgængelige på vores computere i begyndelsen af januar og at vi kunne grave os igennem dem i løbet af året. Der var imidlertid knas med teknikken. Først i september tikkede en glad mail fra scanningsfirmaet ind på computeren – og vi kunne gå i gang.

Efter at have løst en scanningsfejl, hvor den gamle Flynderupgårdsamling var blevet blandet med Bymuseets, satte vi os foran skærmene. Men nu var det vores gamle computere, der var tidsrøvere. De var flere minutter om bare at bladre i kortene, og godt nok var vi blevet vant til tidsrøvere i 2006, men dette gik simpelthen ikke.

Da de nye stærkere computere kom og var blevet koblet op, var tiden imidlertid kommet til at pakke genstande fra "Søvn og salig hvile" ned igen. De sarte tekstiler skulle omhyggeligt pakkes ned i deres syrefri kasser, et arbejde, der tager lige så lang tid som at sætte dem op i udstillingen. Vi arbejdede med scanningerne sideløbende – men nåede ikke at blive færdige. Så nu afventer vi svar på en ansøgning til Kulturarvsstyrelsen, om vi kan få en forlænget frist. Hvis ikke skal Helsingør Kommunes Museer selv betale de mange tusinde kroner, det har kostet at få kortene scannet. En temmelig nervepirrende situation at stå i, når museet absolut ingen penge har i kassen.

Midt i vanskelighederne er det en stor glæde, at det er lykkedes os at formå registrator, Kirsten Aagaard, og registratorassistent, Inger Olsen, til at forblive på arbejdsmarkedet i museets tjeneste foreløbig endnu et år. Forhåbentlig kan de være med til at fuldføre digitaliseringen af genstandsregistreringen.

Nisser

Årets sidste udstilling var "Nisser i natten". Vi genbrugte det mørklagte rum fra "Søvn og salig hvile". Nu blev det forsynet med omkring 1000 håndklippede stjerner og en "måne". I disse omgivelser brugte vi Hanne Holm Jørgensens fine

kunsthåndværksnisser til at fortælle om julen før juletræet og julegaverne. Udstillingen og nisserne gik rent ind hos de besøgende – både børn og voksne.

De fine nisser havde museet fået forærende af Kulturelt Udvalg i 1994, hvor Marna Dahl var formand. Så det var naturligt, at Marna stod for åbningen. Det blev en hyggelig eftermiddag, hvor rigtigt mange af museets venner og ikke mindst de aktive fra "Venneforeningen" mødte frem. Det kom således til at være en slags tak for i år fest. Og det var der god grund til, for det er sikkert og vist, at uden hjælp fra "Vennerne" kunne vi heller ikke i år have haft alle de gode, muntre og travle timer med arrangementerne. De ansatte på Flynderupgård, fast som løst ansatte, yder en kæmpe indsats både til daglig og ved arrangementer, men uden "Vennernes" indsats kan det ikke lade sig gøre. Tak for det, alle sammen.

Fletværk, netværk og andre samarbejder

Strukturreformen kom til at betyde meget for år 2006 i museumsverdenen – lige som hos snart sagt alle andre offentlige institutioner. I amternes tid havde Nordsjællandske museer samarbejdsorganet "Frederiksborg Amts Museumsråd". Det var det, der blandt meget andet stod bag "Et døgn i Frederiksborg Amt" og "Nordsjællandske Sommerglæder". Men det var først og fremmest et organ, hvor embedsmænd, politikere og museumsfolk kunne udveksle meninger og inspirere hinanden til gavn for kulturarven på tværs af kommune- og faggrænser.

Men med amternes forsvinden forsvandt amtsmuseumsrådet også – og derfor brugte vi Nordsjællandske museer og arkiver en stor del af 2006 på at finde ud af, hvordan vi fremover skulle samarbejde på tværs af kommunegrænserne. Og ikke mindst, hvordan vi kunne få kommunernes politikere og embedsmænd til at huske kulturarven og forvaltningen af den midt i alle de øvrige nye opgaver, kommunerne skulle løse som resultat af strukturreformen.

Vi overvejede først at lave et regionalt museumsråd – og drøftede det med tre af de andre amtsmuseumsråd, der ville blive en del af Region Hovedstaden. Konklusionen var dog, at et sådant

råd ville blive alt for stort, med repræsentanter fra over 70 kulturarvsinstitutioner, spændende fra mindre egnmuseer til Nationalmuseet. På den anden side stod det også klart, at det ville være en fordel, at der skabtes en mulighed for, at der var et vist samråd mellem alle disse institutioner, når det måtte vise sig nødvendigt. Det kunne evt. være i form af etårige samråd mellem eventuelle "delregionsmuseumsråd" eller lignendes bestyrelser.

Siden har politikere i Københavns og Frederiksberg kommuner beviliget midler til, at museumsrådet dér kan fortsætte sit virke som hidtil. Og i det gamle Københavns Amts område er der tilsvarende bestræbelser i gang.

I Nordsjælland var der umiddelbart ikke positiv stemning blandt de adspurgte kommunale repræsentanter for at være med til at opretholde noget, der lignede "amtslige tilstande" i form af en videreførelse af det gamle museumsråd. Endvidere var kulturarvsspørgsmålet ikke højt oppe på listen over opgaver, der skulle løses.

For ikke blot at sidde med hænderne i skødet og vente på, at kommunerne efterhånden nåede til at beskæftige sig med kulturarven, valgte vi at danne en forening: Den 22. november 2006 stiftedes foreningen Forum for Nordsjællands Natur og Kultur. Medlemmerne ved den stiftende generalforsamling var Amtsmuseumsrådets ordinære medlemmer. Men vedrægterne - og i høj grad også intentionerne - giver mulighed for at "andre institutioner, der indsamler, registrer, bevarer, forsker i og formidler materielle og kunstneriske vidnesbyrd og dokumentation om natur og kultur i Nordsjælland" og ikke mindst "en repræsentant for et relevant fagudvalg fra hver af områdets kommuner" kan blive medlem. Derudover optages associerede medlemmer.

Foreningens virksomhed tænkes i betydeligt omfang at foregå i netværk, således at også ikke-medlemmer kan indgå i debatten og arbejdet.

De næste år vil vise, om hele dette arbejde vil bære frugt til gavn for kulturarven, eller om det skal regnes til endnu en af årets tidsrøvere.

Som nævnt andet steds arbejder Helsingør Kommunes Museer sammen med Holbo Herreds Kulturhistoriske centre – førhen kendt som

Gilleleje Museum – hvad angår det arkæologiske arbejdsfelt. I 2006 indledte vi også et samarbejde for nyere tids vedkommende. Der er udarbejdet et undersøgelsesprojekt under titlen "Kystkultur", som vi håber at kunne opnå økonomisk støtte til at gennemføre i de kommende år.

Snart vil vi også få at vide, om det pilotprojekt til at levendegøre Kulturarvsstyrelsens "Museernes Samlinger" som vi har udarbejdet sammen med Lolland- Falsters Stiftmuseum, vil blive til noget.

Museernes Samlinger er en hjemmeside, hvor Danmarks befolkning med tiden vil kunne gå ind og få rede på den samlede kulturarv, der findes på danske museer.

Året 2006 bragte endnu et spændende, men ikke planlagt tiltag, hvor repræsentanter fra kultur, idræt, erhverv og turisme i Helsingør mødes for at inspirere og informere på tværs af de sædvanlige grænser. Forumet har fået navnet "Flynderupgårdmødet". Det er smigrende – men forpligter også i forhold til det arbejde, vi skal lægge i forumets virke. Under "Flynderupgårdmødet" er dannet en række undergrupper, der arbejder med forskellige del-emner. Der er bl.a. nedsat en såkaldt Kulturarvsgruppe, hvor repræsentanter for kommunens museer og meget glædeligt Handels- og Søfartsmuseet, Teknisk Museum, Kronborg og Hammermøllen har lavet en skitse til, hvorledes Helsingørområdet – og ikke alene Helsingør by – med fordel kan lanceres med kulturarven som omdrejningspunkt.

"Forum for Nordsjællandsk Natur og Kultur" og "Flynderupgårdmødet" samarbejdet med Gilleleje Museum og Lolland - Falsters Stiftmuseum var ikke planlagte arbejdsopgaver. Alligevel føles de ikke som tidsrøvere, da de perspektiver for kulturarvens og Helsingørs fremtid, der ligger i det, for en stund får økonomirapporter, arbejdskraftmangel, ikke-virkende IT, virksomhedsplaner osv. til at gå i glemmebogen. For alt det er der desværre ingen, der kommer og røver.

Marienlyst Slot

Årets udstillinger på Marienlyst Slot

Af Mona Faye

Man kan med en vis ret hævde, at alt, hvad der siges og skrives om et kunstværk er rent subjektivt – og dermed kun fortolkning. Alligevel har jeg på udstillingerne søgt at kaste lys over kunstværkets særegne hemmelighed, og hvis jeg som formidler har været med til at åbne museumsgæstens øjne for kunstens mange facetter, så har udstillingerne til fulde opfyldt deres mission.

Kronborg i kunsten

Årets første udstilling var "Kronborg i kunsten". Året 2006 var renæssanceår, og da Kronborg er et af de mest markante byggerier i renæssancen, satte vi fokus på dette enestående bygningsværk. At arrangere denne udstilling netop på Marienlyst Slot synes oplagt, da denne i midtrisalitten "gemmer" på den italienske renæssancebygning - Lundehave. En anden grund er, at Kronborg for nogle år siden blev optaget på Unescos World Heritage List som en af verdens vigtigste kulturhistoriske bygninger - hvorimod Kronborg desværre ikke figurerede på den meget omdiskuterede kulturkanon fra Kulturministeriet.

En tredje grund kunne være, at Kronborg er en af de mest afbildede bygninger i dansk kunst. Igennem tiderne har kunstnere som for eksempel Cornelius Vroom i 1600'erne foreviget Kronborg med hollandske fartøjer forankret på Helsingør Rhed. Danske kunstnere som C. F. Sørensen (1818-79), Emanuel Larsen (1823-59), Albert Gottschalk (1866-1906), Svend Hammershøi (1873-1948) og Ole Kielberg (1911-1985) har foreviget Kronborgs karakteristiske kendetegn - og naturligvis med den for kunstneren så karakteristiske palet. At Kronborg er verdensberømt, skyldes først og fremmest Shakespeares Hamlet.

Derfor valgte vi at vise nogle af Johannes Nørretranders malerier med berømte scener fra Hamlet. De er malt i 1940 og viser Nørretranders fortolkninger af Hamlet. Udstillingen åbnede den 3. marts, og sluttede den 5. juni 2006.

Marienlyst Slots kulturkanon

Trods den stærke kritik af både selve kanonideen og valget af værker, så lod jeg mig inspirere til at udarbejde Marienlyst Slots egen kulturkanon. Den rummer anbefalinger til at styrke det kronologiske overblik og forståelse for sammenhænge, ligesom den skulle opfattes som en anledning til at museumsgæsten fik øjnene op for de værdifulde kunstværker, der permanent er på Marienlyst Slot. Blandt de udvalgte værker er portrættet af Juliane Marie, som blev dronning af Danmark, da hun i 1752 ægtede Frederik V. I 1772 spillede hun en afgørende rolle i kuppet mod Struensee, og herefter havde hun sammen med Ove Høegh-Guldberg den reelle magt i riget, selv om den svage arveprins Frederik formelt stod i spidsen for regeringen. Juliane Maries politiske indflydelse blev bragt til ophør, da kronprins Frederik (VI) tog magten ved et kup i 1784.

Portrættet er malt af Vigilius Eriksen i 1776. Han var dansker, men den tabte kamp om Akademiets medalje og rejsestipendium har muligvis betydet, at Eriksen i 1757 forsmået tager til Sct. Petersborg. Her maler han nogle fremragende portrætter af Katarina den II, ligesom hun overdrog ham alle betydelige portrætopgaver i den tid, han opholdt sig i Rusland. I foråret 1772 vendte Vigilius Eriksen tilbage til Danmark. Ved en kongelig kabinetsordre af 30. november 1772 blev han udnævnt til hofportrætmaler. I slutningen

af 1772 gav Katarina II sin gesandt i København ordre til hos de bedste danske malere at bestille tre portrætter af det triumvirat, som efter paladsrevolutionen havde magten: Christian VII, dronning Juliane Marie og arveprins Frederik. Eriksens portræt af dronning Juliane Marie regnes for en af de fornemste nyklassicistiske portrætskildringer, og det færdige helfigurmaleri hænger på Statens Museum for Kunst. Maleriet på Marienlyst Slot er et studie dertil.

På Marienlyst Slot findes eksempler på rokokkens stærkt svungne former, nyklassicismens faste og forædlede linier og guldalderens motiver, der viser kunstnernes interesse for den danske natur - malerier, der kan opfattes som et bidrag til at skabe en national identitet. Vi satte fokus på tolv seværdigheder, som helt sikkert er uomgængelige - helt sikkert umistelige.

Lad tanken svæve - illusionen om at flyve

I sommeren 2005 skrev Ole Søndergaard i sin dagbog: "Over mig høres i det fjerne lyden af en lille sportsflyvers motor. Det er sommer, og ikke en vind rører sig. Himlen er blændende blå og som altid, når jeg ser en flyver på himlen, drages jeg. Med en nærmest barnlig glæde kan jeg stadig glemme både tid og sted og lade mig svæve med ud i himmelrummet." Man fornemmer samme begejstring og umiddelbare fascination af vejrligets evindelige luner, når man betragter Ole Søndergaards akvareller - stadige forandringer i skyformationerne krydret med lysets fantasifulde dans - og et sikkert instinkt for skyernes flygtige skønhed. Han fastholder antydningens og nuanceringsens vanskelige kunst - og vi oplever det nyfødte morgenlys - vi oplever den dramatiske atmosfære - vi oplever farvernes glødende klange.

Ole Søndergaard flyver ikke selv, men han lader sig blandt andre inspirere af den legendariske pilot og forfatter Antoine de Saint-Exupéry, og udstillingen var krydret med citater fra hans bøger "Blæsten, Sandet og Stjernerne", "Den lille prins" og "Flyvere i natten". Antoine de Saint-Exupéry behøver næppe nogen præsentation. Vi kender ham som den franske forfatter, som tidligt blev grebet af flyvning. Han var postflyver, krigsflyver og reporter. Man møder i Saint-Exupéry ildsjæ-

len, der kaster sig hovedkulds ud i livet. Han skriver, så det er en fryd - i billeder, farver, drama, sansninger - ordene rammer godt og præcist, de er afmålte og velformuleret. De er poetiske og symbolske.

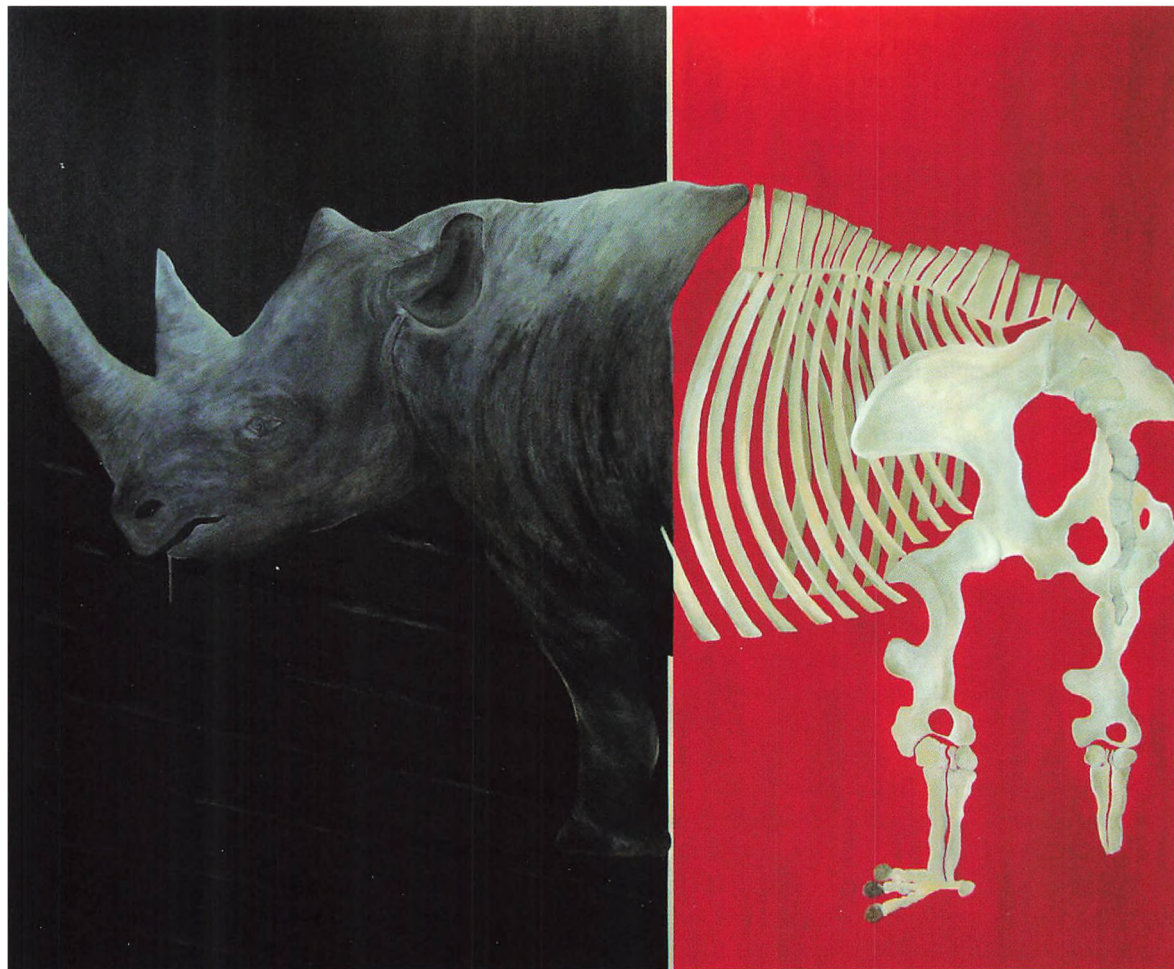
Kombinationen af Ole Søndergaards akvareller og Antoine de Saint-Exupérys citater leder mig hen på en dansk forfatters dilemma - nemlig J.P. Jacobsen. Han skriver: "Der gives øjeblikke i mit liv, hvor jeg tror, at studiet af naturen er mit livs kald, men til andre tider er det, som om poesien var det. - Kunne jeg overføre naturens evige love i digtningens verden, da føler jeg, at mit værk ville blive et mer end almindeligt." Den ægte følelse for naturens poesi - den lyriske pointe - som vi finder i Ole Søndergaards akvareller udgør en symbiose sammen med Antoine de Saint-Exupérys fornemmelse for ordenes betydning. Udstillingen er med andre ord blevet "mer end almindelig".

Ole Søndergaard er ikke flyver, men grafisk designer. Han viste på udstillingen en kombination af sine abstrakte flymodeller svævende fra udstillingens loft sammen med sine akvareller af motiver med himmel og skyer. For at forstærke indtrykket af at sidde i en flyvemaskine havde Ole Søndergaard fået udarbejdet et lydband, der var så realistisk, at flere af museumsgæsterne gik hen til vinduet for at få et glimt af den flyver, de troede fløj over Slottet. Formanden for Kulturudvalget i Helsingør Kommune, Malene Carmel, åbnede den 16. juni udstillingen. Sidste dag var den 20. august 2006. Den 13. juli causerede pilot Torben Lauridsen over forfatteren Antoine de Saint-Exupérys "Den lille prins".

Cave Canem

Nogle museumsgæster undrede sig over titlen på sommerudstillingen. Andre erindre timerne i latin og oldtidskundskab, og andre kunne erindre, at de har set en gulvmosaik, der i 1700-årene blev fundet i Pompeji, med advarslen: "Cave Canem", som betyder "Pas på Hunden". Mosaikken er udført før år 79 - året for det store vulkanudbrud - og forestiller en lænket hund, der så vidt jeg har forstået hundens kropssprog, byder gæsten velkommen med logrende hale.

Sanne Ronild bruger det aflange, horisontale for-

Sanne Ronild: The last Picture

mat, når hun portrætterer sine hunde. To Greyhounds er i færd med at gennemføre et af verdens hårdeste hundevæddeløb, og deres udstrakte kroppe viser en iver efter at komme først over målet. Det er ikke den pedantiske naturalisme, der har Sanne Ronilds interesse, men derimod fascinationen af farten, og valget af den ensfarvede røde baggrund er med til at understrege løbets blodige alvor. Sanne Ronilds malerier er ofte domineret af stærke farver. Stærk rød. Stærk blå. Stærk gul. De koloristiske kontraster skaber spænding i kompositionen, og Sanne Ronild

fastholder billede og begreb mere levende end de virkelige dyr.

I et af malerierne har hun portrætteret et næsehorn. Der er tæthed og styrke i figuren, men også noget nervøst, dirrende og uroligt, som fremhæves ved billedets tekniske og koloristiske udformning. For at understrege dramaet og lidelsen, har hun sat tykke jernstænger foran lærredet. Hendes oplevelse af næsehornets situation er intens og borende. Hun skildrer næsehornet i sit maleri, men hun udleverer det ikke, og fremstillingen er præget af en sjælelig indlevelsessevne. Næsehor-

net er indbegrebet af lidelse og ensomhed - et monument af modløshed og hjælpeløshed. Den gennemtrængende blå farve udtrykker psykologisk det håbløse ved situationen. Næsehornets gennemborende øjne synes at nagle sig fast til beskueren - mod publikum og offentlighed.

Modsætningen finder vi i det livsbekræftende maleri "Hope". I en sfærisk lethed bestående af en stor sølvfarvet flade, aner vi næsehornet nederst i maleriet. Der er noget tidløst og højtideligt i fremstillingen og et ejendommeligt modsætningsforhold mellem næsehornet og det forsvævede, klare landskab.

Maleriet "The last Picture" viser en interessant, men ganske usædvanlig komposition. På den ene halvdel af maleriet står et næsehorn - dekorativt i sin holdning. En sørgmodig tone præger stemningen. Penselføringen er impulsiv. Lyset falder blidt og kærtegnende over den enorme krop. På den anden halvdel af maleriet ses næsehornets skelet. Maleriet kan anskues fra mange synsvinkler. Det kan opfattes socialt, moralsk, politisk, religiøst eller rent malerisk - alt efter temperament og behov. Sanne Ronild tvinger os til at se begivenhederne i øjnene. Hun anklager og afslører, og i hendes kunst findes en farlig lidenskab, men også den reneste poesi. Hendes kunst er fascinerende - på en gang urovækkende, dynamisk, eksplosiv og grusom, men også intim, melankolsk, poetisk og drømmende. Hun ønsker, at maleriet skal virke ved det følelsesindehold og gennem de associationer, som uvilkårligt melder sig, når man studerer billedet. En fornemmelse for nuet - for det aktuelle. En fornemmelse for kontrasterne: det fysiske og det psykiske, fortid og nutid, fangenskab og frihed, oprud og venten, det kommercielle og det drømmende, det udødelige og det forgængelige, alvoren og humoren. Hun har erkendt den menneskelige naturs mangfoldighed, og hun viser i sin kunst en insisteren på menneskets samhörighed med alt levende. Per Tærsløb åbnede udstillingen den 29. juni 2006. Udstillingen sluttede den 24. september 2006.

Jorden rundt i rim, streg og skulptur

Lenie Tolstrup Jarnov gjorde det mange af os drømmer om. Hun rejste jorden rundt på 180

dage. Og som det fremgår af udstillingstitlen er det indtrykkene fra denne rejse, hun indviende os i. Hun rejste sammen med Steen V. Skånstrøm, og de mange rim, som supplerer Lenies billeder er skrevet af Steen. Efter hjemkomsten udgav de sammen bogen "Jorden rundt i rim og streg". I forordet skriver forfatteren Benny Andersen: "Sjældent eller snarere - aldrig - har jeg oplevet en rejsebeskrivelse som denne. Den er højst usædvanlig i flere henseender: Teksten er rimet, illustrationerne er farvetegninger. Tilsammen danner de en symbiose af ynde, humor og facts".

Når Lenie er ude at rejse, er skitsebogen altid at finde i hendes bagage. Hun fortæller, at hendes motiver oftest er koncentreret om mennesker, dyr eller symboler, der udtrykker følelser og stemninger, og specielt er hun fascineret af bevægelsen. Særligt de vilde dyr optager hende. Hun har rejst meget i Afrika, og selv om hun synes at have været meget optaget af at få dyrets kraft og bevægelse indfanget i skitsebogen, så synes hun også, at hun nogle gange har været *for* tæt på de vilde dyr. Utallige observationer blev fældet ned i skitsebogen, og i enkelte tilfælde blev det også til stort anlagte figurkompositioner af dyrene. Studierne af elefanter, løver, flodheste, zebraer og gnuer er så overbevisende, at det ikke kan undgås, at man gribes af dyrenes grandiose karakter. Benny Andersen skriver, at "Lenies livssprudlende illustrationer gang på gang får mig til at falde i staver, tabe underkæben, drømme og vågne i samme nu".

Udstillingen blev åbnet af skuespilleren Maria Stenz den 24. august 2006, og sidste dag var den 24. september 2006. Den 13. september flyttede Lenie for nogle timer sit værksted til Marienlyst Slot, således at museums-gæsterne havde mulighed for at stille spørgsmål vedrørende tilblivelsen af en skulptur. Den 14. september 2006 læste forfatteren Benny Andersen og meteorolog Henrik Voldborg udvalgte digte fra bogen "Jorden rundt i rim og streg".

Styrtende streger og stumme strøg

En forunderlig blanding af drøm og virkelighed karakteriserer Gert Brasks kunst. Han skildrer med kærlighed drømmens og de flygtige associationers verden, og malerierne skildrer de rig-

domme, der gemmes i fantasiens verden, og viser ægte og ganske ureflekterede skildringer fra underbevidstheden. Hans kunst afspejler på en gang, at han er en ægte romantiker, men hans kunst viser også tilbøjeligheder til det gådefulde og det uhyggelige. I hans billeder finder vi sjældent nogen klart gennemskuelig symbolik - alt er forunderligt og uvirkeligt. Her gives ingen forklaringer - kun en antydning, som enhver kan digte videre på. Enhver kan efter egen lyst og trang digte sin historie.

Gert Brask har udstillet på Marienlyst Slot flere gange, og museumsgæsterne har vist stor begejstring for hans kunst. Men jeg har også været vidne til, at hans kunst har affødt mange og meget spidsfindige fortolkninger. Nogle hæfter sig ved de mystiske, øde og ofte trøstesløse landskaber, hvor alt liv synes udslukt. Ja, vi befinder os tydeligt nok i et univers, hvor der hersker ukendte love. Andre hæfter sig ved de frodige landskaber, hvor søgræs udfolder deres pragt til ære for personernes ejendommelige og ofte makabre fysiognomi - nogle er gengivet hovedløse, andre med masker eller bind for øjnene. Andre hæfter sig ved Gert Brasks tilbøjelighed for gysets virkninger, da han bestandig præsenterer os for billedgæder, præget af ensomhedsfølelse og skæbnetung atmosfære. Andre stiller sig uforstående over for hans kunst - et synspunkt, jeg tolker som både værende udtryk for betragterens manglende fantasi - og som et udtryk for Gert Brasks effekthængende fantasi. Gert Brask forsøger jo netop at forene det usædvanlige med det banale og derved fremkalde en paradoksal virkning af næsten chokerende karakter - ja, man fristes til at sige, at Gert Brasks kunst viser hans glæde ved at fremelske næsten ubehagelige hallucinationer.

I næsten alle hans billeder udfolder der sig et hektisk liv. Mystiske genstande som fragmenter fra eventyrslotte, foldede papirlapper, buster, bolde og blafrende klæder svæver mellem hinanden i et ubestemmeligt univers, men de lader sig dog ikke nærmere identificere. Der findes ingen logisk forbindelse mellem de afbildede genstande. Billedet er en gåde, et drømmesyn - et fata morgana - uden direkte relation til virkeligheden - østen for solen og vesten for månen. Han skildrer på

en gang figurer, der hverken er levende væsener eller døde genstande, og dermed skaber han en forbindelse mellem uforenelige modsætninger: det levende og det døde. Han opfordrer os til at sætte den logiske tanke ud af funktion.

Receptionen fandt sted den 30. september 2006 og blev på mange måder usædvanlig, da den legendariske forsanger i Big Fat Snake, Anders Blichfeldt, sang akkompagneret til musik af Humlebieerne. Udstillingen sluttede den 12. november 2006.

Angels

Årets juleudstilling "Angels" skal ses i lyset af den verden, vi lever i. Nutidens virkelighed kan til tider virke kaotisk og ond - krig, vold og undertrykkelse er hverdagskost. På udstillingen slog vi et stort slag for, at vores opmærksomhed rettes mod englenerne - og at vi forstår at blive lidt mere fortrolige med dem. Her kunne vi måske lære lidt af børnene. Kirsten Simonsen, som er leder af Ålsgårde Børnehave, stillede følgende spørgsmål: Hvordan bliver engle til? "Det der er inden i en - jeg tror det hedder Ånden ... det flyver op ... og det er det, der bliver til en engel!" Hvad spiser engle? "Jeg tror engle spiser noget man ikke skal bruge tænder til ... for de har ingen ... min oldemor havde ingen!" Hvordan kommer man op i himlen? "De tager bare jorden væk og sætter vinger på knoglerne!". Sådan!

Udstillingen blev til i samarbejde med Den polske Ambassade og kulturattaché Elzbieta Wykretowicz. Kontakten blev formidlet af Margaret Sobolewski, som også gav sig tid til at vise Anne-Marie Glud og undertegnede rundt i Krakow, da vi i forbindelse med tilrettelæggelsen af udstillingen i efteråret besøgte Anita Bialic fra Galleri BB i Krakow. For mig var mødet med den polske kunst en positiv overraskelse. Kunstnerne viste en række udsøgte fortolkninger af engle, som netop i deres forskellighed viste en fornem række kunstnereksistenser, hvor man fornemmede deres ubegrænsede kærlighed til kunsten. Udstillingen blev økonomisk støttet af Nordea Danmark Fonden, Kulturudvalget i Helsingør og Flemming Jensen fra Aage Jensen og Søn. Som det kan ses, så har mange medvirket til at få ud-

Monika Rubaniuk: Angel Wing

stillingen "Angels" på vingerne.

De er omgivet af stor mystik, og alligevel ved alle, at de er til. De er til stede i vor bevidsthed. Vi har enten hørt om dem, læst om dem og nogle få har oplevet dem. De findes i alle kulturer. De er især ved juletid vældig populære. Foruden fugle og insekter findes der i lufrummet usynlige væsener - engle. Udstillingen "Angels" blev åbnet den 17. november 2006 af biskop Lise-Lotte Rebel og Helsingørs borgmester, Per Tærsebøl. Udstillingen sluttede den 30. december 2006.

Om engleforestillinger og deres baggrund findes der en uoverskuelig mængde materiale, ligesom der er mange opfattelser af, hvad en engel er. Talrige billedkunstnere og billedhuggere har

skildret dem, ligesom de indgår i poesi, drama, musik og dans. Vi møder dem i folkekunsten og i den moderne filmkunst, og mange af os mindes de beskyttende engle fra barndommens godnat-historier. Vi har alle en forestilling om englenes væsen om, hvordan de ser ud. Englenes kunsthistorie er overvældende, og vi må konstatere, at vi gennem tiderne er stødt på gode engle, onde engle, smukke engle, hæslige, ædle og groteske engle, blide og voldsomme engle. Historien viser englen som Guds budbringer - trøstende og livgivende - eller som Satans forlængede arm - dødbringende og hævnende.

Der er mange forskellige opfattelser af, hvad en engel er, men hvis vi spørger om, hvor englene kommer fra, ja, så er de fleste mennesker i vores kultur enige: Fra Bibelen. Det er rigtigt, at vores engleforestillinger er nært forbundet med de bibelske engleberetninger. For at give Helsingør Dagblads læsere og gæsterne på udstillingen et indblik i englenes univers og et bedre kendskab til, hvordan kunstnere gennem tiden har fremstillet engle, så foretog vi en skøn som udvælgelse af tidligere englefremstillinger, som skulle ses som en ouverture til udstillingen. I den forbindelse vil jeg gerne takke John Zilmer, som fortalte om englene i Sct. Mariæ Kirke. Men hvor englen kommer fra, hvor gammel den egentlig er, det må fortsat forblive en gåde. Men én ting ved vi: et urbillede, en urforestilling om et væsen forsynet med vinger og udstyret med helt specielle egenskaber genfinder vi i de fleste kulturer og religioner. Vingerne er nemlig symbol på det guddommelige og overnaturlige - symbolet på evnen til at kunne færdes frit - og samtidig have evnen til at være synlig eller usynlig.

Hvordan en engel ser ud er i høj grad overladt til kunstnerens egen fantasi og forestillingsevne - forskellig fra tidsalder til tidsalder, fra kultur til kultur. En engels udseende er ikke sådan at gøre rede for, idet der er talrige eksempler på, at engle ynder at optræde i forklædninger - til tider blot som en drøm, en tanke eller en bølge af energi. Udstillingen viste da også paradoksale englebilleder, der illustrerer noget andet end det, traditionen angiver - og dermed vækker til eftertanke. De inviterede kunstnere var Peter Abelin, Martin

Bigum, Gert Brask, Per Cederholm, Doggie, Ulrikke Gercke, Søren Hagen, Lenie Tolstrup Jarnov, Pontus Kjerman, Engelin Kooij, Aleksander Kosmala, Louise Lagoni, Robert Llimós, Håkan Nyström, Bjørn Nørgaard, Knud Odde, Josef Salamon, Kirsten Simonsen, Niels Erik Skovballe, Paul Smulders, Pernille Struer og Steffen Tast.

Øvrige aktiviteter

I løbet af året blev man fra Teknisk Forvaltnings side opmærksom på, at de elektriske installationer på Slottet ikke levede op til de normer, som påkræves i dag. Der blev derfor igangsat en større udskiftning af de gamle ledninger. Belysningen på Marienlyst Slot er fra slutningen af 1960'erne og det har længe været et stort ønske fra museets side at få den udskiftet. Bygningstjenesten fandt midlerne hertil, og i slutningen af året begyndte man udskiftningen til en mere moderne belysningsform. En rapport udarbejdet af Teknisk Forvaltning satte fokus på bygningens forfald, og selv om den manglende restaurering lød på flere millioner kroner, så udtalte borgmester Per Tærsebøl, at Helsingør Byråd nok skal finde penge til restaureringen.

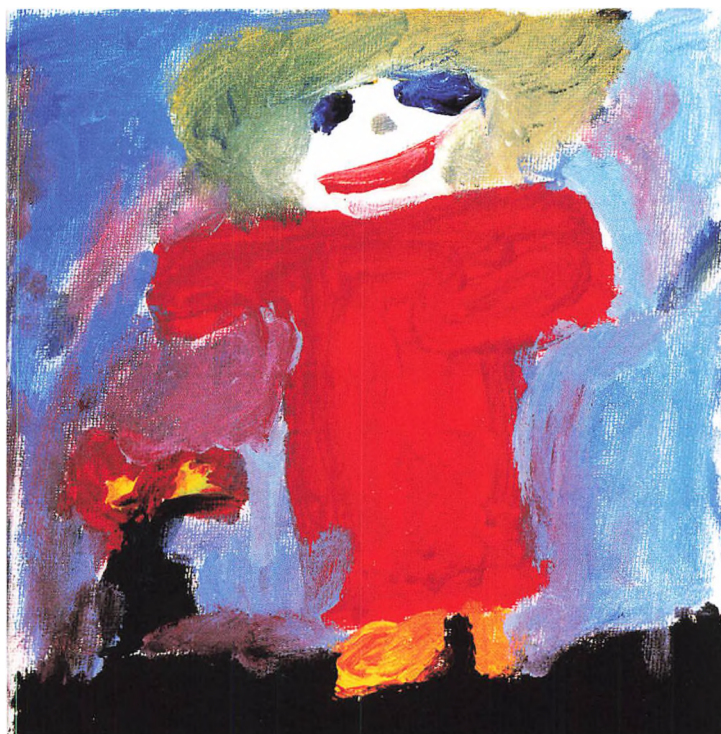
I efteråret gennemgik parken foran Slottet en større restaurering, idet stadsgartneren var blevet opmærksom på, at buksbommen, som gennem lang tid havde skrattet, ikke længere stod til at redde. Den blev derfor udskiftet med nye skud.

Foruden årets skiftende udstillinger har Marienlyst Slot dannet ramme om forskellige arrangementer. Det første arrangement fandt sted den 9. juni, da Helsingør Renseanlæg i forbindelse med deres årsmøde besøgte Slottet. Frederiksborg Amts Historiske Samfund fejrede sit 100 års jubilæum den 12. juni 2006. Laugsmagistrene holdt deres sommermøde den 22. juni 2006. Omkring 50 elever fra Helsingør Gymnasiums første år mødte op for at fejre 25-års jubilæet den 23. juni 2006. Teknisk direktør, Peter Clausen, havde inviteret sine kollegaer fra Danmark den 7. september 2006. Marienlyst Slot havde bakket op om initiativet Gränseløse Dage, som fandt sted i weekenden den 11. og 12. november 2006, men dette initiativ kunne slet ikke måle sig med de

gratis museumsdage, som fandt sted i perioden 1. maj til 14. maj 2006. Mange modefotografer er tiltrukket af slottets smukke interiører, som også i år dannede baggrund for både smykker, undertøj, hverdagstøj, festtøj, brudekjoler og designmøbler. Traditionen tro skænkede Wiibroe sin årgangssøl tredje juledag, og denne festlige begivenhed satte et fint og stemningsfuldt punktum for året.

Afslutning

Der eksisterer ikke noget sandhedsbegreb, når man taler om kunstoplevelse. Derfor var den røde tråd i årets udstillinger, at beskueren kunne observere, vurdere og filosofere over de kunstværker, som vi havde valgt at vise. I vore dage bliver vi ustandselig konfronteret med billeder, og virkningerne er af en mere uigennemskuelig art end tilfældet er med mosaikken af den lille hund. De kræver en fortolkning. Som kunsthistoriker mener jeg, at kombinationen af kunst og kunstfortolkning er til gavn både for kunsterkendelsen, selverkendelsen og erkendelsen af den verden, vi lever i og fortolker kunsten ud fra. Alene at se er ikke altid nok! Jeg har ud fra personlig præference prøvet at give læseren mulighed for gennem udvalgte eksempler at højne deres kærlighed til kunsten. Jeg har prøvet at vise, at ethvert kunstværk er noget for sig.

MATHEA'S
MORMOR. MALET AF
MATHEA 5 ÅR (NÆSTEN 6 ÅR)

Frysehuset i Tikøb

Af Ete Forchhammer

Henne på hjørnet – nede i grøften

Længe havde jeg udset mig Tikøb til at skulle være min alderdoms trøst, da huset med landudsiget en dag stod til salg. Jeg slog til uden at have bemærket at jeg så blev næst-genbo til et museum. Tilsyneladende et lidt glemt museum? og spurgte jeg mig for "i byen" (=Tikøb), lød svaret som regel "nå ja, der var nogle udstillinger i begyndelsen (af 1990'erne), men nu sker der vist ikke noget."

Helt kunne dette nu ikke passe, for der lå godt med kapsler, mere eller mindre hele flasker samt stearinlysrester på bokslågerne da jeg en dag kiggede indenfor, så jeg tilbød Helsingør Bymuseum at gå over og feje lidt en gang imellem. Det blev stikordet til at Bymuseet satte det lille fhv. andelsfrysehus i stand indvendigt, og til at Teknisk Forvaltning sørgede for det udvendige – alt imens jeg blev grebet af fænomenet frysehuse, af hvordan de skød op som paddehatte over det ganske land (senest i Nordsjælland..) i en femårsperiode kort efter Anden Verdenskrig – omkring 1950. Det slog mig at det trods alt ikke er mere end ½ århundrede siden at andelstanken var livskraftig i et almindeligt landsbysamfund.

Et luftfoto af Tikøb fra midten af 1950'erne viser den lidet imponerende størrelse, det samfund, som havde fundet ud af at etablere dette andelsfrysehus, havde. Der måtte endnu være en del der kunne huske dagligdagen dengang og baggrunden for byggeriet af det fælles frysehus. Men hvem i bedsteforældregenerationen ville fortælle om da frysehuset var nyt?

De store børn i Tikøb Familiehus fik nogle spørgsmål at gå hjem og stille deres bedstemødre, og det kom der mange herlige, illustrerede svar ud af. TAK børn og "bedster"!!

Skønt det vist var mændenes produkter, dvs. det slagtede kød, der først fyldte fryseboksene, kom kvinderne hurtigt efter med bær og grønts-

ger. Statens Husholdningsråd eksperimenterede med indpakninger (avispapir duede ikke, men var man omhyggelig med en bestemt type pergament, kunne det bruges tre gange!) og med div. sorter af næsten alt godt fra køkkenhaverne - ikke mindst asparges. Det må have været til festmiddagens tarteletter?

Museet Tikøb Andelsfrysehus på hjørnet af Søgårdsvej og Harreshøjvej genåbenede på Historiens Dag i 2005 med udstillingen "Da bedstemor var barn..". Alle udstillingens billeder og historier har været lånt ud til et plejehjems "erindringsstue". Det holdt hårdt at få dem tilbage! Billedet som illustrerer denne artikel, viser hvorfor, synes jeg. I skrivende stund vises en udstilling om de gamle kirke- og skolestier: "Stierne må gerne betrædes – hvor er de?" Forskellige kort ligger fremme til "fri afbenyttelse" – det svinder jævnt i bunkerne.

Døren til Frysehusmuseet er åben hver dag kl. 9–15, og det er gratis at gå ind ad den.

